

โรงเรียนพรานหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความสำคัญของการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง ดังทรงมีพระราชดำรัสว่า

...วิชาเป็นสิ่งสำคัญอันจะหาค่ามิได้ คนเราถึงจะมีกำลังวังชาปานใด ถ้าไม่มีวิชา อยู่แล้วก็นับว่าแพ้เปรียบผู้อื่น เพราะการทำงานโดยมากจะใช้แต่กำลังกายลงไป ฝ่ายเด็วย่อมจะไม่สำเร็จไปได้โดยเรียบร้อย ถ้าแม้มีวิชาอยู่บ้างแล้ว ถึงแม้ว่า กำลังกายจะบกพร่องบ้างก็ยังไม่สู้ใคร เพราะอาจจะใช้วิชาเป็นเครื่องผ่อนผัน ให้ใช้กำลังได้ในที่อันถุกอันควร ไม่ใช้ในที่อันไม่จำเป็น กล่าวแต่โดยย่อเท่านั้นก็พอจะ เห็นได้แล้วว่า การหาวิชาส่วนตัวจะเป็นประโยชน์ดีแก่ตัวเป็นอเนกประการ...¹

นอกจากการศึกษาหรือวิชาความรู้จะเป็นประโยชน์กับผู้เรียนแล้ว ยังทรงมีพระราชดำริ ว่า การที่จะทรงนำบ้านเมืองไปสู่ความเจริญทัดเทียมนานาอารยประเทศได้นั้น การให้การศึกษา แก่พสกนิกรของพระองค์นั้นเป็นสิ่งจำเป็นเร่งด่วน ซึ่งจะต้องทรงเร่งกระทำเป็นอันดับแรก ดังที่ ทรงมีพระราชดำรัสว่า

...ประเทศทั้งหลายย่อมเจริญได้ด้วยการศึกษา ประเทศใดปราศจากการศึกษา ประเทศนั้นต้องเป็นป่าเถื่อน... เราจำต้องก้าวไปข้างหน้าเสมอ ยิ่งก้าวไปได้ไกล เพียงใดก็ยิ่งดี เราต้องไม่ถอยหลัง! ulyเป็นอันขาด แม้แต่หยุดอยู่ที่ก็ไม่ไว้ได้ เพราะ การหยุดก็เสมอด้วยการถอยหลัง ใดคร ๆ เขาก้าวเลยไปแล้ว เราหยุดอยู่ เราก็ค ล้าหลังเขาไกลออกไปทุกที นั่นเองที่เท่ากับถอยหลังไม่ใช่อื่น...²

¹"พระบรมราชโองการพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พลับพลาท้องสนามหลวง วันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2454," พระราชดำรัสร้อยครั้ง (กรุงเทพมหานคร: ขวณพิมพ์, 2529), หน้า 16.

²"พระราชดำรัสตอบในการเสด็จพระราชดำเนินไปโรงเรียนมหาดเล็กหลวง ทอดพระเนตรการรื่นเริงและทูลเกล้าฯ ถวายฉลองพระองค์อาจารย์ วันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ. 2456," พระราชดำรัสร้อยครั้ง, หน้า 43.

ในพระราชดำรัสในคราวเดียวกันนี้ยังได้ทรงเน้นว่า

...การศึกษาย่อมเป็นการสำคัญอย่างยิ่ง และเป็นต้นเหตุแห่งความเจริญของชาติ บ้านเมือง ผู้ใดอุดหนุนการศึกษาผู้นั้นก็ชื่อว่าอุดหนุนชาติบ้านเมืองด้วย เราตั้งใจที่จะ บำรุงการศึกษาของบ้านเมืองเราอยู่เสมอ...³

ในการ "บำรุงการศึกษา" จึงเริ่มขึ้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ในปีแรกก็ได้ทรงชักชวนราษฎรทั้งหลายให้ทำบุญกุศลโดยการสร้าง โรงเรียนแทนการสร้างวัด⁴ ดังประเพณีนิยม จึงได้ทรงสถาปนาโรงเรียนมหาดเล็กหลวงขึ้นแทน วัดประจำรัชกาล เมื่อวันที่พฤหัสบดีที่ 29 ธันวาคม พ.ศ. 2453 โดยถือเป็นโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ นับเป็นพระราชกรณียกิจสำคัญประการแรกในรัชกาล ต่อจากนั้นยังได้โปรดฯให้โอน โรงเรียนราชวิทยาลัยจากกระทรวงยุติธรรมมารวมเป็นโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์กับได้ทรง จัดตั้งโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ขึ้นอีก 2 แห่ง คือ โรงเรียนมหาดเล็กหลวง จังหวัด เชียงใหม่ และโรงเรียนพรานหลวง

การจัดตั้งโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ทั้ง 4 แห่งนี้ สัมพันธ์กับนโยบายการจัดการ ศึกษาในสมัยนั้นที่มีการขยายการศึกษาของชาติ เพื่อให้ราษฎรหรือเอกชนรุ่นใหม่มีโอกาสได้รับการ ศึกษาอย่างกว้างขวางขึ้น ดังนั้น ในส่วนพระองค์เองจึงทรงคาดหวังว่าให้มหาดเล็ก ข้าราชการบริพารผู้ใกล้ชิด ทั้งบุตรหลานผู้มีตระกูลและชาวบ้านทั่วไป ได้รับการศึกษาจากโรงเรียน และเป็นครั้งแรกที่ผู้จะเข้ามาเป็นศิลปินในราชสำนัก มีโอกาสได้รับการศึกษาสมัยใหม่ด้วย ดังนั้น พระองค์ท่านจึงทรงเปิดโอกาสให้เด็กจากที่ใดก็ได้ไม่ว่าในกรุงหรือต่างจังหวัด ถ้ามีใจรักที่จะเข้า รับการศึกษาเป็นศิลปินก็สามารถเข้ามาสมัครเรียนได้ โดยมีสวัสดิการต่าง ๆ ในระหว่างศึกษา อีกด้วย

³"พระราชดำรัสตอบในการเสด็จพระราชดำเนินไปโรงเรียนมหาดเล็กหลวง ทอดพระเนตรการรื่นเริงและทูลเกล้าฯ ถวายฉลองพระองค์อาจารย์ วันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ. 2456," พระราชดำรัสร้อยครั้ง, หน้า 43.

⁴วุฒิชัย มุลศิลป์, แนวความคิดทางการศึกษาไทย (พระนคร: พันนี้พิมพ์ลิขซึ่ง, 2526), หน้า 86-87.

ประวัติการก่อตั้งโรงเรียนพรานหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์

โรงเรียนพรานหลวงมีวิวัฒนาการมาจากการที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ก่อตั้งโรงเรียนทหารกระบี่หลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์ เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2457 ต่อมาในปี พ.ศ. 2458 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อ จากเสื่อป่าทหารกระบี่หลวงรักษาพระองค์ มาเป็นเสื่อป่าพรานหลวงรักษาพระองค์ ดังนั้น ชื่อของโรงเรียนจึงต้องเปลี่ยนตามด้วยเป็น "โรงเรียนพรานหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์" ดังที่ จมื่นอมรรตธรรมารักษ์กล่าวไว้ใน "การศึกษาของชาติ" ตอนหนึ่งว่า

...ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แยกเสื่อป่าในกรมมหรสพออกไปตั้งกรมขึ้นใหม่เป็น กรมเสื่อป่าพรานหลวง ร.อ. เป็นเสื่อป่าราบเบา ไม่บรรทุกสัมภาระ, วิ่ง รุก รม ในสนามรบได้รวดเร็ว "กองโรงเรียนทหารกระบี่หลวง" จึงพลอยเปลี่ยนเครื่องแบบไปด้วยเป็นสีเขียวหมดทั้งชุดเหมือนกองเสื่อป่าพรานหลวง พร้อมทั้งพระราชทานชื่อโรงเรียนเสียใหม่ว่า "โรงเรียนพรานหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์"...⁵

โรงเรียนพรานหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์นี้ สังกัดกรมมหรสพ⁶ มีฐานะระดับเดียวกับโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ คือ โรงเรียนมหาดเล็กหลวง โรงเรียนราชวิทยาลัย และโรงเรียนมหาดเล็กหลวงเชียงใหม่⁷

⁵ จมื่นอมรรตธรรมารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช), พระราชกรณียกิจสำคัญ: พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 8 (กรุงเทพมหานคร: ศรุสภา, 2513), หน้า 276.

⁶ ฉัตร สุนทรายน, "โรงเรียนพรานหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์," มานวสาร 7 (มกราคม 2527): 26.

⁷ จมื่นอมรรตธรรมารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช), "โรงเรียนพรานหลวง กรมมหรสพ," สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2(2524): 534.

การบริหารโรงเรียนพรานหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์

โรงเรียนพรานหลวงและโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์อีก 3 แห่งนั้น ต่างจากโรงเรียนอื่น ๆ ที่สังกัดกระทรวงธรรมการ โดยที่โรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ดำเนินงานอยู่ในสังกัดของกรมบัญชาการสภาจางวางมหาดเล็กที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2458 กรมนี้ทำหน้าที่เกี่ยวกับหนังสือราชการมหาดเล็กทั้งปวง มีกองบัญชาการทำหน้าที่เบิกจ่ายในกรมมหาดเล็กทั้งหมด และบังคับบัญชากรมในพระราชสำนักต่าง ๆ คือ

1. กรมมหาดเล็ก
2. กรมชาวที่
3. กรมอัสวราช
4. กรมมหรสพ
5. กรมตรวจ

ครั้นต่อมาวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2460 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ขึ้น เป็นแผนกหนึ่งในกรมบัญชาการสภาจางวางมหาดเล็ก ซึ่งมีหน้าที่ดังนี้

...สำหรับตรวจตรากิจการน้อยใหญ่ของโรงเรียนทั่วไป คือ โรงเรียนมหาดเล็กหลวง กรุงเทพฯ โรงเรียนราชวิทยาลัย โรงเรียนมหาดเล็กหลวงจังหวัดเชียงใหม่ โรงเรียนพรานหลวง รวม 4 โรงเรียน ...⁹

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองการตอนหนึ่งเกี่ยวกับการตั้งกรมโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ว่า

⁸"คำปรารภเหตุ," พระบรมราชโองการและพระบรมราชานุญาตสืบแสดงคุณานุคุณ ในงานวิสาขบูชา, หน้า 8.

⁹"ประกาศกรมมหาดเล็ก," ราชกิจจานุเบกษา (แผนกสามัญ) 34 (31 มีนาคม 2460): 3865.

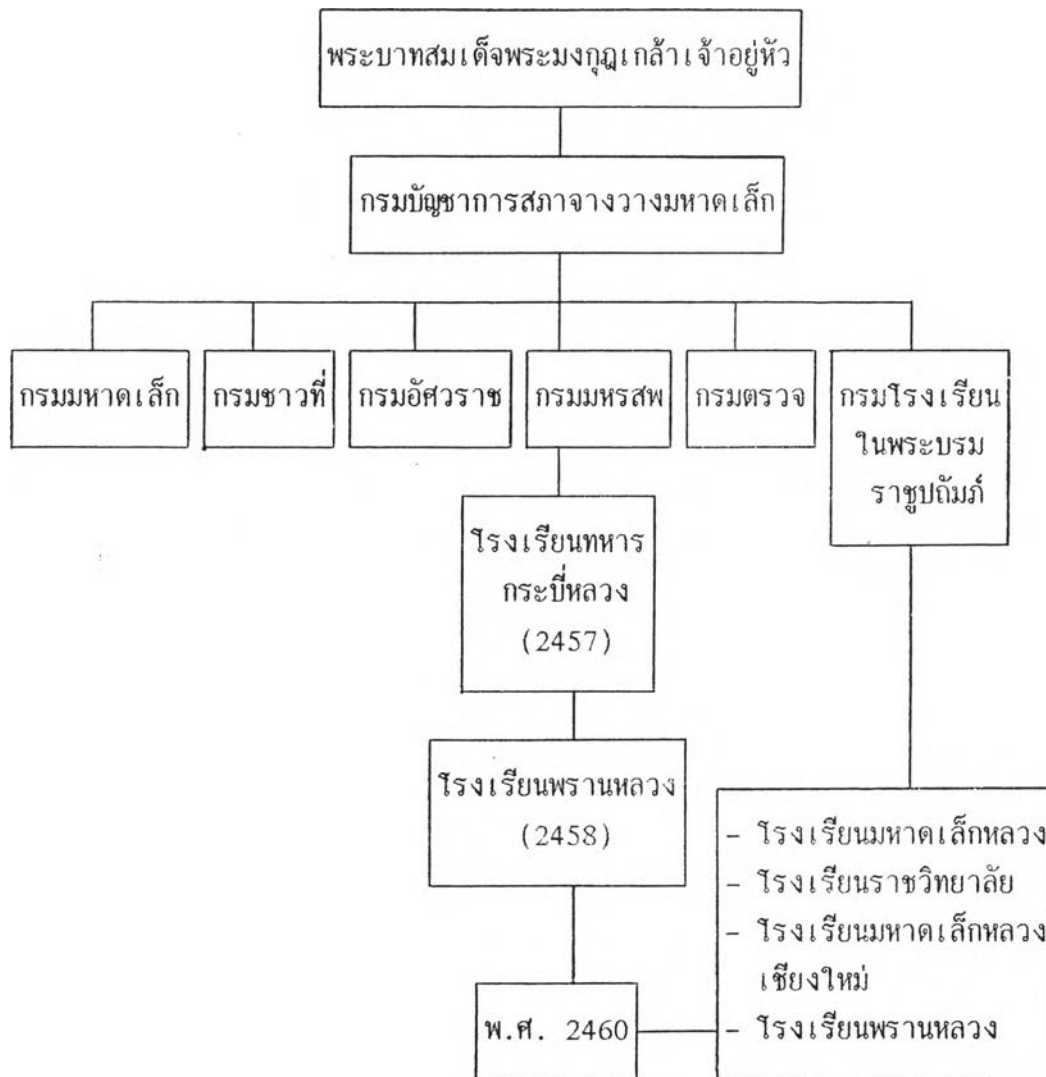
...อีกประการหนึ่งที่ได้ตั้งกรมโรงเรียนขึ้นนั้น ก็เพื่อจะให้ผู้มีรักษาระเบียบการให้ได้ ดำเนินไปด้วยดียิ่งขึ้นเสมอ และให้เป็นทางเปิดเผยเกียรติคุณของโรงเรียน ซึ่งจะ เป็นประโยชน์สืบไปให้แพร่หลายยิ่งขึ้นได้...¹⁰

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2460 โรงเรียนพรานหลวงได้ย้ายมาสังกัด "กรมโรงเรียนใน พระบรมราชูปถัมภ์" ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบดูแลโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ทั้ง 4 แห่ง เพื่อจัด การเรียนการสอนให้ได้มาตรฐานใกล้เคียงกัน อย่างไรก็ตาม การสอนวิชาศิลปะของโรงเรียน พรานหลวง ได้แก่ โขน ดนตรี ยังคงประสานกับกรมมหรสพ เนื่องจากต้องใช้ครูสอนศิลปะ ในกรมแห่งนี้

¹⁰"พระบรมราชโองการพระราชทานรางวัลนักเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ เมื่อวันที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2462," พระบรมราชโองการกับพระราชพิธี (กรุงเทพมหานคร: ไทยเกษม, 2519), หน้า 95.

แผนภูมิที่ 1 แสดงการบริหารราชการ กรมบัญชาการสภาจางวางมหาดเล็ก

จากแผนภูมิแสดงให้เห็นว่า โรงเรียนพรานหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์แต่เดิม เป็นโรงเรียนที่สังกัดในกรมมหรสพโดยตรง ภายหลังจากเมื่อ พ.ศ. 2460 จึงได้ย้ายมาอยู่ในสังกัดของ "กรมโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์"

ผู้บริหารโรงเรียนพรานหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์

โรงเรียนพรานหลวงเป็นส่วนหนึ่งของโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์จึงต้องอยู่ภายใต้บังคับบัญชาของสภาจางวางมหาดเล็ก ซึ่งต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งตำแหน่งผู้บัญชาการโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อดูแลกิจการโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ทั้ง 4 แห่ง ซึ่งรวมทั้งโรงเรียนพรานหลวง ดังลำดับชั้นตอนดังนี้

วันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ. 2459 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งตำแหน่งผู้บัญชาการโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์

วันที่ 17 มิถุนายน พ.ศ. 2459 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้พระยาบริหารราชมานพ ผู้บังคับการโรงเรียนมหาดเล็กหลวง เป็นผู้บัญชาการโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์

วันที่ 26 มีนาคม พ.ศ. 2460 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ยุบเลิกตำแหน่งผู้บัญชาการโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ และให้ตั้งกรมโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ขึ้นแทน นับเป็นแผนกหนึ่งในกรมบัญชาการสภาจางวางมหาดเล็ก กับมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้พระยาบริหารราชมานพ เป็นเจ้ากรมโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์

วันที่ 19 ตุลาคม พ.ศ. 2461 พระยาบริหารราชมานพ เจ้ากรมโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ถึงแก่อนิจกรรม

วันที่ 4 พฤศจิกายน พ.ศ. 2461 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายพระราชดรุณรัักษ์ มาเป็นเจ้ากรมโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์

วันที่ 21 มกราคม พ.ศ. 2462 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายพระราชดรุณรัักษ์จากเจ้ากรมโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ และโปรดเกล้าฯ ให้พระยาพิทักษ์มานพ ดำรงตำแหน่งแทน

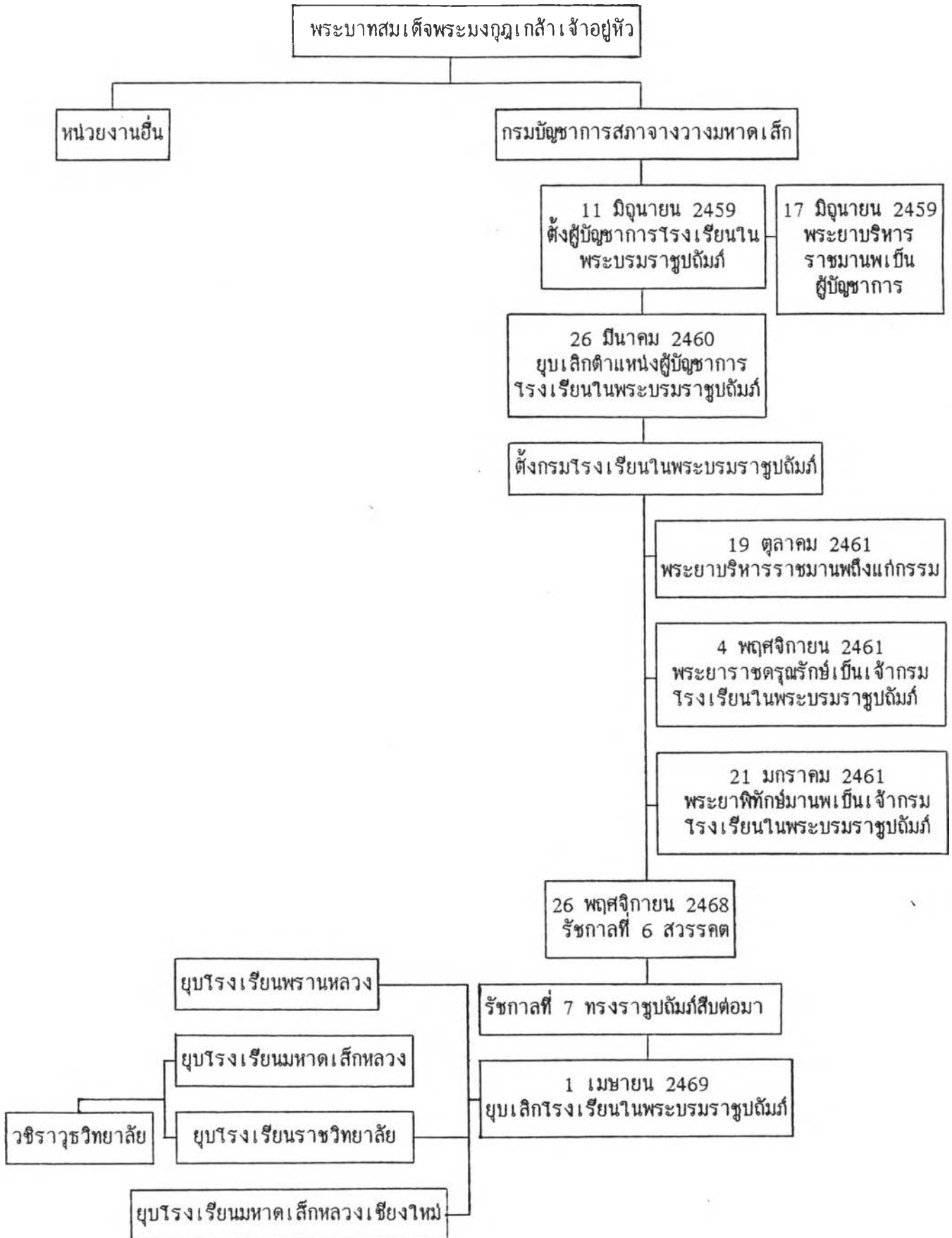
วันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นองค์บรมราชูปถัมภ์โรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ สืบต่อสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชเจ้า

วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2469 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ยุบเลิกโรงเรียนพรานหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์¹¹

¹¹วราชาติ มีชูบท, พระมณูนามตั้งโลกรู้จัก โครงการค้นคว้าและรวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับวชิราวุธวิทยาลัย, (ม.ป.ท., 2529), หน้า 12-14 (อัดสำเนา).

แผนภูมิที่ 2 แสดงผู้บริหารโรงเรียนพรานหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์

ดวงตราประจำกรมโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานตราสำหรับโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ทั้ง 4 แห่ง เป็นรูปพระฤๅษี นามว่า พระมนู ซึ่งเป็นผู้ทรงความรู้ ดวงตรานี้เรียกว่าตรา "พระมนูแลงสาร" ลักษณะตราเป็นวงกลมสีขาว ศูนย์กลางกว้าง 3 นิ้ว 3 อนุกระเบียด หรือ 7 เซนติเมตร ลายกลางมีรูปพระมนูนั่งแท่น มือถือสาร และมีอักษรที่ขอบเบื้องบนว่า "กรมโรงเรียน" อักษรเบื้องล่างว่า "ในพระบรมราชูปถัมภ์" ตรานี้ได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ใช้เมื่อวันที่ 25 มีนาคม พ.ศ. 2461

กรมโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์นี้ได้ยกเลิกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากทรงมีพระราชดำริว่า "ที่โรงเรียนมาสังกัดอยู่ในกรมมหาดเล็กหลวงนั้น ไม่เหมาะแก่รูปการเลย"¹² ดังนั้น จึงโปรดให้ยุบเลิกเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2469¹³

แต่อย่างไรก็ตาม หลังจากยุบเลิกโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์แล้ว มีโรงเรียนที่ถูกยุบเลิกไปและโรงเรียนที่ไม่ถูกยุบเลิก โดยโรงเรียนที่ไม่ถูกยุบเลิกนี้จะโอนไปสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งจะได้กล่าวในภายหลัง

งบประมาณในการก่อสร้างโรงเรียนพรานหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์

ในการก่อสร้างโรงเรียนพรานหลวง ซึ่งจะก่อสร้างใกล้โรงเรียนหลวงมิสกวัน มีหนังสือกราบบังคมทูลรับสนองพระบรมราชโองการจากเจ้าพระยาธรรมาธิกรณ์ เพื่อรายงานให้ทรงทราบค่าใช้จ่ายในการก่อสร้าง ดังหนังสือกราบทูลว่า

¹² กจช. ศธ. 57/1 เรื่อง โปรดเกล้าฯ ให้รวมโรงเรียนราชวิทยาลัยและโรงเรียนมหาดเล็กหลวงเข้าด้วยกัน พระราชทานนามว่า โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย.

¹³ วรชาติ มีชูบท, พระมนูนามดังโลกรู้จัก, หน้า 14. (อัสส่าเนา).

ที่ 11/894 วันที่ 28 กันยายน พระพุทธศักราช 2457

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ด้วยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าพระพุทธเจ้าจัดการสร้างโรงเรียนหนังสือไทย สำหรับสอนกุลบุตรในกรมมหรศพ ที่ข้างโรงโขนหลวงสวนมิสกวัน 1 หลัง ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าได้นำแบบขึ้นทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ต้องด้วยกระแสพระราชดำริห์แล้วนั้น ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานทำรายประมาณการสร้างโรงเรียนรายนี้เป็นจำนวนเงิน 18,960 บาท แจ้งอยู่ในบัญชีรายประมาณ 1 ฉบับ กับแบบ 1 แผ่น ซึ่งได้ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายมาพร้อมกับหนังสือนี้ด้วยแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าขอรับพระราชทานพระบรมราชานุญาตเงิน 18,960 บาท (หมื่นแปดพันเก้าร้อยหกสิบบาทถ้วน) ตามบัญชี

บัญชีรายประมาณการทำโรงเรียนข้างโรงโขนหลวงที่สวนมิสกวัน*

รายการ	จำนวนเงิน		รวมเงิน		หมายเหตุ
	บาท	สต.	บาท	สต.	
การทำโรงเรียนโรงโขนหลวงที่สวนมิสกวัน ด้วยเครื่องไม้สัก หลังคามุงกระเบื้อง กระจายตามแบบรูปทาสีเสร็จ 1 หลัง ประมาณ	เงิน 16,960	-			
ค่าทำตู้, โต๊ะ, ชั้น สำหรับการเล่าเรียน	เงิน 2,000	-			
รวมทั้งสิ้น	เงิน		18,960	-	

รายประมาณไปจ่ายทำการรายนี้ตามพระราชประสงค์

*อักษรเดิมเขียนต่างกัน คือ ในหนังสือกราบบังคมทูลเขียน สวนมิสกวัน แต่ในบัญชีเขียน สวนมิสกวัน

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า เจ้าพระยาธรรมาธิกรณ์¹⁴

จากรายการดังกล่าวเห็นได้ว่า การก่อสร้างอาคารเรียนโรงเรียนพรานหลวง ซึ่งตั้งอยู่ใกล้โรงโชนหลวงสวนมิสกวันนั้น เป็นอาคารเครื่องไม้สัก หลังคามุงกระเบื้อง ทาสีอาคาร ใช้งบประมาณทั้งสิ้น 16,960 บาท นอกจากนั้นยังมีการเบิกจ่ายค่าตู้ ซึ่งอาจเป็นที่เก็บอุปกรณ์การใช้งานของครู มีโต๊ะของครู นักเรียน มีชั้นสำหรับวางสิ่งของ สินค้าใช้จ่ายอีก 2,000 บาท รวมทั้งสิ้นเป็นเงิน 18,960 บาท ซึ่งเป็นพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ในการก่อตั้งโรงเรียนแห่งนี้

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชทรัพย์ก่อตั้งโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ เนื่องด้วยพระองค์ทรงเล็งเห็นความสำคัญของการศึกษาและทรงคำนึงถึงความถนัด ความแตกต่างระหว่างบุคคล จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างโรงเรียนแต่ละสาขาวิชาชีพ ดังเช่น ผู้ที่มีใจรักทางด้านศิลปะโชน ดนตรี ให้มาศึกษาที่โรงเรียนพรานหลวง ส่วนผู้ที่สนใจวิชาการเพื่อรับราชการในกระทรวง กรม อื่น ๆ ให้ไปศึกษาที่โรงเรียนมหาดเล็กหลวง เป็นต้น

แนวพระราชดำริในการก่อตั้งโรงเรียนพรานหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีแนวพระราชดำริที่ทรงก่อตั้งโรงเรียนพรานหลวงขึ้นในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสารชั้นต้นและหนังสือที่มีผู้เขียนไว้ นอกจากนั้นยังได้รับทราบข้อมูลจากการบอกเล่าของผู้ที่มีชีวิตอยู่ในสมัยนั้น โดยเฉพาะนักเรียนพรานหลวงบางท่าน ทำให้ทราบแนวพระราชดำริ ดังนี้

¹⁴ กจข. ม.ร. 6 ศ/5 เรื่อง โรงเรียนสอนกุลบุตรในกรมมหรสพที่สวนมิสกวัน ลงวันที่ 28 กันยายน พ.ศ. 2457.

1. เพื่ออบรมสั่งสอนศิลปวิทยาการ คือ วิชาโขน ละคร ดนตรีไทย ดนตรีฝรั่ง ควบคู่กับการเรียนวิชาสามัญ

วัตถุประสงค์ดังกล่าว คือ แนวพระราชดำรินในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงพิจารณาเห็นด้วยพระปรีชาญาณว่า ผู้ที่มีศิลปวิทยาการทางไทย แม้จะสามารถเพียงใดก็ตาม ถ้าขาดการศึกษาในด้านความรู้สามัญเสียแล้ว ย่อมเป็นการนำมาซึ่งความต่ำทราม เป็นที่เหยียดหยามของบุคคลทั่วไป และถ้าผู้ใดมีพื้นการศึกษาวิชาสามัญอยู่แล้ว ก็ย่อมจะช่วยเชิดชูให้ศิลปวิทยาการของผู้นั้นสูง เกินขึ้นไปได้อย่างดี¹⁵

2. เพื่อให้นักเรียนมีความสมบูรณ์ตั้งแต่การศิลปะตลอดจนการอ่าน การเขียน

วัตถุประสงค์ในข้อนี้แสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงต้องการให้เยาวชนที่สนใจศิลปะได้ศึกษาวิชาการอ่านการเขียนด้วย เพื่อให้เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยความรู้ทุก ๆ ด้าน อันตรงกับหลักการศึกษาว่า การเรียนรู้เกิดจากประสบการณ์และสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัว เมื่อมีสรรพวิทยาการแผนใหม่เข้ามา เด็ก ๆ จึงควรสนใจใคร่อ่าน ใคร่รู้ เพื่อให้เป็นผู้ทันสมัย ทันเหตุการณ์ด้วย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองการที่แสดงให้เห็นความสำคัญของการศึกษาว่า

...ประเทศทั้งหลายย่อมเจริญได้ด้วยการศึกษา ประเทศใดปราศจากการศึกษา ประเทศนั้นต้องเป็นป่าเถื่อน ประเทศต่าง ๆ ย่อมมีศิลปวิทยาการต่าง ๆ กัน เรามีศิลปวิทยาการของเรา เราจำจะต้องช่วยกันทะนุบำรุงให้เจริญขึ้น สิ่งใดที่เป็นที่นิยมในสมัยนี้และจะเป็นคุณประโยชน์แก่เรา เราต้องรับเอาและปรุงแต่งของเราขึ้นมาให้ได้ประโยชน์เต็มตามที่ควรจะได้ เราจำต้องก้าวไปข้างหน้าเสมอ ยิ่งก้าวไปได้ไกลเพียงใดก็ยิ่งดี...¹⁶

¹⁵ ฐนิต อยู่โพธิ์, ตำนานโขนหลวงและนามบรรดาศักดิ์โขนหลวงในรัชกาลที่ 6 (พระนคร: พระจันทร์, 2495), หน้า 34.

¹⁶ "พระราชดำรัสตอบในการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเรียนมหาดเล็กหลวง ทอดพระเนตรการรื่นเรียงและทูลเกล้าฯ ถวายฉลองพระองค์อาจารย์ วันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ. 2456," พระราชดำรัสร้อยครั้ง, หน้า 43.

อีกตอนหนึ่งทรงมีพระราชดำรัสว่า

...นักเรียนนั้นก็ควรตั้งใจที่จะฉวยโอกาสอันเหมาะ แต่ยังคงอยู่ในโรงเรียนในเวลาอัน
ในสถานที่อันเหมาะสำหรับที่จะหาวิชาใส่ตัว การที่หาวิชานี้มีไว้ชั่วนั้นเป็นของหนักต้อง
แบกหามอะไร เป็นของที่จะเป็นประโยชน์ต่อไปภายหน้าช่วยตัวเองทั้งนั้น จะมุ่งมาด
ปรารถนารับราชการก็ดี หรือจะประกอบอาชีพในทางอื่นที่จะเป็นคุณประโยชน์ก็ดี ถ้า
ขยันในเวลาอันนี้แล้ว ต่อไปเมื่อประกอบอาชีพนั้น ๆ ก็จะเป็นประโยชน์ได้ดั่งนั้น...¹⁷

3. เพื่อผลิตนักเรียนที่มีความสามารถด้านนาฏศิลป์และดนตรีเข้ารับราชการใน
กรมมหรสพ กล่าวคือ เมื่อนักเรียนที่สำเร็จการศึกษาและได้รับการบรรจุเข้ารับราชการใน
กรมมหรสพแล้ว นักเรียนเหล่านี้จะได้ชื่อว่าเป็นผู้สืบทอดศิลปะโขน ดนตรี ซึ่งนอกจากออกแสดงให้
คนทั่วไปได้ชื่นชมแล้ว ยังได้เป็นครูสอนนักเรียนรุ่นต่อมาอีกด้วย

ลักษณะสำคัญของโรงเรียนพรานหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์

โรงเรียนพรานหลวง เป็นโรงเรียนที่มีลักษณะแตกต่างจากโรงเรียนทั่วไป โดยมี
ลักษณะสำคัญและมีรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับแนวพระราชดำรินั้นแล่นเกล้าฯ
รัชกาลที่ 6 สรุปได้ดังนี้

1. มีอาคารโรงเรียนโดยเฉพาะ ซึ่งต่างกับรัชกาลก่อนนั้นที่ฝึกซ้อมนาฏศิลป์ ใน
บริเวณอาคารพระราชวังหรือตามสำนักเจ้านายที่ตั้งคณะละครขึ้นเพื่อประดับบารมี¹⁸
2. มีการจ้างครูมาสอนโดยคัดเลือกครูที่มีความชำนาญในแต่ละสาขาวิชา เช่น
จ้างพระเจนดุริยางค์มาสอนเครื่องดนตรีฝรั่ง มีอัตราเงินเดือน ที่พัก และสวัสดิการต่าง ๆ ให้

¹⁷"พระบรมราชโองการพระราชทานแก่คณะนักเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ ในวันงาน
ประจำปีของโรงเรียนมหาดเล็กหลวง วันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2462," พระราชดำรัสร้อยครั้ง,
หน้า 177-178.

¹⁸ชนิด อยู่โพธิ์, ศิลปะคอนราหรือคู่มือนาฏศิลป์ไทย (กรุงเทพมหานคร: ศิวพร,
2516), หน้า 36.

นอกจากนี้ยังยอมให้ครูผู้สอนสามารถแสดงความคิดเห็นทั้งต่องานจัดการเรียนการสอนได้ ดังที่ พระเจนดุริยางค์ไม่เห็นด้วยในการให้ผู้เรียนดนตรีไทยมาฝึกหัดดนตรีฝรั่ง ดังคำกล่าวของ พระเจนดุริยางค์ว่า

...ข้าพเจ้าได้ปรึกษาหารือกับผู้ปกครอง และได้ตกลงกันทำหนังสือร้องเรียนไปยัง ผู้ว่าราชการกรมมหรสพ ขออนุญาตผลิตนักเรียนจำนวนหนึ่งขึ้นใหม่โดยรับผู้ที่ยังมีอายุ ระหว่าง 12 ปี ถึง 14 ปี ให้เข้ามารับการฝึกฝนแต่ในด้านดนตรีฝรั่งอย่างเดียว...¹⁹

3. มีเครื่องแบบแต่งกายนักเรียนเหมือนกันทั้งหมด คือ มี หมวก เสื้อ กางเกง เข็มขัด ถุงเท้า รองเท้า* ซึ่งต่างกับการเรียนการสอนนาฏศิลป์ดนตรีสมัยรัชกาลก่อนที่ยังไม่มี เครื่องแบบโดยเฉพาะ

4. มีหลักสูตรการเรียนวิชาศิลปะและวิชาสามัญร่วมกันโดยจัดตารางสอนเป็น เวลา ซึ่งต่างกับสมัยรัชกาลที่ 5 จะเรียนวิชาศิลปะเพียงอย่างเดียว หรือเรียนหนังสือเพียงอย่างเดียวแล้วแต่ความถนัด

5. มีการออกประกาศของกระทรวงธรรมการ รับรองว่าโรงเรียนพรานหลวง เป็นโรงเรียนราษฎร์ เช่นเดียวกับโรงเรียนของสามัญชนอื่น ๆ ดังคำประกาศว่า

¹⁹พระเจนดุริยางค์, "บันทึกความทรงจำของพระเจนดุริยางค์ (ปิติ วาทยะกร) ชีวิตประวัติของข้าพเจ้า," ใน 110 ปี ศาสตราจารย์ พระเจนดุริยางค์ ผู้วางรากฐานดนตรีสากล ของไทย (กรุงเทพมหานคร: เอร่าวัฒนาการพิมพ์, 2536), หน้า 29.

*ภาพถ่าย นายรงภักดี (เจียร จารุจรณ) แต่งเครื่องแบบนักเรียนทหารกระบี่หลวง ในภาคผนวก ง

ประกาศกระทรวงธรรมการ
 พแนกกรมศึกษาธิการ
 โรงเรียนราษฎร์ซึ่งได้บอกความจำนงที่จะดำรงต่อไป
 ตามมาตรา 5 แห่งพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2461

.....

1. โรงเรียนมหาดเล็กหลวง กรุงเทพฯ ตั้งอยู่ถนนช่างสี ในอำเภอคูสิต
จังหวัดพระนคร
2. โรงเรียนราชวิทยาลัย ตั้งอยู่บางขวาง อำเภอนนทบุรี จังหวัดนนทบุรี
3. โรงเรียนราชินี ตั้งอยู่สุ่นทาลัย ปากคลองตลาด อำเภอพระราชวัง
จังหวัดพระนคร
4. โรงเรียนพรานหลวง ตั้งอยู่ที่สวนมิสกวัน อำเภอคูสิต จังหวัดพระนคร
5.*

ประกาศ ณ วันที่ 30 พฤศจิกายน พระพุทธศักราช 2461

(ลงนาม) เจ้าพระยาธรรมศักดิ์
 จางวางเอกเสนาบดี²⁰

จากลักษณะสำคัญและหลักฐานตามพระราชบัญญัติ แสดงให้เห็นว่า โรงเรียนพรานหลวง เป็นสถานบันการศึกษาที่ก่อตั้งอย่างเป็นทางการแห่งแรกที่สอนนาฏศิลป์และดนตรีโดยตรง และที่เป็นเกียรติประวัติอันสูงส่ง คือ เป็นโรงเรียนที่ก่อตั้งโดยพระมหากษัตริย์อีกด้วย

*มีรายชื่อต่อถึงโรงเรียนลำดับที่ 24 แต่มิได้เกี่ยวข้องกับงานวิจัยฉบับนี้ จึงมิได้กล่าวถึง

²⁰"ประกาศกระทรวงธรรมการ เรื่อง โรงเรียนราษฎร์ซึ่งได้บอกความจำนงที่จะดำรงต่อไป," ราชกิจจานุเบกษา 35 (8 ธันวาคม 2461): 2223.

การจัดการเรียนการสอน

โรงเรียนพรานหลวง จัดการเรียนการสอนตามโครงการศึกษา พ.ศ. 2456 เพื่อสนองพระราชดำรินั่นเกล้าฯ รัชกาลที่ 6 สรุปได้ดังนี้

การแบ่งชั้นเรียน

ได้มีการกำหนดชั้นเรียนออกเป็น 6 ชั้น เริ่มตั้งแต่ชั้น 1 ถึงชั้น 6 เทียบชั้นมัธยมศึกษา โดยรับเฉพาะนักเรียนชายที่จบชั้นประโยคประถมปีที่ 3 จากโรงเรียนอื่น เข้าศึกษาต่อชั้นมัธยมปีที่ 1 จนถึงชั้นมัธยมปีที่ 6 เป็นอันจบหลักสูตร

การจัดเวลาเรียน

ในระยะแรกนักเรียนได้เรียนเพียงสัปดาห์ละ 2 วัน แบ่งเวลาเรียน ดังนี้

วันจันทร์และวันพฤหัสบดี ชั้น 1-2 เข้าเรียน

วันอังคารและวันศุกร์ ชั้น 3-4 เข้าเรียน

วันพุธและวันเสาร์ ชั้น 5-6 เข้าเรียน

นักเรียนมี 2 ประเภท คือ นักเรียนประจำและนักเรียนไปกลับ จึงต้องจัดเวลาให้เหมาะสม ดังนี้

นักเรียนประจำ

5.30 น. เป่าแตรปลุกเพื่อฝึกหัดแถวแบบทหาร ภายหลัง

7.30 น. เลิกฝึก

นักเรียนประจำและนักเรียนไปกลับ

8.00 น. รับประทานอาหารเช้าที่โรงอาหารในวังจันทร์เกษม

9.00 น. เข้าเรียน

12.00 น. พักรกลางวัน รับประทานอาหารที่โรงเรือนสวนมิสกวัน

13.00 น. เข้าเรียน

16.00 น. เลิกเรียน

17.00 น. รับประทานอาหารเย็น

เมื่อรับประทานอาหารเช้าแล้ว นักเรียนไปกลับต่างแยกย้ายกันกลับบ้าน ส่วนนักเรียนประจำมีตารางอบรมต่อไปนี้

20.00 น. ประชุม เรียกชื่อ อบรม เสร็จแล้วสวดมนต์สรภัญญะ นมัสการพระรัตนตรัย แล้วร้องเพลงประจำโรงเรียน

21.00 น. เป่าแตรสัญญาณนอน ภายหลังเลิกวิธีเป่าแตร เปลี่ยนเป็นใช้ตีระฆังแทน

การจัดเวลาเรียนตามเวลาสำหรับนักเรียนประจำ ไม่กำหนดการฝึกตอน ย่ำรุ่งทุกวัน สุดแต่บางโอกาสที่อำนวย²¹

ต่อมาจัดเวลาเรียนให้นักเรียนทุกคนมาเรียนตั้งแต่วันจันทร์ถึงวันเสาร์ และหยุดเรียนวันอาทิตย์ ทำให้นักเรียนมีเวลาเรียนมากขึ้น

หลักสูตรและวิธีการสอน

โรงเรียนพรานหลวง มีการจัดหลักสูตรการเรียนการสอนทั้งวิชาสามัญและ วิชาศิลปะ กำหนดให้ช่วงเช้าเรียนวิชาสามัญ ช่วงบ่ายเรียนวิชาศิลปะ หรืออาจจะเรียนวิชาสามัญ เต็มวัน และวิชาศิลปะเต็มวันโดยแบ่งเป็นเรียนวิชาสามัญ 3 วัน วิชาศิลปะ 2 วัน สุดแต่ความ สะดวกของครูผู้สอน²²

โรงเรียนพรานหลวงใช้หลักสูตรการสอนของกระทรวงศึกษาธิการ* ว่าด้วยการ อ่านการเขียนวิชาสามัญและวิชาศิลปะ แบ่งได้ดังนี้

หลักสูตรวิชาสามัญ เรียนตามหลักสูตร พ.ศ. 2456 คือวิชา

จรรยา

ภาษาไทย

²¹มนตรี ตราโมท, "โรงเรียนพรานหลวง-โรงเรียนเก่าของข้าพเจ้า," มานวสาร 10 (ธันวาคม 2530): 69.

²²สัมภาษณ์ มন্ত্রী ตราโมท, นักเรียนเก่าโรงเรียนพรานหลวง, 4 กันยายน 2537.

*กระทรวงธรรมการ เปลี่ยนชื่อเป็นกระทรวงศึกษาธิการ ปี พ.ศ. 2462.

ค่านวณวิธี

ภูมิศาสตร์

พงศาวดาร

วาดเขียน

ธรรมชาติศึกษา (ปัจจุบันคือวิชาวิทยาศาสตร์)

วิชาลูกเสือ²³

หลักสูตรวิชาศิลปะ

ในการจัดหลักสูตรการสอนวิชาศิลปะของโรงเรียนพรานหลวง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ครูผู้สอน คือ ข้าราชการ กรมมหรสพที่อาวุโสและมีฝีมือทางศิลปะ เป็นผู้คิดหลักสูตรการสอนศิลปะขึ้นมาเองว่า สมควรจะทำท่ารำ หรือเพลงอะไรก่อนหลัง ไม่มีข้อบังคับว่าจะต้องสอนด้วยวิธีอย่างไร เพราะครุยอมเข้าใจ วิธีการสอนจากง่ายไปหายากมาตั้งแต่สมัยโบราณกาล จึงสุดแต่นักเรียนเรียนกับใครก็รับวิธีการสอนจากครุผู้นั้น และครุจะกำหนดหลักสูตรไว้ในใจของครุเอง²⁴

หลักสูตรการสอนวิชาศิลปะ แบ่งเป็น 3 สาขา ดังนี้

สาขาโขน

เนื่องจากนักเรียนพรานหลวงเป็นผู้ชายล้วน การสอนโขน จึงเป็นขบวนการเต้น และรำแบบโขน โดยแบ่งการรำเป็นแบบท่ารำของตัวมนุษย์ (พระ-นาง) ยักษ์ ลิง ดังที่สมเด็จพระยาบรมราชานุภาพ ทรงกล่าวถึงวิธีสอนโขนว่า

²³ สัมภาษณ์ ช่วย สุคนธ์มัต, อดีตนักเรียนและครุโรงเรียนพรานหลวง, 9 มกราคม 2538.

²⁴ สัมภาษณ์ มนตรี ตราโหมท, 4 กันยายน 2537.

... พวกผู้เล่นก็ต้องหัดท่าทางต่างกัน เปนนุชย์บ้าง เปนยักษ์บ้าง เปนลิงบ้าง ... พวกที่เป็นนุชย์รำแบบตำรารำ... พวกที่เป็นยักษ์และ เปนลิงมีแบบหัดท่ายักษ์และท่าลิงไปต่างหาก แต่แบบนั้นนอกจากที่ทรงจำฝึกหัดกันสืบ ๆ มา หาปรากฏว่ามีตำราเหลืออยู่ไม่ แบบที่ฝึกหัดกันมานั้น กำหนดแต่ว่ามีทำอันเปนมุสลินฝ่ายยักษ์ 6 ท่า ฝ่ายลิง 6 ท่า ใช้ท่าที่เป็นมุสลินประสมกันเปนเพลงรำและใช้บทต่อไป...²⁵

จากคำกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า การฝึกหัดรำนั้นจะแบ่งการฝึกออกเป็นท่ารำของนุชย์ ยักษ์ ลิง ดังนั้น การสอนวิชานาฏศิลป์ของโรงเรียนพรานหลวงครูผู้สอนจึงแบ่งหลักสูตรการเรียน ดังนี้

ท่ารำของตัวนุชย์

ในการฝึกรำเบื้องต้นของนุชย์จะเริ่มต้นด้วยการรำด้วยปากเปล่าก่อน คือ ขณะรำจะพูดให้จังหวะว่า จะโจงจะทิงโจงทิง เป็นจังหวะซ้ำ แล้วต่อด้วยคำว่า ตีบทิง ๆ เป็นจังหวะเร็ว เมื่อรำด้วยปากเปล่าจนคล่องแล้ว ต่อไปจะฝึกรำเข้ากับเครื่องดนตรีอันมีระนาดเป็นหลัก เรียกรำชนิดนี้ว่า รำเพลงช้า เพลงเร็ว ซึ่งถือว่า เป็นการฝึกรำเบื้องต้นสำหรับตัวนุชย์ พระ และนาง เมื่อรำเพลงช้า เพลงเร็ว เข้าดนตรีจนชำนาญแล้ว จึงจะมีการฝึกรำซับท คือ มีการร้องเพลงเป็นท่า ๆ ที่เรียกว่า รำแม่บท เพื่อให้ผู้เรียนรู้จักชื่อท่าต่าง ๆ เช่น ท่าสอดสร้อยมาลา ท่ากวางเดินดง ท่าหงส์ลีลา เป็นต้น²⁶

²⁵ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำราพ็อนรำ (พระนคร : โรงพิมพ์พรตนาคร, 2466), หน้า 46.

²⁶ สัมภาษณ์ อุดม ชีรานนท์, ตัวละครในสำนักเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ ซึ่งมีเจ้าพระยารามราฆพ พระยานิรุทธเทวา ละครตัวพระ ตัวนาง ในราชสำนักรัชกาลที่ 6 มาช่วยฝึกซ้อมให้, 17 มีนาคม 2538.

ทำร่าของตัวยักษ์

เริ่มแรกด้วยการฝึก ตบเข้า ถองสะเอว เต็นเสา ถีบเหลี่ยม

การเต็นเสา คือ ผู้เรียนจับเสาหลักไว้ แล้วย่อตัว ไบมา เพื่อให้กำลังขาอยู่ตัว บางครั้งเต็น 1-3 ชั่วโมง ระหว่างนั้นครูจะช่วยดันเอว หลัง ไหล่ เป็นการทรงตัว จากนั้นจึงฝึกแม่ท่ายักษ์เมื่อรำเข้าเพลง เช่น เพลงเชิด เพลงกราวิน และฝึก ทำร่าใช้บท เช่น โกรธ ดีใจ เป็นต้น²⁷

ทำร่าของตัวลิง

เริ่มด้วยการฝึกตบเข้า ถองสะเอว เต็นเสา ถีบเหลี่ยม คล้ายกับตัวยักษ์ แต่เพิ่มฝึกการหกคะเมน ตีลังกา และฉีกขา จากนั้นจึงฝึกแม่ท่าเข้า เพลงเชิด กราวนอก และฝึกการใช้บท เช่น คำพูดว่า ไบ มา กิน นอน เป็นต้น²⁸

การใช้หลักสูตรฝึกผู้เรียน จะไม่ฝึกให้เป็นตัวละครทุกบท แต่จะแบ่งเป็นเรียนตัวพระ (หรือบางครั้งจำเป็นต้องใช้บทตัวนาง ก็จะฝึกตัวนางให้เป็นกรณีพิเศษ เพราะนักเรียนพรานหลวงเป็นผู้ชายทั้งหมด) เรียนตัวยักษ์ เรียนตัวลิง อย่างไม่อย่างหนึ่ง โดยมีครูแยกพาไปฝึกตามบทที่ครูคัดเลือกให้เรียน ตัวอย่างเช่น เจียร จารุจรม ได้รับเลือกจากครูให้ไปเรียนตัวพระ เพราะมีรูปร่างทรวดทรงงดงาม แต่ฝึกได้ 2 สัปดาห์ ก็ขออนุญาตครูไปเรียนตัวยักษ์กับครูสอนบทยักษ์ ครูฝึกก็ตามใจ²⁹

การฝึกจนแต่ละบทนี้ เมื่อตกลงเลือกเรียนบทตัวใด ขึ้น แรกครูผู้สอนจะฝึกทำพื้นฐานให้ตามบทตัวนั้น ๆ เหมือนกันทุกคน จากนั้นครูก็จะดูรูปร่าง หน้าตา

²⁷สัมภาษณ์ ทรวง ปรางโพร้ออ่อน, 1 มีนาคม 2538.

²⁸สัมภาษณ์ กรี วรสะริน, 1 มีนาคม 2538.

²⁹ที่ระลึก...งานพระราชทานเพลิงศพ นายรงภักดี (เจียร จารุจรม) "ศิลปินแห่งชาติ" พุทธศักราช 2529 สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์) (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531), หน้า 97.

แหวฉลาด ไหวพริบ ฝีมือร่ำ แล้วครูจะนำไปเทียบกับตัวละครในเรื่องวรรณคดี เมื่อจะมีการนำออกแสดง ครูจะคัดเลือกนักเรียนที่ครูมองเปรียบเทียบกับ แล้วนำไปฝึกในบทของตัวละครนั้น เช่น บทของพระราม พระลักษมณ์ ทศกัณฐ์ กุมภกรรณ หนุมาน องคต ด้วยเหตุนี้ นักเรียนจึงได้วิชาเฉพาะบทเพิ่มจากครูเป็นกรณีพิเศษ

ดังนั้น นักเรียนผู้ใดได้รับเลือกให้ออกแสดงงานบ่อย ก็จะมีโอกาสได้วิชาจากครูมากกว่าผู้ที่ไม่ได้ออกแสดง หรือผู้ที่ออกงานแต่ได้บทไม่สำคัญก็จะได้ฝึกเรียนบทตัวเอกจากครู เพราะครูจะไม่ฝึกให้ทุกคน ดังนั้น ผู้ที่ต้องการได้วิชาจากครู ต้องหมั่นนั่งดูและจดจำท่ารำด้วยตนเองอย่างที่เรียกกันว่า "ครูพักลักจำ"³⁰

กล่าวได้ว่า นักเรียนที่เรียนจบสาขาวิชา จากโรงเรียนพรานหลวง จะไม่ได้วิชานาฏศิลป์เหมือนกันหรือเท่าเทียมกัน เนื่องจากต้องแยกไปเรียนบทตัวมนุษย์ ยักษ์ หรือลิง อย่างใดอย่างหนึ่ง จากนั้นการที่จะได้รับวิชาจากครูมาน้อยกว่ากัน ต้องขึ้นอยู่กับว่าครูจะเลือกให้ไปฝึกบทตัวละครตัวใดด้วย ตัวอย่างเช่น เจียร จารุจรณ เคยแสดงเป็นตัวกุมภกรรณ ก็จะได้วิชาการรำบทกุมภกรรณ แต่จะไม่ได้วิชาบทตัวพระราม เพราะไม่ได้เรียนตัวพระ เป็นต้น

ในการฝึกซ้อมวิชา ผู้ฝึกทุกคนต้องเปลี่ยนกางเกงเป็นนุ่งผ้าโจงกระเบน ดังที่ สุวรรณี ชลานุเคราะห์ เล่าว่า

...ดิฉันจำติดตาจนกระทั่งทุกวันนี้ว่า บรรดาผู้ฝึกวิชาพรานหลวงและละคอนหลวงทั้งหลาย จะต้องนุ่งผ้าโจงกระเบนทุกคน ไม่ว่าหญิงหรือชาย โดยยึดชายเสื้อไว้บนขอบผ้านุ่ง แล้วจึงคาดเข็มขัดรัดไว้อย่างแน่นหนาอีกทีหนึ่ง การที่ท่านครูออกกฏการแต่งกายไว้เช่นนี้ เพื่อที่ท่านจะได้เห็นรูปทรงองค์เอวของศิษย์แต่ละคนว่า คนนั้น ๆ มีการดันเอวอก ไหล่ ได้ถูกต้องเพียงไร...³¹

การที่กำหนดให้นักเรียนนุ่งโจงกระเบน เนื่องจากนาฏศิลป์ไทยมีท่าย่อเข้า ยกเท้า เดินตามจังหวะ การนุ่งกางเกงอาจไม่สะดวกในการออกท่าได้เต็มที่ และการนุ่งโจงกระเบนทำให้ครูมองเห็นทรวดทรงที่ออกลีลาท่ารำได้ชัดเจนว่า สมควรจับหรือแก้ไขท่ารำ

³⁰สัมภาษณ์ อุดม ชีรานนท์, 17 มีนาคม 2538.

³¹สุวรรณี ชลานุเคราะห์, "ชีวิตเด็กนักรำกิน," ใน ศิลปะละคอนรำหรือคุ่มีอนาฏศิลป์ไทย (กรุงเทพมหานคร: ศิวพร, 2516), หน้า 140.

ช่วงใจของอวัยวะในร่างกายได้ เช่น การตั้งเหลี่ยมขา การกระดกเท้า ว่าทำถูกต้องตามแบบแผนเพียงไร

สาขาคณิตไทย

ในการฝึกหัดคณิตไทย มนตรี ตรารมท นักเรียนพรานหลวงสาขาคณิตไทย ได้เล่าถึงการเรียนการสอนในสมัยนั้นว่า

...ครูผู้สอนจะมองเห็นศิษย์แต่ละคนจะเรียนเครื่องมือประเภทใดได้ อันนี้ไม่ใช่แต่เพียงคณิต รวมถึงการร้อง เครื่องสาย เครื่องหนังด้วย วิธีการต่อไปของการสอนต้องสอนจาก "ง่ายไปหายาก" ไม่ใช่มีความรู้เท่าไรก็ทุ่มมาให้หมด ซึ่งไม่ถูกต้อง ต้องเรียนให้กระจ่าง หมั่นฝึกซ้อมโดยสม่ำเสมอ สิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งของผู้เรียน "การจับมือ การวางมือ" การจับมือในที่นี้หมายถึงการจับไม้สำหรับจะเรียน ไม่ว่าจะป็นระนาดฆ้อง หรือเครื่องดนตรีอื่น ๆ ด้วย ต้องมีหลักในการจับให้ถูกต้องรวมถึงการนั่งด้วย ...ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ในสมัยก่อน ๆ จะมีความสัมพันธ์ มีความผูกพันกันมาก ศิษย์ก็รักเคารพครูประหนึ่งบิดามารดา อันต่อจากความรักของบิดามารดาผู้ให้กำเนิด จะอยู่เรียนและอาศัยอยู่กับครู คอยปฏิบัติรับใช้อย่างใกล้ชิด รวมถึงเพื่อน ๆ ผู้เรียนอื่น ๆ ก็เกิดความรักสามัคคีด้วยกัน ครูก็จะเห็นในความรักของศิษย์อย่างแท้จริง จึงเกิดการถ่ายทอดให้อย่างแท้จริง คือ "การถ่ายทอดอันเป็นแบบแผนประเพณีทางการบูชาครู" หมายถึง การไหว้ครูหรือเพื่อถ่ายทอดความรู้อย่างแท้จริง เพื่อเป็นสิริมงคลให้แก่ศิษย์...³²

เวลานั้น มนตรี ตรารมท มีเพื่อนนักเรียนประจำที่สนิทสนมกันชื่อ เพิ่ม วัฒนวาทีน และ ก่อง เจตนาวัต มักจะชวนกันตื่นนอนเวลา 5.00 น. และท่องเพลงเดี่ยวฆ้องวงทั้งสามคน ท่องไปจนเกือบ 7.00 น. จึงจะอาบน้ำแต่งตัวเตรียมรับประทานอาหารเช้า³³

³²วิมลวรรณ กาญจนผลิน, "บทสัมภาษณ์คุณพ่อมนตรี ตรารมท," ใน 60 ปี วิทยาลัยนาฏศิลป์ 17 พฤษภาคม 2537 (กรุงเทพมหานคร: ประยูรวงศ์พันธ์ที่ตั้ง, 2537), หน้า 136.

³³"อาจารย์มนตรี ตรารมท กับการดนตรี," ใน ที่ระลึกพิธีเปิดห้องสมุดดนตรี "ทูลกระหม่อมสิรินธร" 3 มิถุนายน 2537 (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พรินต์ติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2537), หน้า 144.

สาขาคณตรีฝรั่งเศส

ส่วนการฝึกหัดเครื่องดนตรีฝรั่งเศส พระเจนดุริยางค์ ซึ่งเป็น
ครูสอนคนแรกในสาขาคณตรีฝรั่งเศสของโรงเรียนพรานหลวง ได้กล่าวถึงวิธีการสอนว่า

... คณตรีซึ่งเป็นศิลปะของเสียงเข้ารับการปฏิบัติบทเพลง มีทฤษฎีที่สอนให้เรารู้จักหลัก
วิชาต่าง ๆ กับการปฏิบัติเครื่องดนตรีหรือการปฏิบัติขับร้อง ที่สอนให้เรารู้จักวิธี
ปฏิบัติบทเพลงได้ถูกต้อง วิชาทั้งสองนี้คือ ทฤษฎี (Theory) และปฏิบัติ
(Practice) จึงต้องดำเนินคู่กันไปในการศึกษาวิชาการคณตรี

... การสอนวิชาการคณตรีนั้น ผู้สอนจะต้องมีความรอบรู้ในหลักวิชาจริง ๆ มีความ
สามารถในการปฏิบัติจริง ๆ ทั้งมีรสตบระสาทที่ดีและเฉียบไวจริง ๆ ด้วย สามารถ
แนะนำสั่งสอนให้ผู้รับการศึกษาสังเกตเสียงคณตรีที่ถูกต้องและที่ผิดเพี้ยนได้ด้วยเหตุผล

นักศึกษาวิชาการคณตรีควรหาโอกาสฟังเพลงมาตรฐาน (Classical and
Standard Works) ที่โลกคณตรียกย่องไว้ให้มากที่สุดเท่าที่หาโอกาสฟังได้ ทั้งนี้เพื่อ
ช่วยการใช้รสตบระสาทของตนและเข้าใจในรสชาติและชีวิตจิตใจของบทเพลง
นั้น...³⁴

ชลหุมุ์ ชลานุเคราะห์ ได้เล่าถึงวิธีการสอนคณตรีฝรั่งเศสของ
พระเจนดุริยางค์ ในสมัยรัชกาลที่ 6 ว่า

... ท่านเป็นผู้บุกเบิกวางรากฐานทางการคณตรีของไทยเป็นคนแรกในประวัติศาสตร์
ของไทย เพราะเมื่อมีนักคณตรีรุ่นเด็กได้รับการสั่งสอนวิชาการคณตรีตามแบบ
มาตรฐานสากลของโลก วิชาการคณตรีภาคทฤษฎีที่ได้รับยอมรับเปรียบเสมือนเป็น
ใบเบิกทางไปสู่ความสำเร็จในภาคปฏิบัติเครื่องดนตรีอย่างกว้างขวาง แต่ใน
สมัยนั้น ยังไม่มีการจัดตีพิมพ์ตำราคณตรีฝรั่งเศสในภาษาไทยออกมาเป็นรูปเล่ม

³⁴พระเจนดุริยางค์, "คำแนะนำบางอย่างที่ใช้ในการสอนวิชาการคณตรี จาก
ศาสตราจารย์ พระเจนดุริยางค์," ใน 110 ปี ศาสตราจารย์ พระเจนดุริยางค์ ผู้วางรากฐาน
คณตรีสากลของไทย, หน้า 55.

หลวงเจณดุริยางค์จึงต้องใช้ชีวิตที่แตกต่างประเทศแล้วให้นักเรียนเขียนคัดลอกจากต้นฉบับของท่านนำไปท่องจำกันเอง ในไม่ช้าผลของการบรรเลงของวงเครื่องสายฝรั่งหลวงได้มีสมรรถภาพก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว เป็นที่สมพระราชหฤทัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงมีพระมหากรุณาธิคุณพระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนขึ้นเป็น "พระเจณดุริยางค์" เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ. 2465"...³⁵

กล่าวได้ว่า การเรียนการสอนเครื่องดนตรีฝรั่งนั้น จะเริ่มเรียนด้วยทฤษฎีก่อนและเรียนปฏิบัติ มีการฝึกสอดประสานของนักเรียนโดยให้สังเกตเสียงดนตรีและส่งเสริมให้เป็นเพลงมาตรฐานสากล นักเรียนพรานหลวงจึงได้รับการยกย่องว่า มีความสามารถทางการบรรเลงเครื่องสายฝรั่งเป็นอย่างดี

การใช้อุปกรณ์การสอน

การเรียนการสอนในโรงเรียนพรานหลวง มีการใช้อุปกรณ์ประกอบการสอน เพื่อให้ผู้เรียนมีความเข้าใจในบทเรียนยิ่งขึ้น ดังตัวอย่างที่ปรากฏว่าระบบการเรียนการสอนวิชาสามัญ มีการใช้อุปกรณ์การสอน ซึ่งปรากฏหลักฐานในหนังสือตอบรับผู้บริจาคสิ่งของให้แก่โรงเรียน ดังนี้

...เรื่องมีผู้เอื้อเพื่อให้หนังสือแก่โรงเรียนพรานหลวง คือ

1. ท่านอรรถราชทูตอังกฤษประจำกรุงสยาม ได้ให้แผนที่โลกแสดงการสงคราม 1 แผ่น
2. พลพรานสวัสดิ์ โปธิสิทธิ์ ได้ให้หนังสือพิชคณิต 1 เล่ม สิ่งของเหล่านี้เจ้านาที่กรมมหรศพได้รับไว้แล้ว สภาจางวางมหาดเล็กขอขอบใจแก่ผู้ที่มีความเอื้อเฟื้อด้วย

แจ้งความมา ณ วันที่ 14 มกราคม พระพุทธศักราช 2461

³⁵ชลหุมุ ชลานุเคราะห์, "พระเจณดุริยางค์-ผู้วางรากฐานทางดนตรีสากลของไทย," ใน 110 ปี ศาสตราจารย์ พระเจณดุริยางค์ ผู้วางรากฐานดนตรีสากลของไทย (กรุงเทพมหานคร: เอราวิณการพิมพ์, 2536), หน้า 91.

(ลงนาม) พระยาประสิทธิ์ศุภการ
 จางวางเอก สภาจางวางมหาดเล็กหลวง³⁶

ส่วนระบบการเรียนการสอนวิชาศิลปะ คือ โจน จะใช้อุปกรณ์การสอน เป็นไม้เคาะจังหวะ แล้วให้นักเรียนรำและเดินไปตามจังหวะ เมื่อจำทำได้แล้วจะข้อมกับวงปี่พาทย์ โดยมีนักดนตรีมาบรรเลงให้ การเรียนดนตรีไทย ดนตรีฝรั่ง จะมีอุปกรณ์การสอนเป็นเครื่องดนตรี แต่ละประเภท จัดว่าเป็นการใช้เครื่องมือการสอนที่สมบูรณ์ที่สุด³⁷

นอกจากใช้อุปกรณ์การสอนที่เป็นเครื่องมือจริงแล้ว การใช้สื่อการสอน อย่างอื่น คือ ใช้ตัวครูผู้สอนเป็นสื่อ ดังที่ มนตรี ตราโรมท แสดงความเห็นว่

...สื่อต่าง ๆ เหล่านี้ มีอยู่ในตัวครูเกือบทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นการสอนศัพท์เฉพาะ ทางดนตรี ครูจะสอนควบคู่ไปกับการสอนปฏิบัติ ซึ่งศัพท์นั้นเพิ่งจะเกิดเป็น ลายลักษณ์อักษรในภายหลัง ครั้นเมื่อเกิดสื่อต่าง ๆ ทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ทำให้ ง่ายมาก จะเรียนจากใครก็นำเทปไปใช้ได้ จึงเกิดความประมาท เพราะคิด ว่าง่ายไม่ต้องจดจำ ไม่มีความละเอียดอ่อน ขาดความไพเราะ เพราะศิลปะต้องมีความละเอียดอ่อนในทุกแง่มุม เพราะความไม่เข้าใจในทฤษฎีนั้น ๆ จึงเกิดความประมาทโดยสิ้นเชิง สื่อหรือเทคโนโลยีนั้นควรใช้ให้ถูกทาง เช่น ไม้เก็บรูปแบบ เก็บไว้เป็นหลักฐาน การจดจำเก็บไว้เพื่อบันทึกความรู้สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ยังไม่สำคัญเท่าครูผู้สอนที่จะเป็นผู้ใช้สื่อได้เป็นอย่างดี...³⁸

นอกจากนั้น มนตรี ตราโรมท ยังได้ฝากข้อคิดแก่นักเรียนวิชาดนตรี ไทยว่า "การจะเป็นคนดี ศิลปินที่ดี ประเพณีของเดิมของบรรพบุรุษที่ดี จะต้องเคารพผู้ใหญ่ ให้ผ่านหูผ่านตาไว้บ้างก็จะเป็นสิ่งที่ดี สิ่งที่ถูกต้อง"³⁹

³⁶ "ประกาศสภาจางวางกรมมหาดเล็ก เรื่อง หนังสือตอบรับผู้บริจาคสิ่งของให้แก่ โรงเรียน," ราชกิจจานุเบกษา 35 (15 มกราคม 2461): 2894.

³⁷ สัมภาษณ์ มนตรี ตราโรมท, 4 กันยายน 2537.

³⁸ วิมลวรรณ กาญจนผลิน, "บทสัมภาษณ์คุณพ่อมนตรี ตราโรมท," ใน 60 ปี วิทยาลัย นาฏศิลป์ 17 พฤษภาคม 2537, หน้า 137.

³⁹ เรื่องเดียวกัน.

กิจกรรมเสริมหลักสูตร

นอกจากการเรียนการสอนในห้องเรียนแล้ว ยังมีกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นคุณประโยชน์เพื่อเสริมหลักสูตรให้นักเรียนมีความรู้กว้างขวาง และเป็นการฝึกประสบการณ์ ได้สัมผัสด้วยตนเอง ดังตัวอย่างเช่น

การช้อปปิ้ง

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นักเรียนพรานหลวง ซึ่งเป็นเสี้อป่าได้ตามเสด็จไปช้อปปิ้งยังสถานที่ต่าง ๆ เนื่องด้วยทรงมีพระราชดำริที่จะให้เด็กได้รับความรู้อื่น ๆ อันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา ดังมีพระราชหัตถเลขา ลงวันที่ 22 มีนาคม ร.ศ. 130 ความตอนหนึ่งว่า

...การที่ให้ตามเสด็จด้วยความประสงค์ยินดี คือ ประสงค์จะให้เด็กได้มีโอกาสรู้จักคุ้นเคยเข้าเฝ้าเจ้านายได้แต่เล็กอย่าง 1 ประสงค์จะให้เด็กมีโอกาสได้เข้าที่สมาคม ยินดีเพื่อจะได้เป็นประโยชน์แก่ตัวเด็กต่อไปภายหน้าอย่าง 1 ประสงค์ให้เด็กมีโอกาสเห็นเมืองไทยนอกจากบางกอก จะได้ไม่หลงว่า เมืองไทยหมกอยู่เพียงบางกอก ซึ่งทำให้คนกลายเป็นกบอยู่ในใต้กลาครอบอย่าง 1...⁴⁰

เห็นได้ว่า แนวพระราชดำรินในพระองค์ มีความมุ่งหมายให้เด็กมีความรู้ นอกเหนือจากประสบการณ์ในโรงเรียน คือได้เน้นสภาพภูมิประเทศหรือสังคมที่ห่างไกลซึ่งเด็กไม่เคยเห็น

การดูละคร

บางโอกาสพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นักเรียนไปดูการแสดงที่มีผู้นำมาแสดงถวายทอดพระเนตร เช่น ที่โรงละคร

⁴⁰ กจข. ม.ร.6 ศ/5.59 เรื่อง โรงเรียนมหาดเล็กหลวง ลงวันที่ 22 มีนาคม ร.ศ.130 (พ.ศ. 2454).

สวนจิตรลดา โรงละครสวนศิวาลัย หรือดำเนินเทพที่ท่าवासกรี เพื่อให้นักเรียนได้รับความรู้ในการแสดงนาฏศิลป์และดนตรีประเภทต่าง ๆ ซึ่งจะเป็ประสบการณ์ตรงของนักเรียนพรานหลวงอีกด้วย⁴¹

การเรียนด้วยวิธีศึกษาจากของจริงนี้ นอกจากจะมีผลประโยชน์ต่อการเรียนรู้แล้ว ยังช่วยผ่อนคลายความตึงเครียด มีความร่าเริงแจ่มใส สนุกสนานและได้สามานสามัคคีในหมู่คณะ จึงนับว่าล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ 6 ทรงให้ความเมตตาต่อเด็กอย่างยิ่ง

การอบรมจริยธรรม

นอกจากจะให้การศึกษาทุก ๆ ด้านแล้ว โรงเรียนพรานหลวงยังมีระเบียบวิธีอบรมนักเรียนให้มีจริยธรรม ศีลธรรม เพื่อประพฤติกรรมเป็นคนดี กฎสำหรับอบรมนักเรียนพรานหลวงโดยเฉพาะมีดังนี้

1. อบรมให้รักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์
2. รักษาภิรียมารยาท อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่
3. มีความซื่อสัตย์สุจริต
4. เคารพต่อผู้มีพระคุณ
5. มีความเมตตากรุณาแก่ผู้ได้ทุกข์ยาก
6. มีความสามัคคีในหมู่คณะ
7. เป็นคนดี สามัคคีธรรม จรรยาบรรณ⁴²

เปรียบเทียบการเรียนการสอนของโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์

การจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนพรานหลวง เมื่อเปรียบเทียบกับโรงเรียนอื่น ๆ ในพระบรมราชูปถัมภ์ จะเห็นจุดมุ่งหมายในส่วนที่แตกต่างกันและเหมือนกัน ดังนี้

⁴¹ฉัตร สุนทรายน, "โรงเรียนพรานหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์," มานวนสาร 17 (มกราคม 2537): 28.

⁴²เรื่องเดียวกัน, หน้า 27.

ในส่วนที่แตกต่างกัน คือ

โรงเรียนราชวิทยาลัย สอนเกี่ยวกับ กฎหมาย เพื่อให้รู้
กฎหมายของไทยและของต่างประเทศ นักเรียนที่จบจากโรงเรียนนี้สามารถเข้าศึกษาต่อใน
โรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรมได้โดยไม่ต้องสอบคัดเลือก

โรงเรียนมหาดเล็กหลวง สอนเกี่ยวกับหน้าที่ของ
ข้าราชการที่พึงปฏิบัติในกระทรวงต่าง ๆ และฝึกหัดการปกครองตามแบบอย่างอังกฤษทุกประการ
นักเรียนโรงเรียนนี้จึงมีความเป็นผู้ทันสมัยยิ่งกว่านักเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์แห่งอื่น ๆ

โรงเรียนพรานหลวง สอนเกี่ยวกับศิลปะสาขาโขน ละคร
ดนตรีไทย ดนตรีฝรั่ง ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เพื่อผลิตศิลปินให้เข้ารับราชการในกรมมหรสพ

โรงเรียนมหาดเล็กหลวงเชียงใหม่ สอนเกี่ยวกับการ
ปฏิบัติตนและให้มีความรู้เพื่อเป็นข้าราชการพลเรือนตามกระทรวงต่าง ๆ ⁴³

ในส่วนที่เหมือนกัน คือ นักเรียนทุกโรงเรียนต้องเรียนวิชาสามัญ
ตามที่สถาบันแห่งนั้นกำหนด วิชาสามัญของโรงเรียนราชวิทยาลัย โรงเรียนมหาดเล็กหลวง
โรงเรียนมหาดเล็กหลวงเชียงใหม่ กำหนดให้เรียนวิชาสามัญ คือ วิชาภาษาไทย คำนวณวิธี
พงศาวดาร ภูมิศาสตร์ วิทยาศาสตร์เบื้องต้น หัตถกรรม พลศึกษา และภาษาต่างประเทศ⁴⁴

มนตรี ตราโมท นักเรียนโรงเรียนพรานหลวง ได้เล่าว่า เรียนวิชา
สามัญ เช่นเดียวกับโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์อื่น ๆ

วรชาติ มีชูบท ได้รับฟังคำบอกเล่ามาจากจมีนอมรดรุณารักษ์ว่า
โรงเรียนพรานหลวงเรียนวิชาสามัญเช่นเดียวกับโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์แห่งอื่น แต่ไม่ได้
เรียนวิชาภาษาอังกฤษ

⁴³จมีนอมรดรุณารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช), "โรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์,"
สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2(2524): 526.

⁴⁴ประวัติโรงเรียนราชวิทยาลัย พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ จอมพลเอก
ม.ร.ว. บรพฤษศักดิ์ กฤดากร 8 มกราคม 2505 (ม.ป.ท., 2505), หน้า 14.

โรงเรียนพระบรมราชูปถัมภ์ทั้ง 4 แห่ง จะสอบไล่ในเดือนพฤศจิกายนพร้อมกัน นักเรียนที่สำเร็จการศึกษาจะมีใบประกาศนียบัตรให้ โดยเขียนข้อความในใบประกาศเหมือนกัน แต่มีชื่อโรงเรียนแต่ละแห่งไว้ที่หัวใบประกาศนียบัตร⁴⁵

วิชาสามัญที่น่าสนใจ คือ วิชาพลศึกษา ซึ่งมีการออกกำลังกายกลางสนาม โดยใช้ท่ากายกรรมแบบชาวตะวันตก ระเบียบการเรียนวิชาพลศึกษานี้ใช้เหมือนกัน ตามระเบียบหลักสูตรโรงเรียนรัฐบาลทุกโรงเรียน แต่สำหรับโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์มีเพิ่มวิชาเต้น ระบำเข้าไปในชั่วโมงพลศึกษาด้วย ดังที่ จมื่นอมรตฤณารักษ์กล่าวว่า

...ที่โรงเรียนมหาดเล็กหลวงนี้ ได้นำเอาการเต้นระบำมาใช้เป็นชั่วโมงพลศึกษา ครู จะใช้ไม้เคาะกับเสาโรงเรียน ให้เด็กนักเรียนยืนเกาะแถวต่อ ๆ กัน เป็นแถวยาว แล้วสอนวิธีเต้นย่อเหลี่ยมแบบนักเรียนนาฏศิลป์ ซึ่งเป็นการออกกำลังกายอย่างไทยแท้ อยู่จนตลอดรัชกาล...⁴⁶

จากคำกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า ท่าทางการเต้นของระบำ นอกจากจะเป็นศิลปะแล้วยังเป็นการออกกำลังกายและฝึกกล้ามเนื้อได้เป็นอย่างดี จึงได้นำไปใช้ฝึกในวิชาพลศึกษา ดังนั้น โรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์จึงมีการขอยืมครูสอนระบำไปสอนให้แก่ต่างสถาบันกัน เพราะครูนาฏศิลป์ระบำส่วนใหญ่จะอยู่ประจำในกรมมหรสพ

การจัดการศึกษาของโรงเรียนพรานหลวง มีการวางระเบียบวิธีไว้อย่างรัดกุม เช่น มีหลักสูตรวิชาสามัญ วิชาศิลปะ และกิจกรรมเสริมหลักสูตร เพื่อให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์อย่างกว้างขวาง นับว่าเป็นโรงเรียนสอนศิลปะนาฏศิลป์และดนตรีแห่งแรกของประเทศไทยที่จัดระบบการศึกษาอย่างมีแบบแผน เช่นเดียวกับโรงเรียนสอนวิชาสามัญหรือวิชาชีพอื่น ๆ ในสมัยเดียวกัน

⁴⁵สัมภาษณ์ วรชาติ มีชูบท, 15 มีนาคม 2538.

⁴⁶จมื่นอมรตฤณารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช), มหาดเล็กในทำเนียบ (กรุงเทพมหานคร: คุรุสภา, 2517), หน้า 138.

สภาพโรงเรียน ครู และนักเรียน

สภาพโรงเรียน

เนื่องจากโรงเรียนพรานหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์ มีการเรียนการสอนวิชา วิชา ดนตรีไทย ดนตรีฝรั่ง และเรียนวิชาสามัญ จึงต้องแบ่งแยกอาคารเรียนไปตามสาขาวิชา ศิลปะ ส่วนวิชาสามัญนักเรียนทุกคนจะเรียนรวมกัน อาคารเรียนต่าง ๆ แบ่งได้ดังนี้

1. อาคารเรียนวิชาสามัญ

อาคารเรียนวิชาสามัญ ตั้งอยู่ในบริเวณสวนเมืงสวนวัน ใกล้กับโรงเรือนหลวง ตรงหัวมุมสวนเมืงสวนวันด้านถนนพิษณุโลก ตัดกับถนนราชดำเนินนอก ลักษณะ เป็นอาคารชั้นเดียว ประกอบด้วยบันไดใหญ่ขึ้นหน้าโรงเรียน มีห้องเรียนรวม 2 ห้อง ตอนกลาง เป็นห้องพักครูและห้องสมุด ต่อจากห้องกลางเป็นห้องอาจารย์ใหญ่และห้องรับประทานอาหารของ ครู ระหว่างห้องกลางและห้องเรียนมีระเบียงทางเดินถึงกัน ต่อจากระเบียงด้านหลังโรงเรียนมี บันไดขึ้นลงทั้งสองด้าน⁴⁷

อาคารเรียนแห่งนี้มีโต๊ะ เก้าอี้ นั่งเรียนตามแบบสมัย ใหม่ มีตู้เก็บอุปกรณ์เครื่องมือของครูที่ใช้สำหรับสอน รอบ ๆ อาคารปลูกต้นไม้ ไม้ประดับให้ความ ร่มรื่นและสวยงาม

2. อาคารเรียนวิชาศิลปะ

เมื่อถึงเวลาเรียนวิชาศิลปะ นักเรียนต้องแยกย้ายไป เรียนตามอาคารแต่ละสาขาวิชา แบ่งได้ดังนี้

2.1 อาคารเรียนสาขาวิชา

นักเรียนวิชาต้องไปฝึกวิชาที่โรงเรือนหลวง ซึ่ง อยู่ใกล้กับอาคารโรงเรียนพรานหลวง (ปัจจุบันเป็นที่ทำการของหน่วยสารวัตรทหาร) ลักษณะอาคาร

⁴⁷ฉัตร สุนทรายน, "โรงเรียนพรานหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์," มานวสาร 7 (มกราคม 2527): 25.

โรงเรียนหลวงเป็นอาคารโรงไม้สองชั้น ชั้นล่างตรงกลางเป็นที่แสดงโขน คนดูนั่งดูได้โดยรอบ เว้นทางด้านตะวันออกเพราะมีเวทีตั้งขวางอยู่ เวทีนี้ใช้แสดงละครพูดเพราะใช้ตัวแสดงไม่มากเท่าโขน ส่วนพื้นที่ตรงกลางที่เคยใช้แสดงโขนก็ปรับพื้นที่ให้เป็นที่นั่งของคนดูได้อีก ชั้นบนมีที่นั่งสำหรับนั่งดู เป็นรูปเกือกม้า กั้นผนังแบ่งเป็นบ็อกซ์ตลอดแนว มีบ็อกซ์หลวงอยู่ตรงกลาง หน้าอาคารโรงเรียนหลวงมีอาคารโพร่ง ๆ เป็นที่สำหรับรับประทานอาหารว่างของเหล่านักแสดงหลังจากเลิกฝึกซ้อมหรือเลิกการแสดง

โรงเรียนหลวงสวนมิสกวัน มีชื่อเรียกภาษาอังกฤษว่า Theatre Royal, Dusit Park ถือว่าเป็นโรงละครแห่งชาติโรงแรกของประเทศไทย มีการแสดงของนักเรียนพรานหลวง ข้าราชการกรมมหรสพให้บุคคลชั้นสูงและชาวต่างประเทศชมอยู่เสมอ⁴⁸

2.2 อาคารเรียนสาขาศนตรีไทย

นักเรียนดนตรีไทยไปฝึกเรียนเครื่องดนตรีไทยในบริเวณวังจันทรถม (ปัจจุบันเป็นที่ทำการของกระทรวงศึกษาธิการ) ลักษณะอาคารเรียนเป็นอาคารไม้ชั้นเดียว พื้นเพปูน มีฝ้ากั้นเป็นห้อง ๆ มีชานพื้นออกมาหน้าตัวอาคาร หลังคามุงกระเบื้อง มีต้นไม้ใหญ่โดยรอบให้ความร่มรื่น⁴⁹

2.3 อาคารเรียนดนตรีฝรั่ง

นักเรียนดนตรีฝรั่งไปฝึกที่ราชตฤณมัยสมาคมสวนจิตรลดา หรือสโมสรเสือป่า อาคารที่ราชตฤณมัยสมาคมเป็นตึกใหญ่⁵⁰ อาคารที่สวนจิตรลดาเป็นโรงละครยื่นออกไปจากพระตำหนักทางทิศตะวันออก เรียกว่า จิตรลดาสภาคาร ลักษณะอาคารเป็นโรงสร้างด้วยไม้ มีผนังกั้นระหว่างในโรงกับที่คนดู นอกนั้นโพร่ง⁵¹ ส่วนที่สโมสรเสือป่า อาคาร

⁴⁸ม.ล.ปิ่น มาลากุล, "โรงละครและการแสดงละคร," สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2(2524): 557.

⁴⁹สัมภาษณ์ มন্ত্রী ตราโรมท, 4 กันยายน 2537.

⁵⁰จมีนอมรดรุณารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช), "พระอัสวราช, กรม," สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 1(2523): 426.

⁵¹ม.ล.ปิ่น มาลากุล, "โรงละครและการแสดงละคร," สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2(2524): 557.

ทำด้วยไม้ยาง ทาสี หลังคามุงจาก สร้างเป็นแนวยาวไปตามแนวเขตทางด้านทิศใต้ขนานตรงข้ามกับวัดเบญจมบพิตร⁵² การที่นักเรียนพรานหลวงต้องไปเรียนดนตรีฝรั่งตามสถานที่ดังกล่าวเพราะสถานที่แห่งนี้จำเป็นต้องใช้เครื่องดนตรีฝรั่ง เช่น แตรวง วงดุริยางค์ฝรั่งหลวง บรรเลงในกิจการทหารม้าเสียว่า นักเรียนจึงต้องไปฝึกกับเครื่องดนตรีที่ใช้ในงานราชการ

3. อาคารพัก

เนื่องจากโรงเรียนพรานหลวงรับนักเรียนทั้งประเภทประจำและไปกลับ นักเรียนประจำจึงต้องมีอาคารพักอยู่ค้างคืน และใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันเพื่อฝึกระเบียบวินัย หาความรู้เพิ่มเติมและนันทนาการ อาคารพักสำหรับนักเรียนประจำ ลักษณะอาคารเป็นเรือนแถว มีลูกกรงเหล็กกันเป็นคณะ เพื่อสะดวกในการปกครอง (ปัจจุบัน คือ บริเวณที่ทำการครุสภา) แบ่งเป็น 4 คณะ ตามนามครูผู้ปกครอง คือ คณะประสาธน์ คณะประสิทธิ์ คณะวิเศษ คณะวิศาล⁵³ ครูผู้ปกครองมีห้องพักแถวเดียวกับนักเรียนในคณะของตน มีการประกวดตกแต่งรักษาความสะอาดห้องพัก ถ้านักเรียนคนใดรักษาห้องได้สะอาดเรียบร้อย ครูผู้ควบคุมมีรางวัลแจกให้เป็นครั้งคราว บริเวณวังจันทร์เกษมตอนหน้า เรียกว่า สวนจันทร์ มีสนามหญ้าสำหรับเล่นกีฬา ติดกับสนามมีโรงพยาบาล รักษาพยาบาลนักเรียนพรานหลวงที่เจ็บไข้ได้ป่วย⁵⁴

กล่าวได้ว่า การเรียนการสอนของโรงเรียนพรานหลวง มีการแบ่งแยกอาคารเรียนเป็นสัดส่วน ไม่ปะปนกัน เพราะครูผู้สอนหรือข้าราชการศิลปินกรมหลวงจะอยู่ประจำอาคารที่เก็บเครื่องมือศิลปะ ได้แก่ วงปี่พาทย์ วงเครื่องสายฝรั่ง ดังนั้น นักเรียนที่จะเรียนวิชาศิลปะจึงต้องเดินไปหาครูผู้สอนแล้วเรียนหรือฝึกหัดในสถานที่แห่งนั้น

แม้อาคารเรียนโรงเรียนพรานหลวงจะยังไม่มีสัญลักษณ์หรือรูปเคารพประดิษฐานหน้าอาคารเรียนเช่นที่เห็นกันอยู่ทั่วไปในปัจจุบัน แต่เวลานั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นักเรียนพรานหลวงหรือเสีป่า

⁵² อภัย จันทวิมล, "เสีป่าและการซ่อมรบ," สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2(2524): 874.

⁵³ สัมภาษณ์ มন্ত্রী ตราโรมท, 4 กันยายน 2537.

⁵⁴ ธนิต อยู่โพธิ์, ตำนานโรงเรียนหลวงและนามบรรดาศักดิ์โรงเรียนหลวงในรัชกาลที่ 6, หน้า 37.

พรานหลวงตามเสด็จทศกัณฐ์ เมื่อพระองค์แปรพระราชฐานประทับ ณ พระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม และโอกาสนี้ได้มีการแสดงโขนละคร ที่โรงละครในพระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นประธานในการจัดแสดงทุกครั้ง ทำให้พระองค์ท่านทรงมีพระราชดำริที่จะสร้างรูปเคารพสำหรับศิลปินในพระราชวังสนามจันทร์ด้วย

เป็นที่น่ายินดีที่ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเทวาลัยคเณศร์ ขึ้นที่สนามหน้าพระที่นั่ง เพื่อเป็นที่เคารพสักการะแก่เหล่าศิลปินโขนละครคนตรี และเป็นต้นแบบแก่สถาบันสอนนาฏศิลป์ในเวลาต่อมา ซึ่งจะได้กล่าวถึงความสำคัญในบทต่อไป

ครูโรงเรียนพรานหลวง

เนื่องจากการเรียนการสอนทั้งวิชาสามัญและวิชาศิลปะ โรงเรียนพรานหลวงจึงต้องมีครูสอนประจำทั้งสองประเภท แบ่งแยกได้ดังนี้

1. ครูสอนวิชาสามัญ

ครูสอนวิชาสามัญเป็นครูที่สอนอยู่ประจำ อาจเป็นครูที่จบด้านการศึกษาโดยตรงเฉพาะ หรือเป็นศิลปินในกรมมหรสพ แต่มีความรู้ทางการอ่านการเขียนสามารถสอนหนังสือได้ จะได้รับการแต่งตั้งให้เป็นครูสอนวิชาที่ตนเองถนัด เช่น สอนวิชาภาษาไทย พลศึกษา

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งคณะครูให้สอนประจำโรงเรียนพรานหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์ ดังนี้

1. ครูชวน เอกะโรหิต ได้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานเสื้อครุยแก่ครูชวนและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ครูชวนเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนพรานหลวง ภายหลังได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระนนทพรคพลานุสิษณ์⁵⁵

⁵⁵มนตรี ตราโมท, "โรงเรียนพรานหลวง-โรงเรียนเก่าของข้าพเจ้า," มานวสาร 10 (ธันวาคม 2530): 67.

2. ครูเอวัน วาระศิริ มีตำแหน่งเป็นผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น หลวงนนทพิทยพิลาศ ภายหลังได้ย้ายไปรับราชการประจำกรมบัญชาการกลางมหาดเล็ก ต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น พระยาวาระศิริ

3. ครูเชียร วรธีระ มีตำแหน่งเป็นผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น หลวงวิเศษธีรการ

4. ครูเพิ่ม เมฆประสาธ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น หลวงประสาธนนทวิท ภายหลังได้ย้ายไปรับราชการแผนกต้นเครื่องกองมหาดเล็ก ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น พระครูมรรักษ์า

5. ครูแดง หงษ์วิณะ ต่อมาได้ย้ายไปรับราชการเป็นครูที่โรงเรียนมหาดเล็กหลวง เชียงใหม่ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น หลวงสนธิ์วิชาการ

6. ครูหับ ปิตะนิละพลิน ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงประสิทธิ์นนทเวท และได้ย้ายไปรับราชการเป็นครูที่โรงเรียนมหาดเล็กหลวง เชียงใหม่ เป็นการชั่วคราว ภายหลังได้กลับมาเป็นครูสอนที่โรงเรียนพรานหลวงอีกครั้งหนึ่ง

7. ครูสำลี จุฬาทก ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น หลวงวิศาลธีรกร ภายหลังได้เปลี่ยนนามสกุลตามราชทินนามเป็น วิศาลธีรกร

ต่อมาได้ครูสอนสามัญเพิ่มอีก 2 ท่านแทนครูที่ย้ายไป คือ

1. ครูสิน โรจนะสมิต ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น หลวงนนทพิทยพิลาศ (ส่วน หลวงนนทพิทยพิลาศ เดิมได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น พระยาวาระศิริ)

2. ครูอิน กัณหะสตุ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น ขุนประสาธนนทวิท (ส่วน หลวงประสาธนนทวิท เดิมได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น พระครูมรรักษ์า)⁵⁶

ครูที่กล่าวถึงนี้เป็นครูสอนวิชาสามัญในโรงเรียนพรานหลวง แต่บางครั้งจะมีการยืมครูจากโรงเรียนที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้น อาทิเช่น โรงเรียนสวนกุหลาบ โรงเรียนเทพศิรินทร์ มาสอนวิชาสามัญให้แก่โรงเรียนพรานหลวง และโรงเรียน

⁵⁶ฉัตร สุนทรายน, "โรงเรียนพรานหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์," มานวสาร

ที่อยู่บนเครื่องพระบรมราชูปถัมภ์ด้วย เช่น ไปสอนที่โรงเรียนมหาดเล็กหลวงบ้าง หรือโรงเรียนราชวิทยาลัยบ้าง⁵⁷

ครูทุกคนมีบ้านพักให้เป็นเรือนแถวอยู่บริเวณเดียวกับเรือนแถวของนักเรียนประจำ ครูบางคนเป็นผู้ปกครองนักเรียน โดยแบ่งเป็นคณะ คณะละประมาณ 20-30 คน ตามรายชื่อดังนี้

คณะของหลวงประสาธน์ทวิท เรียกว่า คณะประสาธน์
 คณะของหลวงประสิทธิ์ธนะทวิท เรียกว่า คณะประสิทธิ์
 คณะของหลวงวิเศษธีรการ เรียกว่า คณะวิเศษ
 คณะของหลวงวิศาลธีรการ เรียกว่า คณะวิศาล

ครูแต่ละคนมีการส่งสอนอบรมให้นักเรียนประจำชั้นนั้นเพียร ประพฤติตนเป็นคนดี เวลาเข้านอนแล้วครูยังมีหน้าที่เดินตรวจดูตามห้องว่า ใครอยู่หรือไม่อยู่⁵⁸

ในวันราชการถือว่า ครูทุกคนต้องมาสอน ถ้าใครไม่มาต้องมีการเขียนใบลาหยุด ตั้งปรากฏหลักฐานว่า หลวงประสาธน์ทวิท เคยขาดราชการโดยไม่เขียนใบลา ประยุกท สิริพันธ์ เขียนเล่าไว้ว่า "วันที่ได้รับคำสั่งนั้น หลวงประสาธน์ทวิท บ่วยด้วยโรคท้องร่วงอย่างกระทันหัน จะลาทีไรไม่ทัน จึงไม่ได้ไปตามคำสั่ง และอ้างหมอพระทิตยจักรุ ศาสตร์และหมอเต้าเป็นพยาน"⁵⁹

การปฏิบัติงานของครูถือแบบเช่นเดียวกับระเบียบข้าราชการทั่วไป กล่าวได้ว่า เป็นการทำงานอย่างมีระบบ มีเวลาทำงาน มีวันหยุด ถ้าขาดงานต้องมีการเขียนใบลาแจ้งล่วงหน้าด้วย จัดว่าเป็นกฎบังคับช่วยทำให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

⁵⁷ สัมภาษณ์ ช่วย สุคนธมัต, 9 มกราคม 2538.

⁵⁸ มนตรี ตราภมท, "โรงเรียนพรานหลวง-โรงเรียนเก่าของข้าพเจ้า," มานวสาร 10 (ธันวาคม 2530): 69.

⁵⁹ ประยุกท สิริพันธ์, พระมหาธีรราชเจ้า (กรุงเทพมหานคร: สยาม, 2515), หน้า 29.

2. ครูสอนวิชาศิลปะ

นอกจากครูสอนวิชาสามัญแล้ว ยังมีครูสอนวิชาศิลปะ ซึ่งเป็นข้าราชการในกรมมหรสพ และมีครูที่ทำหน้าที่คอยดูแลการสอน เป็นผู้มีชื่อเสียงในด้านฝีมือเวลานั้น แบ่งเป็นสาขา มี 3 ท่าน คอยดูแลการฝึกซ้อมแต่ละสาขาวิชา ครูสอนวิชาศิลปะทั้ง 3 ท่านคือ

พระยานุรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) สอน
วิชาโขน ละครไทย

พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) สอน
วิชาดนตรีไทย

พระเจนดุริยางค์ (ปิติ วาทยะกร) สอนวิชาดนตรีฝรั่ง

ครูผู้ใหญ่ทั้ง 3 ท่านนี้ได้กล่าวประวัติไว้แล้วในบทที่ว่าด้วยข้าราชการมหรสพ นอกจากนี้ยังมีครูผู้ช่วยสอนซึ่งเป็นข้าราชการกรมมหรสพทั้งหมด ดังตัวอย่างครูสอนโขน เช่น

ครูสอนตัวพระ

หลวงวิลาศวงงาม (หรั่ง อินทรนัฏ)

หลวงยงเยี่ยงครู (จิว รามนัฏ)

หลวงศรีนัจวิสัย (สอน ลักขมณัฏ)

ขุนประภารักราย (ชะอ้อน โภษกรนัฏ)

ครูสอนตัวนาง

ขุนเจนารตกิจ (แปลก มงคลนัฏ)

ขุนวาดพิศวง (แถม ศิลปชีวิน)

ครูสอนตัวยักษ์

หลวงทรงนัจวิสัย (หรั่ง อรุณนัฏ)

ครูสอนตัวลึง

ขุนเชิดกรประจง (ผอต สุกศรีวันฉ)

ครูเหล่านี้มีความใกล้ชิดสนิทสนมกับศิษย์ซึ่งเป็นนักเรียนพรานหลวงทุกคน ดังที่ ฉัตร สุนทรायน เล่าเป็นคำกลอนถึง สง่า ศีวีลลิต ศิษย์เรียนบทลึงผู้หนึ่ง พูดถึงอุปนิสัยของครูแต่ละท่านไว้ว่า

ความค้ำใจซึ่งจิตศิษย์คนหนึ่ง	ยังตราตรึงจิตใจไม่ลืมหลง
ครูทั้งสี่นี้หนึ่งผู้ครูโดยตรง	อีกสามคงเหมือนครูรู้จักจำ
ศิษย์คนนั้น คือ สง่า ศีวีลลิต	วางความคิดให้เห็น เป็นแง่จำ
ลักษณะสี่ครูผู้กรรม	การกระทำห่างกันนั้นดังนี้

1. ครู ที่นำเคารพนับถือ = หลวงยงเยี่ยงครู
2. ครู ที่นำรังก่านับถือ = หลวงศรีนัจวิสัย
3. ครู ที่นำชื่นชมยินดี = ขุนจิตรภรตการ
4. ครู ที่นำกลัว = หลวงวิลาศวงงาม⁶⁰

เห็นได้ว่า คณะครูแต่ละท่านนั้นล้วนเป็นผู้มีฝีมือในการแสดงแต่ละบทบาท สืบไปได้จากนามสกุล ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานว่า "อินทรรณ" แสดงว่า ศิลปินผู้นั้นเป็นผู้มีชื่อเสียงในบทของพระอินทร์, "ลักษณฉฉ" แสดงว่า เป็นผู้ที่มีชื่อเสียงในบทของพระลักษณฉฉ, "สุกศรีวันฉ" แสดงว่า เป็นผู้ที่มีชื่อเสียงในบทของสุกศรีวันฉ เป็นต้น

ส่วนครูช่วยสอนดนตรีไทยในกรมหรศพ มีรายชื่อดัง

ตัวอย่างเช่น

พระพิณบรรเลงราช (แย้ม ประสานศัพท์)
พระพาทย์บรรเลงรมย์ (พิมพ์ วาทิน)
หลวงไพเราะเสียงขอ (อุ่น คุรยชีวิน)

⁶⁰อนุสรณ์การพระราชทานเพลิงศพ หลวงยงเยี่ยงครู (จิ๋ว รามฉฉ) 14 ธันวาคม 2518 (กรุงเทพมหานคร: พระจันทร์, 2518), หน้า 23.

พระเพลงไพเราะ (โสม สุวาทิต)
 พระประดับดุริยกิจ (แหยม วิพัฒน์)
 หลวงชาญเชิงระนาด (เงิน ผลารักษ์)
 หลวงเสียงเสนาะกรรม (ผัน มุกตวาภัย)
 หลวงบำรุงจิตรเจริญ (รูป สาตนะวิสัย)⁶¹

ครูช่วยสอนดนตรีฝรั่งคงมีปรากฏรายชื่อเพียง 3 ท่าน
 คือ โฉลก เนตรสุด สอนไวโอลิน⁶² ขุนสำเนียงชั้นเชิง และหลวงดนตรีบรรเลง

บรรดาครูศิลปินเหล่านี้มีส่วนช่วยอบรมสั่งสอนนักเรียน
 พรานหลวง จนมีความรู้ความสามารถเป็นที่ประจักษ์ต่อมาในภายหลัง

3. อัตราเงินเดือน

อัตราเงินเดือนครูเหล่านี้คงมีปรากฏหลักฐานเฉพาะ
 เงินเดือนของพระยานัฏกานุรักษ์และหลวงยังเป็ยงครู คือ

เงินเดือนของพระยานัฏกานุรักษ์ ดังนี้

วันที่ 29	มีนาคม พ.ศ. 2454	เงินเดือน 200 บาท
วันที่ 1	เมษายน พ.ศ. 2456	เงินเดือน 220 บาท
วันที่ 1	เมษายน พ.ศ. 2458	เงินเดือน 260 บาท
วันที่ 1	เมษายน พ.ศ. 2459	เงินเดือน 280 บาท
วันที่ 1	เมษายน พ.ศ. 2460	เงินเดือน 400 บาท
วันที่ 1	เมษายน พ.ศ. 2462	เงินเดือน 500 บาท

⁶¹ พูนพิศ อมาตยกุล, "ดนตรีวิจิตร," ใน ความรู้เรื่องดนตรีไทยเพื่อความชื่นชม
 (กรุงเทพมหานคร: สยามสมัย, 2529), หน้า 164-165.

⁶² ชลหมู่ ชลานุเคราะห์, "พระเจนดุริยางค์-ผู้วางรากฐานทางดนตรีสากลของไทย,"
 ใน 110 ปี ศาสตราจารย์ พระเจนดุริยางค์ ผู้วางรากฐานดนตรีสากลของไทย, หน้า 95.

เบี้ยบำนาญ 250 บาท⁶³

วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2469 ออกจากราชการได้รับ

เงินเดือนของหลวงยกย่องตั้ง

วันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2455	เงินเดือน 50 บาท
วันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ. 2456	เงินเดือน 80 บาท
วันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2459	เงินเดือน 90 บาท
วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2460	เงินเดือน 100 บาท
วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2463	เงินเดือน 110 บาท

วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2469 ยุบเลิกกรมมหรสพ โดยเปลี่ยนแปลงกรมบัญชาการกลางมหาดเล็ก ได้ย้ายสังกัดไปรับราชการกองคลังวรภาชน์ กรมมหาดเล็ก⁶⁴

4. เครื่องแต่งกายของครู

ในเวลาราชการครูทุกคนแต่งกายด้วยเสื้อปรกติสีขาว กระดุมห้าเม็ด นุ่งผ้าม่วงโจงกระเบน สวมถุงเท้า รองเท้าหนัง ที่เรียกว่า ชูตราชประแตน นอกเวลาราชการครูอาจแต่งกายสุดแต่ความสะดวกสบาย เพราะนักเรียนพรานหลวงประเภทประจำจะมาขอต่อทำรำหรือเพลงจากครูอยู่เสมอ⁶⁵

⁶³อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยานัฏกานุรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) 9 เมษายน พ.ศ. 2479. (พระนคร: พระจันทร์, 2479), หน้า 4-5.

⁶⁴อนุสรณ์ในการพระราชทานเพลิงศพ หลวงยกย่องตั้ง (จิ๋ว รามัญ) 14 ธันวาคม 2518 (กรุงเทพมหานคร: พระจันทร์, 2518), หน้า 4.

⁶⁵สัมภาษณ์ ทรวง บราวน์โพธิ์อ่อน ซึ่งได้รับคำบอกเล่าจาก ถม โพธิ์เวส นักเรียนพรานหลวง, 1 มีนาคม 2538.

บรรดาครูโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ จะมีเครื่องแบบที่เรียกว่า เสื้อครู ซึ่งได้รับพระราชทานจากองค์อุปถัมภ์ เพื่อแสดงถึงวิทยฐานะของบรรดาครูเหล่านั้น ดังพระราชดำรัสตอนหนึ่งว่า "เสื้อครูอาจารย์และครูนี้ ไม้ซำสำหรับจะมีไว้แต่งเล่นแก่ ๆ มีไว้สำหรับเป็นเครื่องแสดงวุฒิและความสามารถในทางสั่งสอนทำคุณประโยชน์ให้แก่การศึกษา..."⁶⁶

5. วิธีการสอนของครู

วิธีการสอน ครูจะสอนตามแบบดั้งเดิมที่ครูเคยเรียนมา ซึ่งมีวิธีการดังนี้

1. สอนโดยปฏิบัติจริง คือ การแสดงทำเป็นตัวอย่าง เช่น ครูออกท่าทางเดินธรรมาสน์แล้วให้นักเรียนเดินตาม หรือการเรียนดนตรี ครูเล่นเครื่องดนตรีแล้วให้นักเรียนฝึกหัดเล่นตามแบบครู

2. สอนโดยครูจับท่าทางให้แก่ศิษย์ เช่น เมื่อเด็กเดินธรรมาสน์ออกท่าทางยังไม่งาม ครูจะใช้มือคั้นเอว คั้นไหล่ หรือคั้นแขนให้ตั้งทรวดทรงได้งามสง่า ส่วนการเล่นดนตรี ครูจะให้ศิษย์จับเครื่องมือบรรเลง แล้วครูจะจับมือศิษย์อีกทีหนึ่ง แล้วตีบรรเลงไปพร้อม ๆ กัน

3. สอนโดยให้นักเรียนออกท่าทางด้วยตนเอง ครูจะดูอยู่เฉย ๆ แล้วจึงให้คำแนะนำแก้ไขข้อบกพร่อง

กล่าวได้ว่า วิธีการสอนของครูจะเน้นเรื่องการเรียนรู้โดยให้ปฏิบัติจริงมากกว่าการสอนจากหนังสือหรือตำรา

คณะครูทั้งสายวิชาสามัญและสายศิลปะ ต่างได้มีส่วนช่วยฝึกฝนอบรมให้นักเรียนพรานหลวงมีความรู้ความสามารถ มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของบุคคลทั่วไป สมกับที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองการแก่ครูอาจารย์ โรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ว่า

⁶⁶"พระราชดำรัสตอบในการเสด็จพระราชดำเนินโรงเรียนมหาดเล็กหลวงทอดพระเนตรการรื่นเรียงและทูลเกล้าฯ ถวายฉลองพระองค์อาจารย์ วันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ. 2456," พระราชดำรัสร้อยครั้ง, หน้า 44.

...ท่านทั้งหลายที่มาเป็นครูอยู่นี้ต้องขอให้รู้สึกว่ามีหน้าที่ที่จะต้องสั่งสอนฝึกหัดเด็กที่เป็นศิษย์ให้เข้าใจในข้อนี้ ให้จำใส่ใจไว้เสียตั้งแต่ยังเมื่อเด็ก ๆ ฝึกฝนไว้เสียแต่เดี๋ยวนี้ ต่อไปเมื่อมีความรู้สึกว่าเป็นผู้รับใช้ เป็นคนสำคัญกว่าเป็นผู้ใช้ เช่นนี้แล้วเด็กของเราจะเป็นเด็กดี ไปได้หนักก็มีชื่อเสียงมีผู้นำหน้าถือตา ถ้าศิษย์ของโรงเรียนเหล่านี้เป็นคนดีมีผู้นำหน้าถือตาทั่วไปแล้ว เกียรติคุณนั้นย่อมจะต้องได้รับมาถึงครูอาจารย์ผู้ฝึกหัด เพราะเขาคงต้องถามว่าเป็นศิษย์ใคร ศิษย์นั้นจะต้องประกาศนามอาจารย์ของตัวเองเป็นธรรมดา เพราะฉะนั้นขอให้ผู้ที่เป็นครูอาจารย์ตั้งอกตั้งใจฝึกหัดไว้ใหม่แต่ในการศึกษา ทั้งในทางจรรยาและอบรมนิสัยด้วยตามที่เราได้ชี้แจงมาแล้ว...⁶⁷

กล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมุ่งหวังที่จะให้คณะครูปฏิบัติหน้าที่เต็มความสามารถ เพื่อช่วยผลิตศิษย์ป็นรุ่นใหม่ขึ้นมาอย่างมีคุณภาพ สมกับเป็นโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์

นักเรียนโรงเรียนพรานหลวง

แต่เดิมผู้ที่ฝีมือทางศิลปะจะได้รับการบรรจุเข้ารับราชการในกรมหัตถ์ที่ แต่เมื่อก่อตั้งโรงเรียนพรานหลวงแล้ว ผู้ที่จะเข้ารับราชการในกรมหัตถ์ต้องผ่านการศึกษาในโรงเรียนพรานหลวงเสียก่อน

สมัยนั้นหลักสูตรประถมศึกษาสายสามัญมีเพียงประถม 1-3 แล้วต่อชั้นมัธยม ผู้ที่จบระดับประถมศึกษาแล้วสามารถเข้าศึกษาต่อระดับมัธยมในโรงเรียนพรานหลวงได้ หรือจบชั้นมัธยมระดับใดแล้วมาเรียนต่อในระดับสูงขึ้นในโรงเรียนพรานหลวงก็ได้ ดังเช่น นักเรียนพรานหลวง เอื้อ สุนทรสนาน เรียนจบชั้นประโยคประถมปีที่ 3 จากโรงเรียนวัดระฆังโฆสิตาราม แล้วมาเรียนต่อชั้นระดับ 1 ในโรงเรียนพรานหลวง⁶⁸ หรือนักเรียนพรานหลวง บุญธรรม ตราโหมท

⁶⁷"พระบรมราชโองการพระราชนานแก่อาจารย์ ครู และนักเรียน โรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ ในงานประจำปีของโรงเรียน วันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ. 2466, พระราชดำรัสร้อยครั้ง, หน้า 220-221.

⁶⁸สุวัฒน์ วรดิลก, "ชีวิตและงานของ คุณเอื้อ สุนทรสนาน," ใน 84 ปี ครูเอื้อ สุนทรสนาน (กรุงเทพมหานคร: เจ ฟิล์ม โปรดักชัน, 2536), หน้า 12.

(มนตรี ตราโมท) เรียนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จากโรงเรียนปรีชาพิทยากร แล้วมาเรียนต่อชั้นระดับ 4 ในโรงเรียนพรานหลวง แต่เนื่องจากเป็นผู้มีความสามารถในทางดนตรีมาก่อน จึงได้เข้าเรียนในชั้นระดับ 6 ซึ่งเป็นชั้นสูงสุดของโรงเรียน⁶⁹

โรงเรียนพรานหลวง เปิดเรียนระยะแรก มีนักเรียนประมาณ 100 คน มีระเบียบวิธีในการปฏิบัติตนเมื่ออยู่ร่วมสังคมนักเรียนอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย ดังนี้

1. อักษรย่อ

นักเรียนพรานหลวง มีอักษรย่อนำหน้าชื่อทุกคนว่า น.ร.พ. (นักเรียนพรานหลวง) เช่น น.ร.พ.ชูป ยუნะวิช เพื่อให้เห็นความแตกต่างจากนักเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์แห่งอื่น ได้แก่ นักเรียนมหาดเล็กหลวง ใช้อักษรย่อ น.ร.ม. นักเรียนราชวิทยาลัย ใช้อักษรย่อ น.ร.ว. สำหรับมหาดเล็กหลวงเชียงใหม่ ใช้อักษรย่อ น.ร.ช. อักษรย่อนำหน้าชื่อนี้ ปัจจุบันนักเรียนเก่าในพระบรมราชูปถัมภ์ยังคงใช้นำหน้าชื่ออยู่ทุกคราวที่มีการนัดชุมนุมสังสรรค์ศิษย์เก่า และในการร่วมกันจัดทำวารสารของชุมนุมนักเรียนเก่าในพระบรมราชูปถัมภ์ เห็นได้จากรายนามคณะกรรมการที่ปรึกษาของวารสารมานวสาร ฉบับเดือนธันวาคม พ.ศ. 2537 มีรายชื่อดังนี้

ที่ปรึกษา

น.ร.ม. ศาสตราจารย์ ม.ล. ปิ่น มาลากุล ประธานกรรมการกิตติมศักดิ์

น.ร.ช. จอมพลประภาส จารุเสถียร	น.ร.ม. พล.ต.ต. ม.ร.ว.ชยานันท์ ลดาวัลย์
น.ร.ม. พ.ต.วิลาศ โอสถานนท์	น.ร.ว. บรรจง จุฑาเดมิย์
น.ร.ม. พล.ต.อ. หลวงชาติตระการโกศล	น.ร.พ. มนตรี ตราโมท
คุณครู ดร. พร ศรีจามร	น.ร.ว. อุดม จารุตามระ
น.ร.ม. พระมหาเทพกษัตรสมุห	น.ร.พ. พิมพ์ สายะเสวี
น.ร.พ. ช่วย สุคนธมัต	น.ร.ว. หม่อมเจ้าพิริยดิศ ดิศกุล

⁶⁹สัมภาษณ์ มนตรี ตราโมท, 4 กันยายน 2537.

2. สวัสดิการ

นักเรียนทุกคนได้รับสวัสดิการ คือ อุปกรณ์การศึกษาและความสะดวกสบาย ดังนี้

อุปกรณ์การศึกษา มีการแจกหนังสือเรียน เครื่องเขียนให้
ด้านอาหาร มีให้รับประทานวันละ 3 เวลา คือ เช้า กลางวัน
เย็น

นักเรียนประจำพักเรือนแถวในบริเวณวังจันทร์เกษม ได้รับแจกที่นอน
หมอน มุ้ง หีบเหล็กใส่เสื้อผ้า

สิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งของนักเรียนพรานหลวง คือ มีโรงพยาบาลตั้งอยู่
ใกล้สวนจันทร์ (ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ) มีแพทย์ประจำ คือ
พระทิพย์จักษุศาสตร์ พระวิศิษฎ์เกษข (ลิ้ม) หลวงวิวัฒน์เสรรพคุณ (ต่อ ศุภกรสร) และมีบุรุษ
พยาบาลครบถ้วน บางครั้งจะมีนายแพทย์ใหญ่จากกรมมหาดเล็ก คือ พระยาแพทย์พงศา มาตรวจ
สุขภาพให้ จึงกล่าวได้ว่า นักเรียนพรานหลวงทุกคนมีปัจจัยสี่พร้อมมูล ทั้งเครื่องนุ่งห่ม อาหาร
ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคครบบริบูรณ์⁷⁰

ขณะที่เป็นนักเรียนพรานหลวงอยู่ และได้ไปเรียนวิชาศิลปะตามกรม
กองต่าง ๆ นั้น ถ้าผู้ใดมีความสามารถพอ จะเรียกใช้งานออกแสดงได้ กรมกองต่าง ๆ นั้น จะ
ขอพระบรมราชานุญาตบรรจุเข้ารับราชการตามความชำนาญและความสามารถ เริ่มตั้งแต่เงินเดือน
4 บาท 6 บาท 8 บาท 11 บาท 15 บาท เวลานั้น น.ร.พ. ชูบ ยูณะวุฒิซ เด็นจิน
แม่ทำกราวนอก กราวใน ได้แล้ว จึงได้รับเงินเดือน 6 บาท⁷¹ ส่วน น.ร.พ. บุญธรรม ตราโรมท
(มนตรี ตราโรมท) มีความสามารถเล่นดนตรีไทยได้ก่อนมาเข้าเรียนในโรงเรียนพรานหลวง จึง
ได้รับเงินเดือน 8 บาท⁷²

⁷⁰มนตรี ตราโรมท, "โรงเรียนพรานหลวง-โรงเรียนเก่าของข้าพเจ้า," มานวสาร
10 (ธันวาคม 2530): 70.

⁷¹สัมภาษณ์ ชูบ ยูณะวุฒิซ, 3 กันยายน 2537.

⁷²สัมภาษณ์ มন্ত্রী ตราโรมท, 4 กันยายน 2537.

ขณะที่เป็นนักเรียนพรานหลวงและรับราชการเพื่อออกแสดงในงานหลวงนี้ ถือว่า เป็นคนละส่วนกัน คือ ถึงเวลาเรียนก็เข้าเรียน ถึงเวลาแสดงก็ออกแสดง⁷³ ต่อเมื่อเรียนจบหลักสูตรชั้น 6 ของโรงเรียนแล้ว จึงจะบรรจุเข้ารับราชการในกรมมหรสพเต็มตัว นักเรียนพรานหลวงและผู้รับราชการในกรมมหรสพจึงมีความสนิทสนมกลมเกลียวกัน เพราะเรียนในสถานที่และรับราชการในสถานที่เดียวกันสืบต่อมา

3. เครื่องแต่งกายนักเรียน

นักเรียนทุกคนต้องแต่งกายตามระเบียบของโรงเรียน เครื่องแต่งกายเหล่านี้จะได้รับแจกให้เปล่า คือ เสื้อชั้นนอกสีขาว พร้อมด้วยคม ผ้าพันสีน้ำเงิน เสื้อชั้นในสีขาว กางเกงเงินขายาว อย่างละ 2 ตัว และได้รับชุดเครื่องแบบนักเรียนพรานหลวงปีละ 2 ชุด อันประกอบด้วย

เสื้อเชิ้ตแขนยาวสีเขียว

กางเกงขาสั้นสีเขียว คาดเข็มขัดหนังสีน้ำตาล

หมวกหนีบสีเขียว มีเครื่องหมายมงกุฎตรงอนดัดหมวก

บ่าเสื้อมีปีกไหล่สีเขียว แถบขาวผ่านกลาง มีเลขหมาย 8 ติดที่บ่า

ถุงเท้าดำ มีขอบสีเหลืองสลัดดำ

รองเท้าหนังสีน้ำตาล

เสื้อผ้าเหล่านี้มีผู้รับจ้างซัก มาเก็บเสื้อผ้าไปซักและนำมาส่งด้วย⁷⁴

อนึ่ง เครื่องหมายมงกุฎมีตรงอนอยู่ด้านล่างนั้น มีความหมายดังนี้

มงกุฎ หมายถึง พระมหากษัตริย์

ตรงอน หมายถึง ทหารแตรที่ส่งสัญญาณสื่อสาร

⁷³ ธนิต อยู่โพธิ์, ตำนานโขนหลวงและนามบรรดาศักดิ์โขนหลวงในรัชกาลที่ 6, หน้า 38.

⁷⁴ มนตรี ตราโถม, "โรงเรียนพรานหลวง-โรงเรียนเก่าของข้าพเจ้า," มานวสาร 10 (ธันวาคม 2530): 68.

รวมความแล้ว หมายถึง ผู้ใช้เครื่องดนตรีสื่อสารในราชการ
 ส่วนพระมหากษัตริย์
 เครื่องหมายนี้ นักเรียนพรานหลวงทุกคนต้องกลัดติดบนหมวกหนีบไว้
 ตลอดเวลาที่แต่งเครื่องแบบ

ส่วนเลข 8 ที่ติดบนบ่าเสื้อ หมายความว่าถึง นักเรียนพรานหลวงเป็น
 เสื้อป่ากองร้อยที่ 8 เพราะนักเรียนทุกคนต้องเป็นเสือป่าด้วย⁷⁵

4. ค่าเล่าเรียน

นักเรียนทุกคนไม่ต้องเสียค่าบำรุงการศึกษา ค่าใช้จ่าย ทุกอย่างเป็น
 พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

5. เพลงประจำโรงเรียน

นักเรียนพรานหลวงมีเพลงร้องประจำโรงเรียน โดยยืมเนื้อเพลง
 เดียวกับเสือป่าพรานหลวงรักษาพระองค์ได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ 3 ซึ่งนักเรียนทุกคนจะต้องร้อง
 ร่วมกันในเวลาหลังเลิกประชุมหรือก่อนเข้านอน นับว่าเป็นเพลงสถาบันยุคเริ่มแรก ถือเป็น
 ตัวอย่างแก่สถาบันรุ่นต่อ ๆ มาในปัจจุบันที่นิยมมีเพลงร้องประจำสถานศึกษาของตน

นักเรียนพรานหลวงทุกคนนอกจากจะได้รับสวัสดิการในการเรียนแล้ว
 บางคนมีฐานะทางบ้านพอจะซื้อหาหนังสือได้ ก็จะนำหนังสือมามอบให้เป็นสมบัติของโรงเรียน
 ดังเช่น ประกาศแจ้งความ ดังนี้

⁷⁵ สัมภาษณ์ มนตรี ตราโรต, 4 กันยายน 2537.

แจ้งความร้องเรียนพรานหลวง
กรมมหรศพ

ผู้ที่ให้หนังสือบำรุงโรงเรียนพรานหลวง คือ
นักเรียนพรานชิต มลิณฑแพทย์ ให้หนังสือพระราชพงศาวดารพิศดาร
เล่ม 3 หนึ่งเล่ม
นักเรียนพรานเทียน ให้หนังสือ แอ่งคู่รัก กับบทละครเรื่อง
เจ็บแล้วต้องจำ 1 เล่ม
นักเรียนพรานสิงห์ วัฒนเสวี ให้หนังสือ เอเลน ตอน 31-32 รวม 1 เล่ม
นักเรียนพรานเกษร อันตรวณิช ให้หนังสือ ความลับในบ้านร้าง 1 เล่ม

หนังสือเหล่านี้หุ้มแพร หลวงนนทพรคพลานุสิษฎ์ ครูใหญ่โรงเรียนพรานหลวง
ได้รับไว้เป็นสมบัติของโรงเรียนพรานหลวงแล้ว โรงเรียนพรานหลวงมีความยินดี
และขออนุรุมทนาในส่วนกุศลนี้ด้วย

แจ้งความมา ณ วันที่ 28 กันยายน พระพุทธศักราช 2459
(ลงนาม) หัวหมื่น พระยาพิทักษ์นันทนิกร
ปลัดบัญชาการกรมมหรศพ⁷⁶

หนังสือเหล่านี้มีประโยชน์ คือ ใช้เป็นหนังสืออ่านนอกเวลา หรือเป็น
อุปกรณ์ในการศึกษาค้นคว้าเพิ่มพูนความรู้ ช่วยให้นักเรียนพรานหลวงมีความคิดอ่านกว้างไกลอีกด้วย

เห็นได้ว่า แนวพระราชดำริสโนลันเกล้ารัชกาลที่ 6 ที่ทรงมุ่งหมาย
ส่งเสริมให้ประชาชนเห็นประโยชน์ของการศึกษา ส่งผลให้บรรดานักเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์
ตลอดจนข้าราชการและประชาชนเห็นความสำคัญ และช่วยกันบำรุงการศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ
ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว จนกลายเป็นประเพณีนิยมสืบต่อกันมา

⁷⁶"แจ้งความร้องเรียนพรานหลวง กรมมหรศพ เรื่อง ผู้ที่ให้หนังสือบำรุงโรงเรียน
พรานหลวง," ราชกิจจานุเบกษา 33 (8 ตุลาคม 2459): 1742.

6. กิจกรรม

นักเรียนจะได้ร่วมกิจกรรมทั้งในและนอกสถานที่ ดังเช่น เมื่อมีงานประจำปีของโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเสด็จเป็นประธาน ณ โรงเรียนมหาดเล็กหลวง และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นักเรียนโรงเรียนพรานหลวง นักเรียนโรงเรียนราชวิทยาลัย ได้ไปร่วมเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทเพื่อรับพระราชทานพระบรมราโชวาท

อนึ่ง เมื่อนักเรียนพรานหลวงมีงานแสดงโรจน ถ้าผู้แสดงไม่พอเล่นโรจนโรงใหญ่ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงขอยืมตัวนักเรียนโรงเรียนมหาดเล็กหลวงมาร่วมแสดงด้วย โดยข้อมเงินเชนยักษ์เงินลิง⁷⁷

ที่เป็นดังนี้เนื่องด้วย การแสดงโรจนจำเป็นต้องอาศัยผู้แสดงประกอบเป็นพลยักษ์และลิงเป็นจำนวนมาก กอปรกับนักเรียนมหาดเล็กหลวงมิได้รับการฝึกหัดโดยตรงเหมือนนักเรียนพรานหลวง จึงเป็นการยากที่จะรับบทแสดงเป็นตัวเอก

ในด้านกีฬา นักเรียนพรานหลวงจัดว่ามีความสามารถในการแข่งขันกีฬาฟุตบอล โดยได้เข้าเล่นฟุตบอลกับทีมฟุตบอลผู้ใหญ่ เช่น ทีมฟุตบอลสโมสรกรมทหารสวน กรมมหาดเล็ก และทีมฟุตบอลกรมเสี้อำพรานหลวง ร.อ. ซึ่งได้รับพระราชทานถ้วยและโล่เป็นเกียรติยศแก่โรงเรียนเสมอ⁷⁸

จดหมายเหตุรายวันกล่าวถึงการแข่งขันกีฬาฟุตบอล อันเป็นกีฬาใหม่ที่นิยมกันมากในสมัยนั้นว่า

...ในที่สุดพวกเล่น 2 สำหรับ ในกองเสนาหลวงรักษาพระองค์ คือ ราบหลวงแลพรานหลวงนั้น ได้เล่นแข่งขันกันถึงเวลา ด้วยวันจวนจะตกอยู่แล้ว พรานหลวงแสดงการเล่นรวมกันดีกว่า พรานหลวงจึงชนะ 1 โกลต่อสูญ⁷⁹

⁷⁷สัมภาษณ์ มนตรี ตราโหมท, 4 กันยายน 2537.

⁷⁸ฉัตร สุนทรายน, "โรงเรียนพรานหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์," มานวสาร 7 (มกราคม 2527): 29.

⁷⁹กจช. ม.ร.6 บ/35 เรื่อง รายงานการแข่งขันฟุตบอลระหว่างราบหลวงกับพรานหลวง ลงวันที่ 22 กรกฎาคม 2458.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดการบันทึกเหตุการณ์ประจำวันเป็นการส่วนพระองค์ ทรงบันทึกเรื่องราวการแข่งขันฟุตบอลและความสามารถของเสือป่าพรานหลวงไว้ ดังปรากฏลายพระราชหัตถ์ ดังนี้

...ย้ายมีการเล่นฟุตบอล (รอบที่ 3) ระหว่างสำหรับของกรมพรานหลวงกับกองพันหลวงราชนาวิเสือป่า ๑คร ๆ ก็ทำนายล่วงหน้าไว้แล้วว่าพรานจะชนะ แต่ฝ่าย น.ร.ส. ก็ได้พยายามต่อสู้อย่างแข็งแรงมาก ฉะนั้น ในกึ่งเวลาแรกจึงไม่ได้ไม่เสียกัน ต่อมาในกึ่งเวลาหลังย้าย พรานจึงได้ 2 ประตู เป็นอันชนะและได้คะแนน 4 แต้ม บริบูรณ์ จึงได้รับถ้วยน้อยนักรบในปีที่ 580

ในการแข่งขันกีฬาฟุตบอล นักเรียนพรานหลวงมีชุดแต่งกายเป็นหมู คือสวมเสื้อแขนสั้นสีเขียว มีแถบสีขาวคาดกลางรอบตัวและรอบแขน กางเกงขาสั้นสีเขียว ถ้าเล่นชนะจะได้รับรางวัลเป็นหมวกสักหลาดสีเขียวสลับสีขาว หน้าหมวกปักตรามงกุฎแตรงอน เมื่อเสร็จสิ้นการแข่งขัน นักเรียนที่ชนะได้สวมหมวกเป็นการประกาศชัยชนะ⁸¹

เนื่องจากนักเรียนพรานหลวงมีความสามารถในกีฬาฟุตบอล ทำให้เป็นเหตุสร้างความไม่พอใจแก่สถาบันอื่น ๆ ดังเช่น มนตรี ตรากรมท เล่าถึงชีวิตนักเรียนพรานหลวงสมัยนั้นว่า

...วันหนึ่งเย็นแล้ว พวกผมออกมาเล่นฟุตบอลกัน ข้าราชการผู้ใหญ่ ๆ เขากลับบ้านกันหมดแล้ว เหลืออยู่แต่หมอ หมอเขาก็ไม่เกี่ยวข้องกับพวกเรา เขาอยู่โรงพยาบาลกัน เราเล่นกันที่สนามนี้ มีทหารเรือกลุ่มหนึ่งไม่ใช่น้อย ประมาณสัก 40-50 คน มาร้องทำอยู่หน้าวังจันทร์ ตรงถนนราชดำเนิน ร้องทำอะอะอยู่ เราเป็นเด็ก

⁸⁰ ข้อมูลรอบเสือป่า 2466, ลายพระราชหัตถ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พิมพ์ในโอกาสบำเพ็ญกุศลน้อมเกล้า อุทิศถวายแด่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในวันที่พระราชสมภพครบ 9 รอบ 1 มกราคม 2534 (กรุงเทพมหานคร: ชวนพิมพ์, 2532), หน้า 28.

⁸¹ อนุสรณ์ในการพระราชทานเพลิงศพ หลวงยงเยี่ยงครู (จิ๋ว รามัน) 14 ธันวาคม 2518, หน้า 10.

ออกไปดูเห็นทหารเรือก็ไม่กล้าที่จะออกไป ร้องทำอยู่นาน เดียวก็เลยไปวังกรมหลวงชุมพร ไปชวยกันอยู่ที่นั่นพักหนึ่ง แล้วกลับมาที่หน้าวังจันทร์ ร้องทำเอะอะอีก เราเป็นเด็ก ๆ ไม่กล้าจะออกไป

พอรุ่งขึ้น พวกเราใครไม่ทราบ รายงานให้ผู้ใหญ่ทราบว่ามีทหารเรือมา ร้องทำเอะอะ จึงได้มีการส่งจดหมายสอบถามไปทางทหารเรือ ทางทหารเรือตอบมาว่า

มีจดหมายของพรานหลวงทำทหารเรือให้มาตีกัน ซึ่งเราไม่รู้เรื่องสักนิด นี้แสดงว่าเวลานั้นมีมือที่สามอยู่แน่เพราะรู้ที่อยู่ว่า พรานหลวงไม่ค่อยจะถูกกับทหารเรือ และนักเรียนนายร้อย เนื่องจากฟุตบอล เวลานั้นกรมหรสพหรือพรานหลวงออกจะเป็นเอกอยู่ ขณะอยู่เสมอ ๆ ถ้วยใหญ่บ้าง ถ้วยน้อยบ้าง...⁸²

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใส่พระทัยอบรมนักเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์อยู่เสมอ ดังพระบรมราชโองการเมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2456 มีความว่า

...การรักษาชื่อเสียงของโรงเรียนหรือหมู่คณะเช่นนี้เป็นการยากนัก เพราะถ้าใครไปทำความเสียหายเข้าคนหนึ่ง เขาก็ขึ้นชื่อว่า คนพวกนั้นทำความเสียหายอย่างนั้น ๆ เสียคนเดียวอาจพาให้เสียไปด้วยกันทั้งพวก เพราะฉะนั้น เจ้าทุกคนต้องระวังให้ดี อย่าคิดถึงแต่ตัวเจ้า ต้องคิดถึงหมู่คณะ คือ โรงเรียนให้มาก ตั้งใจรักษาชื่อเสียงให้ดี หมั่นทำคุณประโยชน์ให้แก่โรงเรียนให้เป็นชื่อเสียงแก่โรงเรียนสืบไป ให้สมความปรารถนาของข้าที่ตั้งโรงเรียนขึ้นให้เจ้าเรียน...⁸³

⁸²มนตรี ตราจิรภท, "โรงเรียนพรานหลวง-โรงเรียนเก่าของข้าพเจ้า," มานวสาร 10 (ธันวาคม 2530): 71.

⁸³"พระราชดำรัสตอบคำถวายชัยมงคลของโรงเรียนมหาดเล็กหลวง เนื่องในงานพระราชพิธีฉัตรมงคล วันที่ 12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2456," พระราชดำรัสร้อยครั้ง, หน้า 42.

กล่าวได้ว่า นอกจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จะทรงก่อตั้งโรงเรียนและพระราชทานสวัสดิการต่าง ๆ เพื่อความสะดวกสบายในการศึกษาแล้ว พระองค์ยังทรงพระเมตตาอบรมสั่งสอนให้นักเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์เป็นพลเมืองดี มีคุณธรรม ในฐานะที่พระองค์ทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นพระมหากษัตริย์แล้ว ยังทรงเป็นครูพระราชทานความรู้ เป็นบิดาพระราชทานการอบรมสั่งสอน นักเรียนพรานหลวงทุกคนจึงได้รับการหล่อหลอมกลมกลืนมาเป็นเยาวชนที่เพียบพร้อมด้วยความรู้และคุณธรรม

เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นกวี พระองค์ได้พระราชนิพนธ์บทกวีสำหรับนักเรียนศิลปินโดยเฉพาะ มีความดังนี้

สิบนิ้วประนมเหนือเศียร	ไหว้ครูพิเศษทั้งน้อยใหญ่
อุปัชฌาย์จารย์จำไว้	ที่ในจิตมั่นกตัญญู
ครูเลขอักษรอนุศาสน์	ครูเพลงพิณพาทย์เพราะหู
ครูจินครุละครพ้อนดู	ครูหัตถ์ท่วงที่กระบี่กระบอง
ครูหัตถ์อาวุธยุทธนา	ครูวิชาเชิงช่างทั้งผอง
ครูดีมีจิตคิดปอง	ครูของข้าเจ้าทั้งปวง ⁸⁴

ผลการก่อตั้งโรงเรียนพรานหลวง

โรงเรียนพรานหลวงก่อตั้งมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2457 เดิมชื่อโรงเรียนทหารกระบี่แล้วเปลี่ยนชื่อเป็น โรงเรียนพรานหลวง ในปี พ.ศ. 2458 นับเป็นโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีรายชื่อโรงเรียนอยู่ในพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2461 ถึงแม้จะเป็นโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ซึ่งมีสวัสดิการแก่นักเรียน แต่ยังคงถือว่าเป็นสถาบันกึ่งราชการ เพราะใช้ครูศิลปินข้าราชการในกรมมหรสพและครูในกรมอื่น ๆ มาช่วยสอนโดยเฉพาะ มีนโยบายผลิตนักเรียนเข้าเป็นข้าราชการในกรมมหรสพเพื่อเผยแพร่วิชานาฏศิลป์

⁸⁴พระมหาเทพกษัตรสมุท, ผู้รวบรวม, เสือป่า (พระนคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2511), หน้า 47.

และดนตรีต่อไป มีนักเรียนตั้งแต่เริ่มเปิดโรงเรียนสำเร็จการศึกษาไปแล้ว และนักเรียนที่เข้าเรียนใหม่ รวมจำนวนแล้วประมาณ 500 คนเศษ⁸⁵

ผลของการก่อตั้งโรงเรียนพรานหลวงนับว่า มีคุณประโยชน์ต่อวงการนาฏดุริยางค์ และต่อประเทศชาติ ดังที่จมีนอมรตรุณารักษ์ได้กล่าวไว้ว่า

...การตั้งโรงเรียนนี้ปรากฏว่าได้รับผลสมพระราชประสงค์ คือ ได้ผลิตศิลปินขึ้นในยุคนี้มากมายหลายรุ่น มีทั้งฝ่ายโขนละคร ดนตรีไทย และดนตรีฝรั่ง เท่าที่มีชื่อเสียงอุโฆษอยู่ในกลุ่มศิลปินที่เป็นครูอาจารย์อยู่ทุกวันนี้ก็หลายคน นี่คือผลงอกงามจากพืชที่พระองค์ทรงปลูกขึ้นด้วย เงามพระหัตถ์อันเมตตาปราณีทั้งสิ้น...⁸⁶

โรงเรียนพรานหลวงได้ผลิตศิลปินสาขาโขนละคร ดนตรีไทย ดนตรีฝรั่ง และได้้นำศิลปินเหล่านี้ออกแสดงตามงานต่าง ๆ เช่น งานขึ้นปีใหม่ งานสมโภชพระบรมมหาราชวัง งานเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระพันปีหลวง งานบำรุงการกุศล งานราชคฤหมงคล งานต้อนรับบุคคลสำคัญชาวต่างประเทศ งานฉลองพระชนมายุ 5 รอบของพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูง งานเปิดอาคาร เช่น จิตรลดาสมาคม

ในระยะนั้นการแสดงโขนละครมักเป็นที่นิยมแสดงอย่างต่อเนื่องหลาย ๆ วัน ดังที่ ม.ล. ปิ่น มาลากุล เล่าว่า

...การแสดงเรื่องใหญ่ ๆ มักจะแสดงหลายวัน เช่น 5-6 วัน กระจวาง ทบวง กรม รับบัตรไปจำหน่าย ซึ่งมักจะจำหน่ายได้หมดทุกกรอบ มีโควต้าสำหรับพ่อค้า ประชาชน ฝ่ายใน และครูสตรี เช่น ครูโรงเรียนราชินี พระบาทสมเด็จพระ

⁸⁵ฉัตร สุนทรายน, "โรงเรียนพรานหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์," มานวสาร 7 (มกราคม 2527): 30.

⁸⁶จมีนอมรตรุณารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช), พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 4 (กรุงเทพมหานคร: ครูสภา, 2507), หน้า 194.

พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมักจะทรงร่างสื่อบัตรเอง และทรงย่อเรื่องเป็นภาษาอังกฤษสำหรับชาวต่างประเทศด้วย...⁸⁷

นอกจากนี้ยังมีการจัดละครโดยเสด็จพระราชกุศล ทหารายได้พระราชทานบูรณะศาสนสถานหลายแห่ง เช่น พระปฐมเจดีย์ พระธาตุนครศรีธรรมราช และวัดเสนาหา เป็นต้น⁸⁸

โรงเรียนพรานหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้ผลิตศิลปินจนมีความรู้ความสามารถเข้ารับราชการหรือประกอบอาชีพ สร้างผลงานออกมาเป็นที่ยอมรับของบุคคลทั่วไป จึงเป็นการสมควรที่จะได้ศึกษาถึงความสำคัญของการอบรมสั่งสอนจนมีผลให้ได้มีนักเรียนที่สำเร็จการศึกษาอย่างมีคุณภาพโดยอาจแบ่งประเภทของผู้สำเร็จการศึกษาได้ดังนี้

1. ผลิตศิลปินผู้สืบทอด และอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม

นักเรียนที่สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนพรานหลวง ล้วนเป็นผู้มีความสามารถในสาขาศิลปะที่ได้ศึกษาอย่างเยี่ยมยอด และนำความรู้ไปถ่ายทอดให้แก่ชนรุ่นหลังเป็นการสานต่อจากแหล่งสถานศึกษาเดิม เท่ากับได้สืบทอดเจตนารมณ์ของโรงเรียนและมีส่วนช่วยอนุรักษ์ศิลปะที่ได้รับมามีให้สูญ ดั่งจะยกตัวอย่าง คือ

⁸⁷ม.ล.ปิ่น มาลากุล, "โรงละครและการแสดงละคร," สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2(2524): 560.

⁸⁸สัมภาษณ์ ม.ล. ปิ่น มาลากุล, 9 มีนาคม 2538.

นายรงภักดี (เจียร จารุจรณ) เป็นนักเรียนพรานหลวงคนสุดท้ายที่จดจำวิธีการรำเพลงหน้าพาทย์องค์พระพิราพ* ซึ่งเป็นหน้าพาทย์ชั้นสูงได้ เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน มีพระบรมราชโองการให้ นายรงภักดี ประกอบพิธีถ่ายทอดทำรำหน้าพาทย์องค์พระพิราพ นายรงภักดีได้รื้อฟื้นทบทวนทำรำให้ถูกต้องตามแบบครู และได้กระทำพิธีถ่ายทอดทำรำให้แก่บรรดาศิลปินสาขาวิชาชนรุ่นต่อมาจดจำไว้เป็นแบบอย่างสืบมา

นอกจากนั้น นายรงภักดี ยังได้เป็นครูสอนตามสถาบันต่าง ๆ เช่น โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย เป็นการเผยแพร่ศิลปะสาขาวิชาให้เป็นที่รู้จักกว้างขวาง นับว่าท่านเป็นผู้สืบทอดและอนุรักษ์ศิลปะควรแก่การยกย่อง

มนตรี ตราโมท เป็นนักเรียนพรานหลวงที่จดจำวิธีการเล่นดนตรีไทยทุกชนิด และได้สืบทอดเจตนารมณ์ของโรงเรียนโดยนำมาถ่ายทอดแก่ชนรุ่นหลัง จนก่อให้เกิดการรื้อฟื้นตั้งวงดนตรีไทยตามโรงเรียนและสถาบันทั่วไป ดังเช่น ท่านได้รับเชิญเป็นครูสอนดนตรีไทย และเป็นทีปรึกษาในมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาวิทยาลัยศิลปากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฯลฯ

*พระพิราพ เป็นนุสรเทพที่นับถือว่าเป็นบรมครูทางดุริยางคศาสตร์และนาฏศิลป์ถือเป็นเทพเจ้าแห่งความตาย โบราณจารย์ได้ประดิษฐ์ทำรำและ เพลงหน้าพาทย์ไว้สูงกว่าหน้าพาทย์อื่น ๆ

ผู้ที่สามารถรับการถ่ายทอดทำรำ "องค์พระพิราพ" ได้ ต้องมีคุณสมบัติดังนี้
 เป็นผู้ฝีมือเชิงการรำเป็นหนึ่งในบทของตัวยักษ์
 ผ่านการบวชเรียนแล้ว
 มีความกตัญญู
 มีความจำดี มีสมาธิ
 มีพลังกำลังมาก

ผลงานเพลงที่ท่านประพันธ์ไว้เป็นที่นิยมแพร่หลาย โดยเฉพาะเพลงประกอบการแสดงนาฏศิลป์ トラบาทที่ยังมีคนนำไปประกอบการแสดงอยู่ เพลงเหล่านั้นก็จะมีวันสูญ เช่น เพลงระบำศรีวิชัย เพลงระบำนพรัตน์ เป็นต้น นับว่า มন্ত্রী トラบาท เป็นผู้สืบทอดวิชาการดนตรีและนำมาถ่ายทอดเผยแพร่จนวงการดนตรีไทยเจริญรุ่งเรืองในปัจจุบัน

ในการถ่ายทอดดนตรีไทยให้กับลูกศิษย์รุ่นหลังนั้น สิริชัยชาญ พักจำรูญ เล่าให้ฟังว่า^{๘๑}

...อาจารย์มนตรี トラบาท ได้เคยเล่าให้ข้าพเจ้าฟังเกี่ยวกับ เรื่องการเรียนดนตรีไทยของท่านว่า ท่านได้เรียนดนตรีจากครูชาวบ้าน ที่จังหวัดสมุทรสงคราม ต่อมาเมื่อได้เข้าไปเรียนในโรงเรียนพรานหลวงแล้ว ท่านได้รำเรียนจาก พระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) และ หลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ทั้งเรื่องของการบรรเลงเพลงประเภทต่าง ๆ ในพิธีหลวง และ พิธีราษฎร์ ตลอดจนงานพระราชพิธีต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ท่านได้รับถ่ายทอดในการเป็นผู้อ่านร้องการไหว้ครูดนตรีไทย ซึ่งพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ดุริยศัพท์) ได้มอบให้ก่อน ต่อมาภายหลัง ท่านก็ได้รับตำราพิธีไหว้ครูดนตรีไทย จากหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) อีกเป็นครั้งที่สอง เรียกได้ว่า ท่านได้รับการประสิทธิ์ประสาทให้เป็นครูดนตรีไทย และเป็นผู้อ่านร้องการไหว้ครูได้จากครูถึง 2 ท่านด้วยกัน จากการสืบทอดส่วนสำคัญของการเรียนในระดับสุดยอดของวิชาดนตรีไทยนี้ อาจารย์มนตรี トラบาท ได้นำมาถ่ายทอดให้กับ อาจารย์ประสิทธิ์ถาวร อาจารย์ศิลป์ トラบาท และข้าพเจ้า เป็นกลุ่มแรก เพื่อประกอบพิธีไหว้ครูดนตรีให้กับวิทยาลัยนาฏศิลป์ ในสังกัดกองศิลปศึกษา กรมศิลปากร ทั่วประเทศ ในระยะต่อมา ท่านได้ถ่ายทอดให้กับลูกศิษย์ในระดับรองลงมาอีก 5 คน ในปี พ.ศ. 2537 คือ นาย योगยศ วรรณมาศ หัวหน้างาน ดุริยางค์ไทย กองการสังคีต กรมศิลปากร นายสังเวียร ทองคำ ผู้อำนวยการวิทยาลัยนาฏศิลปนครศรีธรรมราช นายรัฐพงศ์ โสวัตร หัวหน้าภาควิชาดุริยางค์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลปกรุงเทพ

^{๘๑}สัมภาษณ์ สิริชัยชาญ พักจำรูญ, ผู้อำนวยการกองศิลปศึกษา กรมศิลปากร, 7 มกราคม 2538.

นายบุญช่วย ไร้วัด ไร้วัด อาจารย์ประจำคณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
และ นายธงชัย ถาวร หัวหน้าภาควิชาดุริยางค์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์เชียงใหม่...

เอื้อ สุนทรสนาน เป็นนักเรียนพรานหลวง ที่สืบทอด
เจตนารมณ์ของโรงเรียนโดยการต่อรากฐานวิธีการเล่นดนตรีฝรั่งจากครูผู้สอน แล้วนำมาประยุกต์
ใช้จนวงดนตรีแบบสากลเป็นที่ชื่นชอบของบุคคลทั่วไป ท่านนำการเล่นดนตรีเข้ามาประกอบการลีลาศ
จังหวะต่าง ๆ เช่น จังหวะรุมบ้า จังหวะชะชะซ่า จังหวะแทงโก้ จนมีผู้นิยมฝึกเต้นรำและฝึกสืบทอด
ต่อมาถึงปัจจุบัน จนเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวว่า ถ้าออกลีลาศต้องใช้เพลงของวงดนตรีสุนทราภรณ์
ท่านได้ฝึกนักเรียนประจำวงออกมาจนเป็นผู้มีชื่อเสียง
เป็นที่ยอมรับของประชาชนทั่วไป เช่น มณฑนา โมรากุล วินัย จุลบุษปะ เพ็ญศรี พุ่มชูศรี
ศรีสุดา รัชตะวรรณ เลิศ ประสมทรัพย์ รวงทอง ทองลั่นทม นอกจากนี้ท่านยังตั้งโรงเรียน
สุนทราภรณ์การดนตรี ผลิตนักเรียนดาวรุ่งออกมาอีกหลายคน เช่น โฉมฉาย อรุณฉาน
อโรศก สุขศิริพรฤทธิ นับว่า เอื้อ สุนทรสนาน เป็นผู้อนุรักษ์การเล่นดนตรีและถ่ายทอดฝึกฝน
นักเรียน นักเรียนดนตรีออกมาโดยไม่ขาดตอนจวบจนใกล้ถึงแก่กรรม ท่านยังบระพันธ์ทำนองเพลง
"พระเจ้าทั้งห้า" และร้องอัดแผ่นเสียงเป็นครั้งสุดท้าย ท่านจึงเป็นบุคคลที่ควรแก่การยกย่อง
สรรเสริญ

จะเห็นได้ว่า ศิลปินจากโรงเรียนพรานหลวงเป็นผู้สืบทอด
เจตนารมณ์ของโรงเรียน คือ มีความรู้ความสามารถด้านศิลปะ แล้วนำมาถ่ายทอดแก่ชนรุ่นหลัง
เป็นการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของชาติไว้มิให้เสื่อมสูญ อาจกล่าวได้ว่า โรงเรียนพรานหลวง เป็น
สถาบันอีกแห่งหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนับสนุนเพื่อผลิตศิลปินให้เป็น
ทรัพยากรบุคคลอันมีค่า และจากผลผลิตนี้ได้สร้างบุคคลผู้มีชื่อเสียงควรแก่การยกย่อง ดังจะยก
ตัวอย่างศิลปินแต่ละสาขา ดังนี้

นักเรียนพรานหลวงสาขาวิชา
นายรงภักดี (เจียร จารุจรม)

ประวัติและผลงาน

เจียร จารุจรม เป็นบุตรจางวาง จอน กับ นางพริ้ง เกิดเมื่อวันที่ 14 สิงหาคม พ.ศ. 2442 ที่อำเภอบางปะแก้ว จังหวัดนครปฐม เริ่มเข้ารับการศึกษาวิชาสามัญที่วัดเทพศิรินทราวาส ต่อมาได้ติดตามบิดาซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ฝึกหัดบังคับม้าไปยังต่างจังหวัดอยู่เสมอ จึงต้องย้ายสถานศึกษาไปเรื่อย ๆ เมื่อบิดาย้ายกลับมาประจำที่กรุงเทพฯ จึงได้ศึกษาที่โรงเรียนวัดราชาธิวาส แต่ลาออกเสียก่อนจบการศึกษาตามระดับชั้นที่กำหนด

เมื่อ เจียร จารุจรม มีอายุได้ 13 ปี บิดาเห็นว่ามีความสนใจในการแสดงโขนมากกว่าวิชาสามัญ จึงพาไปฝากให้อยู่ในความปกครองของพระยาราชมณู ซึ่งรับราชการเป็นตำรวจหลวงรักษาพระองค์ ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 พระยาราชมณูได้ส่งตัว เจียร จารุจรม ไปฝึกหัดโขนเป็นตัวอักษกับพระยานัฎกานุรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) และคุณหญิงนัฎกานุรักษ์ (เทศ สุวรรณภารต) ที่กรมมหรสพ

เนื่องจาก เจียร จารุจรม มีรูปร่างหน้าตางดงาม ครุแก้ว ซึ่งเป็นครูฝึกหัดตัวพระเห็นหน่วยก้านดี จึงชักชวนให้เปลี่ยนมาหัดรำตัวพระ แต่ในที่สุดพระยานัฎกานุรักษ์เป็นผู้ตัดสินใจให้ฝึกหัดเป็นตัวอักษ เนื่องจากหน่วยก้านทำที่ลักษณะเหมาะสมมากกว่า

ครูผู้ฝึกสอนวิชานาฏศิลป์ให้แก่ เจียร จารุจรม มี

1. พระยานัฎกานุรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต)
2. คุณหญิงนัฎกานุรักษ์ (เทศ สุวรรณภารต)
3. พระพรหมภิบาล (ทองใบ สุวรรณภารต)
4. พระยาสุนทรเทพระบำ (เปลี่ยน สุนทรนัฎ)
5. หลวงรำถวายกร (สาย สายะนัฎ)

เจียร จารุจรม ได้เข้าเรียนโรงเรียนทหารกระบี่หลวง ในยุคแรกที่ก่อตั้งโรงเรียนและเริ่มแสดงโขนเป็นครั้งแรกเมื่อมีอายุได้ 14 ปี เป็นการแสดงหน้าพระที่นั่งถวายเป็นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน แสดงเป็นอักษต่างเมือง คือ พระยาทุษณ์ ต่อมาได้แสดงโขนเป็นตัวเอกมาตลอด เช่น รามสูร กุมภกรรณ

มัยราพณ์ วิรุณจำบัง ได้แสดงถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในโอกาสเสด็จไป
 ชมรมเสื่อป่าอย่างสถานที่ต่าง ๆ อยู่เสมอ ถึงขนาดพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงจำได้เมื่อเห็น
 ทำเต็นของ เจียร จารุจรม แม้จะสวมศีรษะจนไวก็ตาม ท่านเป็นที่ยอมรับของบรรดาครูอาจารย์
 ที่ฝึกสอนว่า เป็นผู้มีปัญญาไว ฝึกหัดได้รวดเร็ว ความจำแม่นยำ ทำทางดี การร่ำส่งางดงาม ดัง
 คำพูดของคุณหญิงนันทกานูรักษ์ว่า "เป็นเด็กที่มีปัญญาไว ความจำแม่นยำ ต่อให้หนังสือหนักก็จำได้แล้ว
 และคล้ายผู้ฝึกสอนถึง 80 เบอร์เซนต์"

เจียร จารุจรม สมรสกับลิ้นจี่ บุตรสาวของ
 ขุนทรสารสิทธิเวช มีบุตรธิดารวมทั้งสิ้น 7 คน เมื่อสิ้นรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
 เจ้าอยู่หัวแล้ว เจียร จารุจรม ได้ย้ายมารับราชการเป็นตำรวจหลวง ร.อ. ในสมัยรัชกาล
 ที่ 7 และได้รับพระราชทานทินนามว่า นายรงภักดี ในสมัยรัชกาลที่ 9 นายรงภักดีได้รับเลือกให้
 เป็นผู้ประกอบพิธีถ่ายทอดทำรำน้าพาทย์องค์พระพิราพ ซึ่งเป็นเพลงรำน้าพาทย์ชั้นสูงแก่ศิลปิน
 วิชาอาวุธในรุ่นต่อมา ในปี พ.ศ. 2529 นายรงภักดีได้รับเกียรติให้เป็นศิลปินแห่งชาติ สาขา
 ศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์) นายรงภักดีถึงแก่กรรมด้วยโรคชรา เมื่อวันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ.
 2531

นักเรียนพรานหลวงสาขาดนตรีไทย

บุญธรรม ตราโถม (มนตรี ตราโถม)

ประวัติและผลงาน

มนตรี ตราโถม เกิดเมื่อวันที่ 17 มิถุนายน พ.ศ. 2443
 ที่บ้านท่าพี่เลี้ยง อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นบุตรนายยิ้มและนางทองอยู่ มนตรี ตราโถม
 สมรสกับ ลิ้นจี่ บุรานนท์ มีบุตร 2 คน ต่อมาภรรยาถึงแก่กรรม ได้สมรสใหม่กับ พุณทรัพย์
 นาฏประเสริฐ มีบุตรธิดาอีก 2 คน เมื่อเป็นเด็ก มนตรี ตราโถม ได้เข้าเรียนหนังสือที่วัดใหญ่
 แล้วเข้าเรียนที่โรงเรียนวัดประตูลำดวน ต่อด้วยโรงเรียนปรีชาพิทยากร จนจบหลักสูตรเทียบได้กับ
 ชั้นมัธยมปีที่ 3 เริ่มฝึกเล่นดนตรีโดยตีฆ้องเล็ก ทุ้มเหล็กกับครูกลับบ้าน แล้วเริ่มหัดเป่าพาทย์กับครู
 สมบุญโดยตีระนาดเอก ฆ้องวงใหญ่ ปี พ.ศ. 2460 เดินทางเข้ากรุงเทพฯ เข้าเรียนที่โรงเรียน
 พรานหลวง สาขาดนตรีไทย และได้รับราชการในกรมมหรสพ มนตรี ตราโถม ได้เข้าอยู่ประจำ
 วงดนตรีไทย และมีหน้าที่เล่นเครื่องดนตรีประกอบการแสดงของราชสำนัก ได้ตามเสด็จ
 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ในโอกาสเสด็จแปรพระราชฐานไปตาม
 หัวเมืองอยู่เสมอ ในปี พ.ศ. 2467 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวประชวรที่

พระราชวังพญาไท มন্ত্রী ตราโรมท ทดลองเอาขิมเข้าไปประสมวงเครื่องสายบรรเลงถวาย ตรัสชมว่า ช่างคิด ใช้การได้ ไพเราะดี โดยบรรเลงถวายจนพระอาการประชวรหายเป็นปกติ มন্ত্রী ตราโรมท เป็นนักดนตรีที่มีความสามารถบรรเลงเครื่องดนตรีไทยได้ทุกเครื่องมือ ตั้งแต่ฆ้องวงใหญ่ ฆ้องวงเล็ก ระนาดเอก ระนาดทุ้ม สามารถเปลี่ยนทาง (สำนวน ทำนอง) ได้อย่างรวดเร็ว เป็นที่พอใจของครูล่วงประดิษฐ์ไพเราะอย่างยิ่ง นอกจากนั้นมีความสามารถในการแต่งเพลงทั้งทำนองและคำร้องประมาณ 200 เพลง ดังเช่น

ประเภทเพลงสามชั้น ได้แก่ เพลงขับไม้บัณเฑาะว์ เพลง
ประพาสมหรณพ

ประเภทเพลงเถา ได้แก่ เพลงโรมส่องแสง เพลงแขก
ต้อยหน้อย เพลงพม่าเห่ เพลงมอญรำดาบ เพลงขอมทรงเครื่อง

ประเภทเพลงประวัติศาสตร์ ได้แก่ เพลงไทยมุง เพลง
น่านเจ้า เพลงสิบสองจุไทย เพลงฝั่งโขง

ประเภทเพลงระบำ ได้แก่ เพลงระบำนกเขามะราปี
ระบำนพรัตน์ ระบำเทพบันเทิง ระบำไกรลาสสำเร็จ พ็อนดวงดอกไม้ พ็อนผ่านมงคล ระบำ
ชุมนุมเผ่าไทย ระบำนกยูง ระบำม้า ระบำมฤคหะเริง ระบำโบราณคดี ทวารวดี ศรีวิชัย
ลพบุรี เชียงแสน สุโขทัย

ประเภทเพลงรำวง ได้แก่ เพลงงามแสงเดือน ราชมาร่า
ชาวไทย คีนเดือนหงาย ดวงจันทร์วันเพ็ญ ขวัญใจดอกไม้ของชาติ

ประเภทเพลงเบ็ดเตล็ด ได้แก่ เพลงเสมอพม่า เสมอลาว
เสมอแขก

ประเภทเพลงโนบทยเรียน ได้แก่ เพลงลาวสมเด็จ เพลง
เต่ากินผักบุง

นอกจากแต่งเพลงแล้ว มন্ত্রী ตราโรมท ยังได้เขียนหนังสือไว้เป็นการเผยแพร่ความรู้ เช่น ตำราดุริยางคศาสตร์ ศัพท์สังคีต การละเล่นของไทย ประวัติบทเพลงต่าง ๆ และบทความทางประวัติการดนตรีไทย การบรรเลงปี่พาทย์ในพระราชพิธี วงดนตรีประกอบการแสดงโขน เขียนเรื่องดนตรีไทยในหนังสือสารานุกรมฉบับเยาวชนไทย ในปี พ.ศ. 2528 มন্ত্রী ตราโรมท ได้รับเลือกให้เป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาดนตรี พ.ศ. 2529 ได้เป็นนักวิจัยดีเด่นของชาติ สาขาปรัชญา พ.ศ. 2530 ได้รับรางวัลศิลปินอาเซียน สาขาประพันธ์เพลง ได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยศิลปากร ปริญญาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จาก

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปัจจุบัน มนตรี ตราโรมท พักอยู่บ้านเลขที่ 81 ซอยโรสมส่องแสง ถนนพิชัยนันทน์ แยกจากถนนติวานนท์ จังหวัดนนทบุรี มนตรี ตราโรมท เป็นบุชชฌนียบุคคล ซึ่งเป็นผลผลิตของโรงเรียนพรานหลวง ท่านได้นำวิชาความรู้ที่ได้รับจากโรงเรียนมาพัฒนาการดนตรีไทย ให้เจริญรุ่งเรือง ดังที่ สิริชัยชาญ พักจำรูญ ได้เล่าว่า⁹⁰

...จากการที่ท่านอาจารย์มนตรี ตราโรมท ได้รับความรู้ทางดนตรีไทย มาจากโรงเรียนพรานหลวง และกรมมหรสพ โดยร่ำเรียนจากครู อาจารย์ ต่าง ๆ อีกหลายท่านในสมัยนั้น ทำให้ท่านได้นำมาพัฒนาวิชาการได้อย่างดียิ่ง ตัวอย่างเช่น ท่านได้เขียนหนังสือเรื่องดนตรีประกอบพระราชพิธี ซึ่งมีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับวิธีการบรรเลงดนตรีไทย ในพระราชพิธีต่าง ๆ อย่างมากมาย รวมทั้งยังได้พัฒนาเพลงประกอบพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญขึ้นใหม่ ซึ่งแต่เดิมไม่มีใช้ อีก 3 เพลงด้วยกัน คือ เพลงเชิดฉาน เพลงโคมเวียน เพลงปลุกต้นไม้ ทั้งสามเพลงนี้ เป็นเพลงหน้าพาทย์ที่มีมาแต่โบราณ ท่านอาจารย์มนตรี ตราโรมท ได้นำมาบรรจุให้ปี่พาทย์บรรเลงประกอบพิธีดังกล่าว ในระหว่างที่พระยาแรกนาขวัญดำเนินการไถนา นับได้ว่า เป็นการนำความรู้ทางดนตรีไทยที่ได้ร่ำเรียนมาจากสมัยโบราณมาพัฒนาให้เข้ากับยุคสมัย และพิธีการอันสำคัญอย่างหนึ่งของสถาบันกษัตริย์ไทยได้เป็นอย่างดี...

เป็นที่น่าสังเกตว่า นอกจาก มนตรี ตราโรมท จะมีความสามารถในการเล่นดนตรีไทยแล้ว ยังมีความสามารถในทางสร้างสรรค์พัฒนาการเล่นดนตรีไทย เข้าสู่พิธีกรรมประเพณีที่ยังคงมีบทบาทอยู่ในสังคมไทย กล่าวคือ การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ยังคงต้องอาศัยดนตรีไทยบรรเลง เพื่อผลทางจิตวิทยา คือ แสดงถึงความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ อย่างที่คนพูดกันว่า "ฟังแล้วขนลุก" ดังนั้น ผู้จะแต่งเพลงให้เข้าถึงจิตใจได้ต้องใช้ความสามารถสูง นับว่าเป็นผลจากการได้รับการศึกษามาอย่างละเอียดลึกซึ้ง จึงสามารถพัฒนาความสามารถได้อย่างเป็นเลิศ

⁹⁰สัมภาษณ์ สิริชัยชาญ พักจำรูญ, ผู้อำนวยการกองศิลปศึกษา กรมศิลปากร, 7 มกราคม 2538.

นักเรียนพรานหลวงสาขาคณิตฝรั่ง
เอื้อ สุนทรสนาน

ประวัติและผลงาน

เอื้อ สุนทรสนาน เกิดเมื่อวันที่ 21 มกราคม พ.ศ.2453 ณ ตำบลโรงหวี อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม บิดาชื่อนายดี เป็นช่างแกะสลักหนังใหญ่มารดาชื่อนางแสบ เป็นชาวสวน

เอื้อ สุนทรสนาน เข้าเรียนชั้นประถมศึกษา เมื่ออายุ 4 ขวบ ที่โรงเรียนราษฎร์บูรณะ จังหวัดสมุทรสงคราม พออ่านออกเขียนได้ บิดาก็พาเข้ากรุงเทพฯ ให้อยู่กับหมื่นไพละพจมาน ผู้เป็นพี่ชายของ เอื้อ สุนทรสนาน ซึ่งขณะนั้นรับราชการเป็นคนพากย์ฯ ในกรมมหรสพ

หมื่นไพละพจมาน ส่งน้องชายเข้าเรียนต่อที่โรงเรียนวัดระฆังโฆสิตาราม พอจบประโยคประถมศึกษา (บ.3) เป็นเวลาที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งโรงเรียนพรานหลวงที่สวนมิสกวัน ถนนราชดำเนิน หมื่นไพละพจมาน จึงส่งน้องชายเข้าศึกษาในโรงเรียนแห่งนี้ ประเภทนักเรียนประจำ (กินนอน)

เอื้อ สุนทรสนาน เล่าชีวิตในช่วงนี้ไว้ว่า

...เมื่อผมเข้าเรียนในโรงเรียนพรานหลวงนั้น คุณมนตรี ตราโมท เรียนเป็นรุ่นพี่อยู่ก่อนแล้ว ชีวิตในโรงเรียนพรานหลวง ตอนเข้าเรียนหนังสือธรรมดาที่โรงเรียน ซึ่งขณะนี้เป็นที่ตั้งสวนมิสกวัน ตอนบ่ายเรียนวิชาคณิตที่สวนจิตรลดา ในระยะแรกนี้ เจษฎา เดชอุดม และ โฉลก เนตรสุด เป็นรุ่นพี่ที่มีความชำนาญ จนเข้าวงดนตรีได้แล้ว เฉพาะ โฉลก เนตรสุด ถึงขั้นที่เป็นครูสอนไวโอลินให้ผม พร้อมกับขุนสำเนียงชั้นเชิง ผมเรียนไวโอลินครั้งวันที่โรงเรียนพรานหลวงปีแรก พอปีต่อมา อาจเป็นด้วย หลวงเจนดุริยางค์ (บรรดาศักดิ์ขณะนั้น) มุ่งให้ผมฝึกดนตรีโดยเฉพาะ ผมจึงไม่ต้องเรียนวิชาสามัญในตอนเช้า แต่เรียนดนตรีเต็มวัน และเรียนในแขนงดนตรีฝรั่ง ...ผมเรียนไวโอลินอยู่ 3 ปี ก็ได้เข้าวง โดยเริ่มด้วย "วง 2" ซึ่งหลวงดนตรีบรรเลง เป็นผู้ควบคุมวง เล่นเพลงเล็ก ๆ เป็นเพลงมาร์ช วอลซ์ เฮอร์มัน และเซเลชั่นง่าย ๆ บ้าง ต่อมาได้เข้า "วง 1" คือ เล่นเพลงใหญ่ ๆ เช่น ซีเลชั่น โอเปร่า ไปจนถึง เพลงซิมโฟนี ...มีอยู่

วันหนึ่ง (ช่วงที่เล่นอยู่ วง 2) ผมไปเล่นที่ "กาแฟนรสิงห์" (อยู่ในบริเวณสนามเสือป่าใกล้พระบรมรูปทรงม้า) คุณหลวงดนตรี* เป็นผู้ควบคุมวง ผมเป็นเด็กที่สุดของวงนี้ แต่ก็จำได้ว่าหน้าเวทีมีผู้ฟังประจำ คือ คุณนุ้ย คุณประนอม ท่านผู้หญิงประจวบ (ภรรยาเจ้าพระยารามราฆพ) น้องของคุณหลวงสุขุม** พอพักครึ่งของการบรรเลง ท่านผู้หญิงก็ให้คนมาตามผมไปพบ ถามว่า อายุเท่าไร เล่นดนตรีมาปีที่เท่าไรแล้ว ท่านสงสัยเด็ก ๆ ทำมาเล่นดนตรีได้ แล้วก็ให้เงิน 1 บาท ผมยังจำได้ เพราะดีใจมากที่เป็นเงินรางวัลที่ได้รับครั้งแรก

จากคำบอกเล่าแสดงว่า ครูโรงเรียนพรานหลวงได้เห็นความสามารถทางด้านดนตรีของ น.ร.พ. เอื้อ สุนทรสนาน จึงให้เรียนดนตรีเต็มวันและยังเปิดโอกาสให้ออกแสดงดนตรีตั้งแต่ยังเด็ก นอกจากนั้น เอื้อ สุนทรสนาน ยังเล่าต่อไปว่า

...เล่นไวโอลินในวงซิมโฟนี จนกระทั่งพระเจ้านฯ เห็นว่า มีความชำนาญพอแล้ว ประกอบกับเป็นเวลาที่จะมีรายการหัดดนตรีทางวิทยุกระจายเสียง ผมจึงหันไปทางแจ๊ซโซโฟน ผมก็เลยได้ความรู้ทางแจ๊ซโซโฟนเพิ่มขึ้น จะอย่างไรก็ตาม สิ่งหนึ่งที่คุณพระเจ้านฯ ห้ามผมไว้ก็คือ ห้ามเล่นเพลงแจ๊ซ เพราะจะทำให้เทคนิคของไวโอลินเสีย เพลงไทยเดิมก็เช่นกัน ถูกห้ามเพราะจะทำให้หูเสีย...

ความสามารถในทางดนตรีโดยการเล่นไวโอลินในวงซิมโฟนี ได้เป็นอย่างดีแล้ว เอื้อ สุนทรสนาน ยังไม่มีโอกาสหัดแจ๊ซโซโฟน และได้เล่าประสบการณ์ในการบรรเลงดนตรีต่อไปว่า

ผมไปบรรเลงที่สปอร์ตคลับ เป็นวันที่ พี่นารถ ถาวรบุตร ไปเล่นม้า เกิดสนใจนักดนตรีเด็ก ๆ อย่างผม จึงมาซักถามและพูดคุยด้วย ตอนนั้นพี่นารถเล่นเปียโนอยู่ "คาเฟ่ ปารีเซียน" จึงชวนผมไปเล่นในวงด้วย ผมไม่ค่อยมีเงิน การแต่งเนื้อแต่งตัวก็เต็มที่ พี่นารถได้อุปถัมภ์ก็จัดหามาให้ ไม่มีรองเท้า พี่นารถก็ไปบางรัก ซอรองเท้าให้ ตัดเสื้อกางเกงให้ แถมเงินไว้ให้ใช้อีก ผมก็เลยได้รักรู...

* คุณหลวงดนตรีบรรเลง

** คุณหลวงสุขุมนัยประดิษฐ

เอื้อ สุนทรสนาน เข้ารับราชการครั้งแรกประจำ กองเครื่องสายฝรั่งหลวง กรมมหรสพ กระทรวงวัง รับพระราชทานยศเป็น เด็กชา เงินเดือน 5 บาท เมื่อ พ.ศ. 2463

หากพิจารณาด้านสายเลือดศิลปินทางตระกูลแล้ว นอกจากบิดาเป็นช่างแกะสลักหนังใหญ่ หมื่นไพเราะพจมาน พี่ชายร่วมบิดามารดาเดียวกันเป็นคนพากย์โขนหลวง และยังมีญาติผู้ใหญ่ที่รับราชการในแวดวงศิลปะอีก คือ พระพำนักนักร้อง รองเจ้ากรมพิณพาทย์หลวง และพระราชวรินทร์ (กุหลาบ โกสุม) โขนหลวงผู้มีชื่อเสียงโด่งดังที่สุด และเป็นทีโบริดปรานของล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ 6

หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองสู่ระบอบประชาธิปไตย เอื้อ สุนทรสนาน เข้ารับราชการในกรมโฆษณา ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น กรมประชาสัมพันธ์ เพื่อคุ้มครองดนตรีสากล บรรเลงออกอากาศ สถานีวิทยุกระจายเสียง พร้อมกันนั้นได้ตั้งวงดนตรีของตนเองขึ้น ชื่อวง "สุนทราภรณ์"

เอื้อ สุนทรสนาน สมรสกับ อารมณ์ วรรณสูตร มีธิดา 1 คน และมีทายาทกับภรรยาในวงดนตรีสุนทราภรณ์เป็นชายอีก 1 คน

เอื้อ สุนทรสนาน มีความสามารถในการสีไวโอลินเป็นพิเศษ เป็นผู้ผลิตทำนองเพลงไทยสากล โดยมีผู้อื่นประพันธ์เนื้อร้อง เป็นที่นิยมของผู้ฟังมาจนทุกวันนี้ เพลงที่แต่งมีหลายประเภท คือ

เพลงปลุกใจและสดุดี ได้แก่ เพลงไทยสามัคคี

บ้านเกิดเมืองนอน สดุดีชาติไทย

เพลงสถาบัน ได้แก่ เพลงราชาเป็นสง่าแห่งแคว้น

เพลงขวัญใจจุฬาฯ เพลงลาแล้วจามจุรี เพลงขวัญโคม เพลงเอื้องฟ้า

เพลงจากวรรณคดี ได้แก่ เพลงสาส์นรัก เพลง

ดวงใจ เพลงโยสะลัม เพลงศกุนตลา

เพลงเยาวชน ได้แก่ เพลงเยาวชนไทย เพลง

ตาอินกะตานา

เพลงเทศกาลประเพณี ได้แก่ เพลงลอยกระทง

เพลงขวัญข้าว เพลงแม่ศรี

เพลงการประกอบอาชีพ ได้แก่ เพลงเกี่ยวข้าว

เพลงบ้านนา เพลงชาวทะเล

เพลงคติธรรม ได้แก่ เพลงโลกหมุนเวียน

เพลงละครชีวิต เพลงทางที่ต้องกลับ เพลงคนเหมือนกัน

เพลงชมธรรมชาติ ได้แก่ เพลงภูกระดึง เพลง
พรานไพร เพลงคูหาสวรรค์ เพลงผีเสื้อยามเช้า

เพลงความรัก ได้แก่ เพลงใต้ร่มมลิวัลย์ เพลง
บองใจรัก เพลงอ้อมกอดพี่

เพลงสะท้อนสังคม ได้แก่ เพลงยามจน เพลง
ทาสน้ำเงิน เพลงจิ้งหะชีวิต

เกียรติคุณของ เอื้อ สุนทรสนาน ได้รับพระราชทาน
แผ่นเสียงทองคำ ประจำปี 2515 ได้รับโล่เกียรติยศในฐานะศิลปินตัวอย่าง

เอื้อ สุนทรสนาน ถึงแก่กรรม เมื่อวันที่ 1 เมษายน
พ.ศ. 2524 คงเหลือผลงานเพลง ซึ่งแสดงความสามารถของอดีตนักเรียนพรานหลวงไว้เป็นอมตะ
มาจนทุกวันนี้⁹¹

2. ผลผลิตเมืองดีตามความต้องการของชาติ

โรงเรียนพรานหลวงได้ผลิตนักเรียนศิลปินตรงตามวัตถุประสงค์
ของโรงเรียน ซึ่ง ฉัตร สุนทรายน อธิบายข้อพึงปฏิบัติเกี่ยวกับความประพฤติ ศิลธรรม จรรยา
ดั่งที่กล่าวไว้แล้วข้างต้น และการปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีนี้ เป็นพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงเน้นให้นักเรียนเป็นคนดีมีคุณธรรม ดังจะยกตัวอย่างนักเรียน
พรานหลวงแต่ละสาขาวิชา ดังนี้

สาขาโขน

ในฐานะที่ นายรงภักดี เคยเป็นนักเรียนโรงเรียน
ทหารกระบี่หลวง (ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนพรานหลวง) นายรงภักดีต้องได้รับการอบรม
บ่มนิสัยให้เป็นพลเมืองดีตามพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังจะยก
คำกล่าวสรรเสริญจากบุคคลทั่วไป ดังนี้

⁹¹ สุวัฒน์ วรดิลก, "ชีวิตและงานของ คุณเอื้อ สุนทรสนาน," ใน 84 ปี ครูเอื้อ
สุนทรสนาน, หน้า 12-25.

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช กล่าวถึงความสามารถในการแสดงโจทก์ว่า "ครูเจียร์เป็นผู้ที่รู้หน้าพาทย์พระพิราพเต็มองค์ ซึ่งเป็นหน้าพาทย์อันสูงสุดของนาฏศิลป์ไทยอยู่คนเดียว"

มนตรี ตราโมท กล่าวถึงอุปนิสัยใจคอในฐานะที่เป็นข้าราชการกรมหมื่นสุรินทรรค์ว่า "นายรงภัคดีมีนิสัยใจคอเยือกเย็น เอาใจใส่ต่อหน้าที่การงานอย่างเคร่งครัด ซื่อสัตย์สุจริตต่อราชการและเพื่อนฝูง"

บุตรธิดาของนายรงภัคดี กล่าวถึงอุปนิสัยใจคอของบิดาหลายประการ ดังนี้

...เป็นผู้มัธยัสถ์ "พ่อเป็นคนรอบคอบมัธยัสถ์ คอยเดินดูการใช้ไฟฟ้า ประปา อยู่เสมอ ๆ บ่อยครั้งคุณพ่อคอยปิดน้ำ ไฟฟ้า ที่ลูก ๆ ลืมปิดทิ้งไว้, เป็นผู้รักการศึกษา "คุณพ่อสนับสนุนและเป็นกำลังใจให้ลูก ๆ ทุกคน ทั้งในด้านการศึกษาและการประกอบอาชีพ ภาควิชาและแสดงความดีใจกับความสำเร็จของลูก ๆ ทุกคน", เป็นผู้ซื่อสัตย์สุจริต "สิ่งที่เราภูมิใจมาก คือ ความซื่อสัตย์สุจริตของคุณพ่อ คุณพ่อเป็นคนสมณะ ไม่เคยใช้อำนาจหน้าที่ไปในทางที่ผิด", เป็นผู้รักครอบครัว "คุณพ่อยุบายสร้างหลักฐานมาตลอดชีวิต เพื่อความมั่นคงและความสุขสบายของครอบครัว", เป็นผู้มีชีวิตเรียบง่าย "คุณพ่อใช้ชีวิตของท่านอย่างเรียบง่าย เข้าวังฯ บ้าง อยู่บ้านบ้าง บางวันพ่อก็ขี่จักรยานไปทานข้าวในวังฯ", เป็นผู้อนุรักษ์ไทย "คุณพ่อเป็นนักอนุรักษ์ไทยตัวยง ลูกหลานคนใดเปิดเพลงสากลดัง ๆ เข้าหูท่าน ท่านจะรำพึงแสดงความไม่พอใจออกมา ท่านมีความสุขอยู่กับรายการวิทยุที่เปิดเพลงไทยเต็มทุกวัน", เป็นผู้ใจบุญ "คุณพ่อใส่บาตรทุกวันและทำบุญเสมอด้วยการบริจาคเงินให้กับโรงพยาบาลสงฆ์ทุกเดือน บริจาคสร้างโบสถ์ สร้างพระ ฯลฯ, เป็นที่รักใคร่ของเพื่อนบ้าน "สุขภาพท่านแข็งแรง ออกเดินเหิน ทักทายพูดคุยกับเพื่อนบ้านในซอยเกือบทุกวัน เป็นที่รักใคร่ของคนในซอยเกือบทุกบ้าน"

ปัญญา นิตยสุวรรณ ได้กล่าวถึงนายรงภัคดี ในฐานะที่มีพระคุณต่อวงการนาฏศิลป์ไทยว่า "เป็นที่หวังได้ว่า ทำรำน้าพาทย์องค์พระพิราพจะไม่สูญไปจากโลกนี้ เพราะบรรดาศิษย์ทั้งหลายที่ได้รับการถ่ายทอดจากครูรงภัคดีจะรักษาไว้ตลอดไป"⁹²

⁹² ทัศนะ...งานพระราชทานเพลิงศพ นายรงภัคดี (เจียร์ จารุจรณ) "ศิลปินแห่งชาติ" พุทธศักราช 2529 สาขาศิลปการแสดง (นาฏศิลป์) (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531), หน้า 33-51.

กล่าวได้ว่า นายรงค์ดี (เจียร จารุจรม) เป็นผู้
ถึงพร้อมแห่งความสามารถและคุณความดี สมกับที่ได้รับการอบรมมโนสำนึกมาจากโรงเรียนพรานหลวง
ในพระบรมราชูปถัมภ์

สาขาคนตรีไทย

ในฐานะที่ มนตรี ตราโรมท ได้สำเร็จการศึกษาจาก
โรงเรียนพรานหลวง ย่อมได้รับการอบรมมโนสำนึกให้เป็นพลเมืองดี ซึ่งมีผู้กล่าวคำสรรเสริญยกย่อง
ท่าน ดังนี้

ดนตรี ตราโรมท* บุตรสาว มนตรี ตราโรมท
ได้เล่าถึงอุปนิสัยใจคอของบิดาว่า เป็นผู้มีเหตุผล มัธยัสถ์ เช่น ลูกขอสตางค์ ก็จะถามว่า นำไปใช้
จ่ายอะไร เหตุใดต้องใช้ เมื่อลูกอธิบายเหตุผล เห็นว่าสมควรก็จะให้นำไปใช้จ่ายตามความจำเป็น,
เป็นผู้มีความเป็นระเบียบ เช่น วางสิ่งของไว้ที่ใด ถ้ามีใครมาหยิบของนั้นไป ท่านก็จะรู้ทันทีว่า
สิ่งของนั้นถูกเคลื่อนที่ไป, เป็นผู้ซื่อสัตย์สุจริต คือ ข้าวของหรือเงินทองที่ได้มาล้วนหามาด้วยน้ำพัก
น้ำแรงของตนเอง, เป็นผู้มีความเมตตากรุณา คือ ให้ความรักต่อศิษย์ทุกคนและสอนวิชาการให้
โดยไม่มีคบบัง, เป็นผู้รู้ตลอดเวลา คือ อ่านและสะสมหนังสือไว้เป็นสมบัติส่วนตัว

สิริชัยชาญ พักจำรูญ กล่าวถึงหลักปฏิบัติของ มนตรี
ตราโรมท ที่ถ่ายทอดมายังลูกศิษย์ว่า⁹³

...สิ่งสำคัญในการปฏิบัติตนของท่านจะถูกถ่ายทอดไว้ให้เป็นหลักปฏิบัติของนักดนตรี
ทุกคนในการสอนทฤษฎี ที่ว่าด้วยการบำเพ็ญตนเป็นนักดนตรีที่ดี มีดังนี้

1. ตั้งใจจริง หากจะศึกษาเรื่องใด ต้องตั้งใจมั่นและจริงจังต่อการศึกษานั้น ๆ
โดยเฉพาะดนตรีต้องใช้ความเป็นสมาธิมาก ต้องตั้งใจจริงจึงจะเรียนได้สำเร็จ
2. อุตสาหะ พยายาม ความสำเร็จจะเกิดมีขึ้นได้ อยู่ที่ความพยายาม
นักดนตรีทุกคน ต้องมีความพยายาม เป็นการนำไปสู่ความสำเร็จในอนาคต

* สัมภาษณ์ ดนตรี ตราโรมท, 5 มกราคม 2538.

⁹³ สัมภาษณ์ สิริชัยชาญ พักจำรูญ, ผู้อำนวยการกองศิลปศึกษา กรมศิลปากร,
7 มกราคม 2538.

3. ออดทน เป็นหลักสำคัญอีกประการหนึ่ง เพราะการเรียนดนตรีไทย ต้องใช้ความอดทนสูง เพราะต้องฝึกซ้อม ทั้งเวลาเช้า กลางวัน เย็น-ค่ำ เท่าที่สามารถจะทำได้ หากไม่อดทนพอ ก็จะไม่ประสบความสำเร็จ

4. หน้าที่ ต้องเป็นคนที่มีความรับผิดชอบ รู้จักหน้าที่ของตนเองเป็นอย่างดี เพราะเครื่องมือดนตรีทุกชิ้น มีวิธีการบรรเลงและหน้าที่ แตกต่างกัน ทุกคนต้องรักษาหน้าที่ของตนเองโดยเคร่งครัด เพลงจึงจะไพเราะ เพราะเกิดความกลมกลืนของเสียงที่สอดประสานกันเป็นอย่างดี

5. สามัคคี กิจกรรมดนตรี เป็นสิ่งที่ต้องทำร่วมกันเป็นทีม เพราะฉะนั้นความสามัคคีเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการยึดมั่นอยู่ในใจของนักดนตรีทุกคน

6. ใจนักกีฬา รู้จักแพ้ ชนะ อภัย การดนตรีมีการประชันขันแข่งกันอยู่มาก คราวใดที่บรรเลงได้ดีกว่าผู้อื่น ก็ไม่ควรทับถมเขา หรือเยาะเย้ย คราวใดที่ผิดพลาด ก็ต้องนำมาปรับปรุงส่วนที่ด้อยกว่าหรือที่แพ้เขา มา และจะต้องรู้จักให้อภัยซึ่งกันและกัน

7. งานกับอารมณ์ไม่รวมกัน นักดนตรีที่ดีต้องแยกแยะออกว่างาน ซึ่งหมายถึงการบรรเลง ต้องไม่นำมารวมกับอารมณ์ที่ไม่สบายใจ หรือหงุดหงิดหรือโกรธผู้อื่น แต่ต้องทำใจให้ได้ ทำอารมณ์ให้เบิกบาน สุขุม และสอดใส่อารมณ์ให้เข้ากับเพลงที่บรรเลงอยู่ให้ดีที่สุด

8. ตรงต่อเวลา ท่านให้ถือคติว่า เรารอเขา ดีกว่าเขารอเรา ไม่ว่าจะมีการนัดหมายใด ๆ ให้ทุกคนตรงต่อเวลา ซึ่งเป็นสิ่งมีค่าต่อการประพฤติ ปฏิบัติตนที่ดีมาก

9. กตัญญูกตเวที เรื่องนี้สำคัญมาก เพราะศิษย์ทุกคนจะต้องมีความเคารพ เชื่อฟังครู อาจารย์ และฝึกฝนให้อยู่ในจิตใจอย่างลึกซึ้ง ไม่ใช่เป็นศิษย์ที่คิดล้างครู เป็นเด็ดขาด

10. ปฏิบัติตนเพื่อศิลปะ งานศิลปะเป็นงานที่ถูกดูหมิ่นดูแคลน จากบุคคลทั่วไปอยู่มาก ท่านใช้คตินี้เพื่อให้ทุกคนปฏิบัติตนอย่างมั่นคง ทั้งนี้ เป็นการมองการณ์ไกลไปสู่ความเจริญก้าวหน้าของวิชาชีพด้านนี้ และเพื่อประโยชน์ต่อประเทศชาติในด้านศิลปวัฒนธรรมที่ดีงามของประเทศไทยต่อไป

จากหลัก 10 ประการดังกล่าว เราสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวันได้ทุกคน ไม่เพียงแต่เฉพาะนักดนตรีที่ดีเท่านั้น คนดีทุกคนพึงนำมาใช้เพื่อความเจริญก้าวหน้าของชีวิตต่อไป

กล่าวได้ว่า มนตรี ตราโหมท เป็นนักเรียนพรานหลวง ที่ได้รับการอบรมมโนสัย จนเป็นผู้ถึงพร้อมทั้งวิชาความรู้และจริยธรรม จนเป็นพลเมืองดีตัวอย่าง คือ เป็นบุรุษนียบบุคคลที่มีผู้เคารพนับถือทั่วไป

สาขาคดนตรีฝรั่ง

ในฐานะที่ เอื้อ สุนทรสนาน สำเร็จการศึกษาจาก โรงเรียนพรานหลวง สาขาคดนตรีฝรั่ง นอกจากจะมีความรู้ความสามารถดังที่กล่าวได้แล้ว เอื้อ สุนทรสนาน ย่อมได้รับการอบรมมโนสัยจากสถาบันแห่งนี้จนเป็นบุคคลที่มีคุณภาพควรแก่การ ยกย่องสรรเสริญ ดังที่มีผู้กล่าวถึงท่านไว้ คือ

มัณฑนา โมรากุล เล่าว่า ท่านเป็นคนเชื่อมั่นในตนเองสูง และไม่คล้อยตามความคิดของใคร ดังเช่น เวลาเข้าห้องอัดแผ่นเสียง มีนักร้อง ประจำวงหลายคนนั่งรอเพลงที่ครูเลือกให้ เมื่อเลือกให้ มัณฑนา โมรากุล ร้องเพลงอัดเสียง แล้ว เพลงต่อไป หัวหน้า เอื้อ สุนทรสนาน จะใช้คันสีไวโอลินขึ้นมาที่มัณฑนาอีก เมื่อร้องจบ และเลือกเพลงต่อไป ก็จะใช้คันสีไวโอลินขึ้นมาที่มัณฑนาเป็นหลายครั้ง จึงมีผลงานเพลงเสียงร้องของมัณฑนา ออกมาสู่ประชาชนเป็นจำนวนมาก ได้แก่ เพลงจุฬาตรีคูณ เพลงสาส์นรัก เพลงลาแล้วจามจรี เป็นต้น⁹⁴

าหญ่ ภายนอก เล่าว่า เอื้อ สุนทรสนาน เป็นคนมีความละเอียด พิถีพิถัน คือ "สมัยก่อนนั้นนักร้องแต่ละคนกว่าจะได้ร้องเพลงเข้าร่วมวงดนตรีกับท่าน น้ำตาแทบเป็นสายเลือด จะต้องถูกตำ ถูกว่า ถูกเคียวเข็ญทุกเข้าเย็น จนกว่าจะได้รับคำว่าว่างใจ ถึงจะมีโอกาสเข้าไปร่วมร้องเพลงในวง..."⁹⁵

สุวัฒน์ วรดิลก แสดงความเห็นว้ว่า เอื้อ สุนทรสนาน เป็นผู้ฝ้ใจศึกษาหาความรู้อย่างลึกซึ้ง "ด้วยพื้นฐานการศึกษาวิชาดนตรีที่ได้มาตรฐานมาแต่เยาว์วัย จนสามารถนำออกำใช้ประกอบอาชีพได้ จากประวัติที่กล่าวแล้ว คุณเอื้อใช้เวลาในการศึกษาดนตรีทั้งประเภทคลาสสิก (พระเจนดุริยางค์) ดนตรีแจ๊ส (นารถ ถาวรบุตร) และ

⁹⁴สัมภาษณ์ มัณฑนา โมรากุล, 17 มีนาคม 2538.

⁹⁵าหญ่ ภายนอก, "คุณครูเอื้อ สุนทรสนาน ที่ข้าพเจ้ารู้จัก," ใน 84 ปี ครูเอื้อ สุนทรสนาน, หน้า 39.

ดนตรีไทยเดิม (มนตรี ตราโมท) เป็นเวลาไม่น้อยกว่า 17 ปี ซึ่งหากเป็นปัจจุบันสมัย ก็เป็นที่แน่นอนที่คุณเอื้อจะได้รับปริญญาคุณวุฒิอย่างแน่นอน" อีกตอนหนึ่งสุวัฒน์ วรดิลก กล่าวถึงความเป็นคนอดทน อดกลั้น ในเรื่องความรักของคุณเอื้อ สุนทรสนาน ว่า "คุณเอื้อกับคุณอาภรณ์ พร้อมใจกันบ่มความรักที่มีต่อกันเอาไว้ด้วยความอดทนและอดกลั้น กาลเวลาที่ผ่านไป คือ บทพิสูจน์ความจริงใจและมานะบากบั่นของฝ่ายชาย...เป็นเวลาถึง 10 ปี หรือนับได้ 1 ทศวรรษถ้วน ความรักที่ร่วมกันบ่มมานั้นก็มีโอกาสประกาศชัยชนะโดยความสมยอมของพรหมลิขิต ทั้งสองจึงมือกันเข้าสู่พิธีวิวาห์"⁹⁶

อาจินต์ บัญจพรรค เขียนกลอนสรรเสริญ

เอื้อ สุนทรสนาน ว่าเป็นคนมีความอดสาหะในการทำงานโดยไมย่อท้อ คือ

เขานำมิตรศิษย์ดนตรีมาที่รุ่น

เขาตากฝนทนฝุ่นที่คืนค่ำ

เขาแรมรอนงานจรงานประจำ

เขาร้องคำเล่นดนตรีที่ทำนอง⁹⁷

ม.ล.จ้อย นันทวัชรินทร์ ชื่นชมว่า เอื้อ

สุนทรสนาน แม้จะไม่มีฐานะร่ำรวย แต่ก็เป็นคนเอาการเอางาน ดังคำกลอนว่า

นักดนตรีมีเสน่ห์แต่จนนัก

ด้วยใจรักจึงฝืนทนชื่นชม

ผลิตเพลงหลายพันให้ได้ชม

นิ้วผมกราบครูดด้วยดวงใจ⁹⁸

กล่าวได้ว่า เอื้อ สุนทรสนาน ได้รับการอบรมบ่มนิสัยจากโรงเรียนพรานหลวง จนเป็นผู้มีความสามารถทางด้านดนตรี เป็นที่ยอมรับของบุคคลทั่วไป และเป็นผู้มีความประพฤติดี ปฏิบัติชอบ เป็นเกียรติแก่ชื่อเสียงวงศ์ตระกูลมาจนบัดนี้

⁹⁶สุวัฒน์ วรดิลก, "ชีวิตและงานของคุณเอื้อ สุนทรสนาน," ใน 84 ปี ครูเอื้อ สุนทรสนาน, หน้า 16.

⁹⁷อาจินต์ บัญจพรรค, เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

⁹⁸ม.ล.จ้อย นันทวัชรินทร์, "รำลึกถึงครูเอื้อกับเพลง," ใน 84 ปี ครูเอื้อ สุนทรสนาน. หน้า 7.

นอกจากศิลปินทั้ง 3 ท่าน ที่กล่าวมาแล้ว นักเรียนพรานหลวงบางท่านยังมีบทบาทสืบเชื้อสายศิลปินมาจนถึงปัจจุบัน ดังเช่น

น.ร.พ.ฉม โปธิเวส มีบุตรชื่อ งามพ โปธิเวส

ปัจจุบันรับราชการแผนกศิลปินโขนเช่นเดียวกับบิดา งามพ โปธิเวส ได้เล่าถึงอุปนิสัยใจคอของบิดา เพื่อแสดงให้เห็นว่า นักเรียนพรานหลวงได้รับการอบรมบ่มนิสัยให้เป็นพลเมืองดี คือ "คุณพ่อเป็นคนซื่อสัตย์สุจริต มักสอนลูกให้มีความซื่อสัตย์ มีหลักขมยสิ่งของของผู้อื่น แม้แต่ด้ายกับเข็มก็มีให้ขมย"⁹⁹

ทรวง ปรากฏโพธิอ่อน เป็นศิษย์ของครูฉม โปธิเวส

ได้เล่าถึงอุปนิสัยใจคอของครูว่า "ครูเป็นคนใจเย็น พูดจาไพเราะ เรียกลูกศิษย์ว่า เชอ ทุกคำเป็นผู้ใจดี มีเมตตากรุณา เคยดูครูแสดงโขนบทที่ครูฉมเล่นได้ประทับใจที่สุด คือ เล่นเป็นตัวห้ำหั่นเดชะ"¹⁰⁰

น.ร.พ. พิษณุ แซ่มบาง มีบุตรสาวชื่อ เรณู จินเจริญ

ปัจจุบันรับราชการแผนกศิลป์ละครเวที ได้เล่าถึงอุปนิสัยใจคอของบิดา เพื่อแสดงให้เห็นว่า บิดาได้รับการอบรมบ่มนิสัยมาจากโรงเรียนพรานหลวง คือ "คุณพ่อเป็นนักเรียนพรานหลวง สาขาดนตรีฝรั่ง มีความสามารถเล่นดนตรีฝรั่งได้หลายชนิด ภายหลังได้ฝึกหัดดนตรีไทย และสามารถเล่นได้ตีไม้แพดดนตรีฝรั่ง ปกติคุณพ่อเป็นคนใจดีแก่ลูก ๆ และบุคคลทั่วไป"¹⁰¹

โรงเรียนพรานหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้ประสบผลสำเร็จในการผลิตศิลปินสาขาโขน ดนตรีไทย ดนตรีฝรั่ง ซึ่งนักเรียนที่สำเร็จการศึกษาไปแล้วได้สร้างชื่อเสียงเป็นเกียรติแก่สถาบันมาจนทุกวันนี้

3. ผลิตศิลปินอิสระ

นอกจากโรงเรียนพรานหลวงจะผลิตศิลปินเพื่อให้ข้าราชการศิลปะตามที่นักเรียนผู้นั้นสำเร็จมาแล้ว โรงเรียนพรานหลวงยังมีนักเรียนที่เข้ามาเรียนด้าน

⁹⁹สัมภาษณ์ งามพ โปธิเวส, 28 กุมภาพันธ์ 2538.

¹⁰⁰สัมภาษณ์ ทรวง ปรากฏโพธิอ่อน, 1 มีนาคม 2538.

¹⁰¹สัมภาษณ์ เรณู จินเจริญ, 5 มีนาคม 2538.

ศิลปะ แต่ไปศึกษาต่อหรือประกอบอาชีพในด้านอื่น และได้กลายเป็นผู้มีชื่อเสียงต่อมา ดังจะยกตัวอย่าง คือ

เพ็ญ บัญญาพล เป็นนักเรียนพรานหลวง สาขาวิชา เมื่อเรียนสำเร็จแล้ว ได้ไปประกอบอาชีพแสดงละครเวทีและพากย์ภาพยนตร์ โดยเฉพาะได้พากย์ภาพยนตร์อินเดีย ประจำโรงหนังเท็กซัสเมื่อสมัย 40 ปีก่อน พากย์ร่วมกับภรรยา คือ ศรี บัญญาพล เป็นผู้ให้เสียงภาพยนตร์ประเภทอภินิหาร หรือวรรณคดี จนทำให้ดารานอินเดียสมัยนั้น เช่น นิรุปา รอย, มหิपाल เป็นที่รู้จักของคนไทยทั่วไป โดยเฉพาะสำเนียงพากย์คำว่า "นาราย - นารายณ์" ท่านพากย์จนเป็นที่นิยมพูดติดปากของคนดู

เมื่อ เพ็ญ บัญญาพล เสียชีวิต เป็นระยะเดียวกับที่ ภาพยนตร์อินเดียพัฒนาเข้าสู่เรื่องราวและเครื่องแต่งกายแบบสากลจนถึงปัจจุบัน

คลุ้ม วัชรโบล เข้าเรียนในโรงเรียนพรานหลวง สาขาวิชา แต่เรียนเพียงระยะสั้น ๆ แล้วไปเรียนต่อที่โรงเรียนเทพศิรินทร์ จนจบชั้นมัธยม 8 จากนั้น ได้ไปศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยลอนดอน มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ประเทศอังกฤษ สำเร็จได้รับปริญญาตรีบัณฑิต สาขาวิจัยชีวเคมี

คลุ้ม วัชรโบล เป็นอาจารย์ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จนเกษียณอายุราชการ ถึงแก่กรรม ปี พ.ศ. 2530 ถือว่าเป็นนักวิชาการที่มีชื่อเสียงผู้หนึ่ง¹⁰²

ม.ร.ว. ประสิทธิ์ศักดิ์ สิงหรา ได้เข้ามาอยู่อาศัยกับ พระยานิรุทธเทวา ที่บ้านบรรทมสินธุ์ ตั้งแต่อายุ 10 ขวบ และอาศัยอยู่ตลอดมาในสมัยรัชกาลที่ 6 ม.ร.ว. ประสิทธิ์ศักดิ์ สิงหรา เข้าเรียนในโรงเรียนพรานหลวง ไม่ปรากฏว่าเรียนสาขาใด และเข้าเรียนในระยะเวลานั้นแล้วไปเรียนต่อที่โรงเรียนเทพศิรินทร์ เมื่อสำเร็จการศึกษา แล้วได้ประกอบอาชีพ โดยตั้งบริษัทโรคไพโร ดำเนินธุรกิจเกี่ยวกับป่าไม้ แต่ล้มเจ็บบด้วยไข้ป่าจึงเลิกกิจการ เนื่องจากได้เรียนรู้วิธีการแสดงละครมาจากพระยานิรุทธเทวา จึงได้แสดง ภาพยนตร์ไทยยุคสมัยเดียวกับ ส.อาสนจินดา, วิไลวรรณ วัฒนพานิช และได้ร่วมแสดงภาพยนตร์ต่างประเทศของฮอลลีวูดอีกหลายเรื่อง จนได้รับค่าชมเชยจากบริษัท ภาพยนตร์ต่างประเทศว่า

¹⁰² สัมภาษณ์ มนตรี ตราโหมท, 4 กันยายน 2537.

เป็นดาราไทยที่มีความสามารถเทียบเท่ามาตรฐานดาราโลก ม.ร.ว. ประสิทธิ์ศักดิ์ สิงหรา ถึงแก่กรรม ปี พ.ศ. 2515 นับว่าเป็นนักแสดงภาพยนตร์ผู้มีชื่อเสียงผู้หนึ่ง¹⁰³

ประยูร ชีรานนท์ เข้าเป็นนักเรียนพรานหลวงรุ่นเดียวกับ เอื้อ สุนทรสนาน สาขาดนตรีฝรั่ง สำเร็จแล้วเข้ารับราชการในกองแตรวงทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ ตำแหน่งพลดุริยางค์ ประจำวงดุริยางค์ มีหน้าที่สีไวโอลิน ประยูร ชีรานนท์ ประกอบอาชีพพิเศษของราชการโดยรับประพันธ์เพลงประกอบละครร้องให้กับคณะแม่เลื่อน คณะแม่บุญผาค และละครเร่อีกหลายคน ต่อมา บริษัทภาพยนตร์เสียงศรีกรุง ได้สร้างภาพยนตร์เรื่อง "สมเด็จพระนเรศวร" ประยูร ชีรานนท์ ได้เป็นผู้ประพันธ์เพลง มาร์ชนเรศวร ประกอบภาพยนตร์ แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า มีการพิมพ์ชื่อคนแต่งผิด เป็นชื่อผู้อื่น และไม่ได้รับการแก้ไข ประยูร ชีรานนท์ ถึงแก่กรรมในปี พ.ศ. 2511 จัดว่าเป็นผู้มีความสามารถประพันธ์เพลงให้กับคณะละครจนเป็นที่นิยมนับมา¹⁰⁴

จะเห็นได้ว่า นักเรียนพรานหลวงเป็นผู้มีควมสามารถในวิชาชีพ และออกไปประกอบอาชีพตามสาขาที่เรียนมา จนเป็นผู้มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป แม้ผู้ที่ไม่ได้ประกอบอาชีพตามวิชาศิลปะที่เรียนมา แต่ก็ถือว่าวิชาศิลปะได้เป็นรากฐานส่งให้นักเรียนผู้นั้น เจริญก้าวหน้าในชื่อเสียงและเกียรติคุณ นับว่าโรงเรียนพรานหลวงมีส่วนช่วยเพาะให้บรรดาศิษย์ ได้ประสบความสำเร็จในชีวิตทั่วกัน

อนึ่ง การเขียนงานวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยพยายามหลีกเลี่ยงไม่กล่าวถึงหน่วยงานราชการ หรือ กรม กอง ที่เกี่ยวข้องในยุคลังเปลี่ยนแปลงการปกครองในระบอบประชาธิปไตย เพื่อมิให้สับสนระหว่างศึกษาเรื่องราวในสมัยรัชกาลที่ 6 และกรมกองต่าง ๆ นั้น จะกล่าวถึงความสำคัญอย่างละเอียดในบทต่อไป

¹⁰³"ชีวประวัติ ม.ร.ว. ประสิทธิ์ศักดิ์ สิงหรา," ใน อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ม.ร.ว. ประสิทธิ์ศักดิ์ สิงหรา 10 พฤษภาคม 2515, (ม.ป.ท., 2515), หน้า 3.

¹⁰⁴ชลหมู่ ชลานุเคราะห์, "พระเจนดุริยางค์-ผู้วางรากฐานทางดนตรีสากลของไทย," ใน 110 ปี ศาสตราจารย์ พระเจนดุริยางค์ ผู้วางรากฐานดนตรีสากลของไทย, หน้า 97.

น.ร.พ. ฉัตร สุนทรายน ได้เขียนคำประพันธ์ถวายราชสดุดี
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ก่อตั้งโรงเรียนพรานหลวง
ดังนี้¹⁰⁵

พระมหากรณา

(ภาพย้ฉบับ 16)

วันสิบสองสนองพระบาท	เอกองศ์ภูวนาด
พระมงกุฎเกล้าเจ้าสยาม	
นักเรียนฝึกหัดจัดตาม	ประเภทแห่งความ
นิยมแก้ต้นสนใจ	
หัตถ์จน ปี่พาทย์กันโน	ศิลปะแบบไทย
แบบฝรั่งดนตรีมีครบ	
ขึ้นอยู่กับกรรมพรสพ	กรมใหญ่ในระบบ
มีช่างชำนาญนานา	
โรงเรียนหนังสือศึกษา	"ทหารกระบี่" สมญา
อยู่ในพระราชูปถัมภ์	
อาหารสามมือประจำ	ทั่วผู้มีหน้า
เสื้อผ้าทำนุกทุกคน	
เงินเดือนเดือนหนึ่งมีผล	หกบาทค่าชน
มีค่าแก่ข้าฯ เกินประมาณ	
เด็กเล็กเรียนหนังสือถือกาล	เข้าเรียนเขียนอ่าน
ตอนบ่ายฝึกศิลป์	
อาทิ วิชา ปี่พาทย์ ดนตรี	ฝรั่งไทยได้มี
วนเวียนเพียรทำชำนาญ	
ชื่อเปลี่ยนโรงเรียน "ทหาร	กระบี่หลวง" ขาน
โรงเรียนพรานหลวงฯ ดวงดี	

¹⁰⁵ฉัตร สุนทรายน, "กาลอนุสรณ์," มานวสาร 4 (มกราคม 2524): 68.

การกีฬาสามารถมากมี	เป็นเกียรติเป็นศรี
ประจำสำนักอวอร์ด	
ในคราวซ้อมร้องและละคร	ใกล้ชิดภูธร
ครั้งหนึ่งซ้อมเรื่อง "เกียรติรถ"	
ทรงตั้งผู้ทำตามบท	ไม่ต้องตามกฎ
ทรงสอนเป็นแบบประทาน	
ทรงพระกรุณา มหาศาล	หาไหนไม่ปาน
เปรียบพระมหากษัตริย์	

คำประพันธ์นี้ได้สรุปเล่าความเป็นมาของโรงเรียนพรานหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์ว่า นักเรียนสามารถเลือกเรียนสาขาวิชาที่ตนสนใจและถนัด ได้แก่ ฝึกหัด ร้อง ปี่พาทย์ หรือดนตรีฝรั่ง โรงเรียนพรานหลวงขึ้นกับกรมมหรสพ เดิมชื่อ โรงเรียนทหารกระบี่ ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น โรงเรียนพรานหลวง มีการสอนหนังสือและศิลปะ มีสวัสดิการให้แก่ นักเรียน คือ มีอาหาร เสื้อผ้า เงินเดือน ฯลฯ เวลาเรียน ในตอนเช้าเข้าเรียนวิชาสามัญ การเขียน การอ่าน เวลาบ่ายเรียนวิชาศิลปะ นอกจากนั้นนักเรียนพรานหลวงยังได้ชื่อว่า มีความสามารถด้านกีฬา จนมีชื่อเสียงเป็นเกียรติแก่โรงเรียนเสมอมา

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงควบคุมดูแลการซ้อม ร้องละครอย่างใกล้ชิด ทรงท้วงติง และทรงสอนแบบแผนการละครให้ นักเรียนพรานหลวงจึงสำนึก ในพระมหากษัตริย์คุณเป็นที่ยิ่ง

จากบทประพันธ์ของ น.ร.พ. ฉัตร สุนทรายน ทำให้เห็นว่า นักเรียนพรานหลวงมีความจงรักภักดีในพระมหากษัตริย์คุณต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สมกับที่พระองค์ท่านทรงก่อตั้งโรงเรียนขึ้นมาได้สมพระราชประสงค์

กล่าวได้ว่า นักเรียนที่สำเร็จจากโรงเรียนพรานหลวง มิใช่เพียงมีความรู้ความสามารถทางศิลปะที่ร่ำเรียนมาเท่านั้น หากแต่ยังรู้จักนำความรู้ที่นำมาประยุกต์ใช้ส่งเสริมให้ตนเอง มีบุคลิกภาพและการดำรงชีวิตที่เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติ ดังจะแยกให้เห็นชัด คือ

1. เป็นผู้สร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าให้แก่ประเทศชาติ ดังเช่น มนต์รี ตราโหมท ประพันธ์เพลง รำวงชาวไทย เพลงดอกไม้ของชาติ เนื้อเพลงแสดงถึงหน้าที่ของประชาชนอันพึงปฏิบัติต่อประเทศชาติ เอื้อ สุนทรสนาน ประพันธ์ทำนองเพลงบ้านเกิด

เมืองนอน เพลงพุทธศาสตร์คู่ไทย แสดงให้เห็นความสำคัญของการกระทำตนให้เป็นประโยชน์ ต่อชาติบ้านเมือง

2. เป็นผู้มีวิถีชีวิตในฐานะพลเมืองดี กล่าวคือ นักเรียนพรานหลวงจะตั้งมั่น จงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ดังตัวอย่างเช่น นายรงภักดี รับริชการในสำนัก พระราชวัง ตำแหน่ง ตำรวจหลวง เป็นต้น

3. เป็นผู้มีทายาทสืบสกุลศิลป์ เนื่องจากนักเรียนพรานหลวงเป็นศิลปิน จึง ได้ถ่ายทอดวิชาศิลปะทางสายเลือด ทำให้ทายาทมีจิตวิญญาณและอารมณ์ตามพันธุกรรมของบิดา นับว่าเป็นการสร้างทรัพยากรมนุษย์ที่มีค่าแก่ประเทศชาติ ดังเช่น น.ร.พ. ถม โพธิเวส มีบุตรชื่อ รามพ โพธิเวส ได้เป็นศิลปินโฆษณาสืบต่อบิดา น.ร.พ. มนตรี ตรีรามท มีบุตรชื่อ ศิลปี ตรีรามท ได้เป็นศิลปินดนตรีไทยสืบต่อบิดาเช่นเดียวกัน

4. เป็นผู้ใฝ่ใจศึกษาค้นคว้าหาวิชาความรู้ ดังที่ทราบแล้วว่า การที่ ประเทศชาติจะเจริญก้าวหน้าได้ ต้องอาศัยประชาชนพลเมืองที่มีการศึกษามาช่วยพัฒนาประเทศ นักเรียนพรานหลวงส่วนใหญ่จะมีความสนใจการอ่าน การเขียน ถึงแม้มิได้เข้าศึกษาต่อในสถาบัน แห่งอื่นก็จะศึกษาค้นคว้าหาวิชาความรู้ด้วยตนเอง จนสามารถเขียนหนังสือ บทความ ตามวารสาร ดังเช่น น.ร.พ. ฉัตร สุนทรายน เขียนบทประพันธ์ พระมหากรุณาธิคุณ

5. เป็นผู้มีอาชีพสุจริต กล่าวคือ ไม่เคยปรากฏว่า นักเรียนพรานหลวง ผู้ใดใช้อำนาจหน้าที่ในทางมิชอบ ส่วนใหญ่จะทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีพะ ดังเช่น เพ็ญ บัญญาพล ประกอบอาชีพพากย์ภาพยนตร์ หารายได้จุนเจือครอบครัว มิได้สร้างความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น

6. เป็นผู้มีระเบียบวินัยในชีวิต คือ มีความเป็นอยู่ในกรอบของผู้ที่ได้รับการ อบรมสั่งสอนจริยธรรมมาดี มีความละเอียดถี่ถ้วน มีชัยส์ถ์ ดังเช่น มนตรี ตรีรามท ให้เงินแก่ บุตรชายในสิ่งที่สมควรแก่เหตุผล สิ่งของใดที่วางไว้ ถ้ามีผู้หยิบเคลื่อนย้ายที่ ท่านจะทราบและถาม ถึงทันที เป็นต้น

7. เป็นผู้มีจิตใจเมตตากรุณา กล่าวคือ ถ้ามีผู้ใดสนใจใคร่รู้ในวิชาศิลปะ มาสอบถามให้ช่วยแนะนำหรือขอต่อวิชา ศิลปินจากพรานหลวงจะให้คำแนะนำถ่ายทอดวิชาให้โดย ไม่ปิดบัง ดังเช่น ถม โพธิเวส ถ่ายทอดวิชาให้แก่ ทรวง ปรากฏโพธิอ่อน ผู้เป็นศิษย์ จนได้วิชา ความรู้มาประกอบอาชีพได้

8. เป็นผู้กระทำตนให้อยู่ร่วมกันสังคมด้วยความปกติสุข เนื่องจากมนุษย์ ต้องอยู่ร่วมกันเป็นสังคมด้วยความรัก ความสามัคคี จึงจะทำให้สังคมใหญ่คือประเทศชาติ อยู่ รอดปลอดภัยจากอริราชศัตรู ดังนั้น การอยู่ร่วมกันด้วยความเข้าใจ ควรเริ่มจากสังคมภายในบ้าน ในท้องถิ่นก่อน เห็นได้จาก นายรงภักดี จะรู้จักทักทายคนในชุมชนบ้านใกล้เคียง ก่อให้เกิด ความสมานสามัคคี ช่วยให้ทุกคนอยู่ร่วมกันด้วยความสุข

9. เป็นผู้เสียสละ การสละความสุขส่วนตัวเพื่อสังคมส่วนรวม จะช่วยให้ องค์กรนั้นมีความเห็นอกเห็นใจกัน ดังเช่น มন্ত্রী ตราโอมท ได้รับเชิญให้ไปประกอบพิธีครอบครุ ุจน ละคร ดนตรี ตามสถาบันต่าง ๆ ทั่วประเทศไทย ท่านยอมสละความสุขส่วนตัวเดินทาง รอนแรมไปประกอบพิธีให้โดยไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย เพียงหวังผลให้วิชาศิลปะเจริญก้าวหน้า ในท้องถิ่นที่ห่างไกล

10. เป็นผู้มีอายุยืนยาว คือ รู้จักระวังรักษาสุขภาพร่างกายของตน เพื่อให้ เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่ทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติมากที่สุด นักเรียนพรานหลวงจึงระมัดระวัง มิให้ลุ่มหลงในอบายมุข สิ่งเสพติด เพราะเป็นการบั่นทอนสุขภาพร่างกายและจิตใจ เมื่อมีชีวิต ยืนยาวจะได้มีโอกาสคิดค้นและเผยแพร่ศิลปะไปยังชนรุ่นหลังได้ยาวนานขึ้น ดังเช่น นายรงภักดี มีอายุ 89 ปี เป็นต้น

โรงเรียนพรานหลวงได้ผลิตทรัพยากรมนุษย์อย่างมีคุณค่าและได้ผลสมตามเจตนารมณ์ ของโรงเรียน และบุคคลที่มีคุณภาพเหล่านี้ได้เจริญรอยตามครูผู้สอนซึ่งให้การฝึกฝนอบรมด้าน คุณธรรม จริยธรรม จนเป็นพลเมืองดี มีความประพฤติ ปฏิบัติธรรม มีสัมมาอาชีวะ ช่วยให้ ประเทศชาติเจริญก้าวหน้า มีชื่อเสียงในด้านศิลปะจนเป็นที่ยอมรับไปทั่วโลก

ปัญหาและอุปสรรคการดำเนินงาน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ก่อตั้งโรงเรียน พรานหลวงขึ้น เพื่อเป็นสถาบันผลิตศิลปินุจนละคร ดนตรีไทย ดนตรีฝรั่ง และทรงใช้พระราชทรัพย์ ส่วนพระองค์เป็นค่าใช้จ่าย นับตั้งแต่ การสร้างอาคารเรียน ให้เบี้ยเลี้ยงแก่นักเรียน จัดหาวัสดุ เครื่องใช้ในการศึกษาเล่าเรียน ดังพระราชหัตถเลขาถึงพระยาไพศาลฯ ว่า

...ผู้ที่ข้าจะขอมาฝึกซ้อมุจนเป็นพิเศษเช่นกล่าวมาแล้วนั้น คงจะเป็นจำพวกนักเรียน หลวงทั้งสิ้น ซึ่งแปลว่า ถ้าเสียเวลาเรียนบ้าง จะต้องอยู่ในโรงเรียนข้าไป และ เสียเงินค่าเรียนนานไปอีก ก็เป็นเงินของข้าเอง ไม่ต้องเกรงใจใคร...¹⁰⁶

¹⁰⁶ กช. ม.ร.6 ศ/5 โรงเรียนมหาดเล็กหลวง (11 มกราคม 2453 - 20 ธันวาคม 2467).

อย่างไรก็ตาม เวลานั้นในราชสำนักมีปัญหาการใช้จ่ายเงินเกินกว่าที่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติกำหนด เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้พระราชทรัพย์หมดไปกับกิจกรรมเสือป่า การบำรุงศิลปะโขนละคร และการเลี้ยงดูข้าราชการเป็นจำนวนมาก จนเกิดรายจ่ายที่เป็นหนี้สินตกค้าง ซึ่งกระทรวงพระคลังมหาสมบัติต้องช่วยชดเชยให้เป็นจำนวน 3 ล้านบาท พระเจ้าพี่ยาเธอกรมพระจันทบุรีนฤนาถ เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ทรงกราบบังคมทูลเสนอแนะให้ทรงตัดทอนรายจ่ายส่วนพระองค์ที่ไม่จำเป็น เพื่อแก้ไขภาระหนี้สิน แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงวางเฉย ไม่ทรงปฏิบัติตาม¹⁰⁷

ต่อมาคณะกรรมการสภาการคลังได้กราบบังคมทูลเสนอให้ตัดยุบกรมกองที่ไม่จำเป็นออก (อาจเป็นได้ว่า กรมพรสภก็ต้องอยู่ในดุลยพินิจด้วย) แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่ทรงเห็นด้วย ทรงมีพระราชกระแสรับสั่งว่า

...การตัดและลดต้องขอให้ช่วยกัน ระวังอย่าให้เป็นเรื่องยุบบุคคลรายหนึ่ง เพื่อไปหนุนอำนาจวาสนาของบุคคลอีกฝ่ายหนึ่ง โดยมีได้จริงจึงอันใด นอกจากทำให้ผู้ที่ถูกยุบนั้นชอกช้ำ...¹⁰⁸

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงความเห็นว่า ควรจะรักษาวัฒนธรรมแบบแผนเก่าไว้ หรือปรับปรุงเปลี่ยนแปลงใหม่ได้ตามความเหมาะสม ดังพระราชดำรัสว่า

...พวกใหม่ก็คอยเร่งเร้าอยู่แต่จะให้เปลี่ยนนั้นแปลงนี้ เลิกถอนของเก่าอย่างนั้นอย่างนี้ ฝ่ายพวกเก่าก็ร้องอยู่ว่า ถ้าจีนจะจัดการเปลี่ยนแปลงไปอย่างหนึ่งอย่างใด ให้ผิดแผนกไปจากที่เคยทำมาแต่ก่อนแล้ว ก็เห็นอยู่แต่ทางที่การจะไม่เดินสะดวกเท่านั้น ฝ่ายฉันทกอยู่ในระหว่างกลาง ละทิ้งเก่าเสียก็ยังไม่ได้ เพราะใหม่ก็ไม่มีพอใจ ความตั้งใจของฉันทก็มีอยู่ คือ จะเชื่อมหัวต่อการเก่ากับใหม่ให้สนิทที่สุดที่จะทำ

¹⁰⁷ กจข. ร.6 ค.4/12 กรมพระจันทบุรีนฤนาถ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ. 2464.

¹⁰⁸ กจข. ร.6 ค.14/5 พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึง พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุภโรชคเกษม ลงวันที่ 16 มกราคม พ.ศ. 2466.

ไว้ การที่จะเปลี่ยนแปลงใด ๆ ฉันตั้งใจจะค่อยทำค่อยไปเพื่อมิให้เสียการไว้ แต่ก็
ไม่ยากให้การคงที่ สิ่งไรควรเปลี่ยนก็ต้องเปลี่ยนไป สิ่งไรที่การคงไว้ก็ต้องคงไว้
จนกว่าจะหาสิ่งที่ดีกว่ามาทดแทนไว้... 109

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดการเสด็จประพาสแปรพระราชฐาน
ตามหัวเมือง และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คณะโขนละคร ข้าราชการบริวารกรมทศพลำการ
แสดงติดตามไปถวายให้ทอดพระเนตรด้วย ดังที่ ศิริ โพร้ทอง กล่าวว่

...หลังจากเสวยพระกระยาหารค่ำแล้ว การซ้อมจึงได้เริ่มขึ้น พระองค์เสด็จลงมา
ประทับที่พระที่นั่งสามัคคีมุขมาตย์ ทรงกำนวยการเอง ทรงพากย์และเจรจาเอง
และบางครั้งก็ทรงแสดงเป็นตัวพระฤาษี การซ้อมนั้นลงมือราว 22.00 น. หรือกว่า
นั้น ไปเลิกเอาบางที่ก็สว่าง ดังนั้น ในเวลากลางคืน พระราชวังสนามจันทร์
จึงสว่างไสวด้วยแสงประทีป ตรงกันข้ามกับเวลากลางวันจะเงียบสงัดเพราะกลายเป็น
เวลากลางคืน มีเสียงปี่พาทย์ซ้อมละครอย่างไพเราะและครึกครื้น ตอนใด ๆ ก็มี
อาหารว่างอันโอชะรับพระราชทาน ยิ่งกว่านั้นยังทรงพระมหากรุณาให้ประชาชน
จังหวัดนครปฐมได้เข้าเฝ้ารอยัลลิตเพื่อดูการแสดงฟรีด้วย... 110

เวลานั้น เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้กราบบังคมทูลชี้แจงให้พระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตัดทอนรายจ่ายในการเสด็จประพาส ซึ่งเกินกว่างบประมาณที่
ตั้งไว้ทุกปี แต่พระองค์ไม่เห็นด้วย และทรงมีพระราชหัตถเลขาชี้แจงว่า

...การที่ฉันไปหัวเมืองก็นับว่าเป็นประโยชน์ทางราชการ คือ อย่างน้อยฉันก็ได้มี
โอกาสได้ไปเห็นความต่าง ๆ ด้วยตาของตนเอง ซึ่งย่อมเชื่อมากกว่าตาคนอื่น

109 กจช. ร.6 บ.3.1/64 พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ถึง เจ้าพระยายมราช ลงวันที่ 4 มิถุนายน ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2454).

110 ศิริ โพร้ทอง, ราชสำนักพระมงกุฎเกล้าฯ และขบวนการลูกเสือแห่งประเทศไทย
(กรุงเทพมหานคร: เทพพิทักษ์การพิมพ์, 2519), หน้า 225.

และฉันทงอยู่ว่า การที่ฉันทไปเที่ยวตามหัวเมืองคงจะได้ประโยชน์ไม่น้อยกว่าการที่
เสนาบดีเข้าราชการผู้ใหญ่ว่างไปตรวจราชการ...¹¹¹

เวลานั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้รับเงินปีจากกระทรวง
พระคลังมหาสมบัติถวายปีละ 7,000,000 บาท (เจ็ดล้านบาท) แต่เนื่องจากพระองค์ต้องทรงใช้
เงินไปในกิจการทั้งราชการหลายทาง ทำให้กระทรวงพระคลังมหาสมบัติต้องถวายเพิ่มขึ้นเป็นปีละ
9,000,000 บาท (เก้าล้านบาท) มีบางคนเข้าใจว่า พระองค์นำเงินส่วนหนึ่งไปอุปถัมภ์
ข้าราชการบริพารที่เป็นโขนละครหรือความบันเทิงในราชสำนัก เมื่อพระองค์โปรดปราณศิลปินผู้ใด ก็
พระราชทานเงินและที่ดินให้นับเป็นสิบ ๆ ราย ทรงทำพิธีกรรมไว้ให้แก่ข้าราชการเหล่านั้น
หลายคนโดยมอบให้พระคลังข้างที่จ่ายเงินพระราชทานนี้ให้ เมื่อเป็นเช่นนี้ฐานะของพระคลังข้างที่
จึงตกต่ำลง¹¹²

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้มีพระทัยดี ข้าราชการบริพารผู้ใด
กราบบังคมทูลขอพระราชทรัพย์สิ่งใดก็พระราชทานให้หมด ไม่ระงับปฏิเสธ¹¹³ และการที่พระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงส่งเสริมสนับสนุนโขน ละคร โดยเฉพาะทรงร่วมแสดงด้วย
ทำให้เจ้านายผู้ใหญ่และข้าราชการผู้ใหญ่ไม่พอใจ ตกทอดกวีว่าการที่ฉันทเกล้าฉันทกระหม่อมเสด็จ
ออกแสดงละครเองนั้น ขัดกันกับขัตติยราชประเพณีโบราณ¹¹⁴

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เล่าว่า ได้เคยชมการแสดงละครในรัชกาลที่ 6 และ
ได้เห็นเจ้านายผู้ใหญ่แสดงอาการไม่สบายพระทัย ดังคำกล่าวที่ว่า

¹¹¹ กจข. ร.6 ค.3/2 พระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ถึง พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุภรยศเกษม ลงวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2465.

¹¹² ศิลปชัย ชาญเฉลิม, เจ้าฟ้าประชาธิปไตย ราชนัน ผู้นิราศ (พระนคร: ชัยณรงค์,
2492), หน้า 45.

¹¹³ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าชีวิต (พระนคร: คลังวิทยา,
2517), หน้า 660.

¹¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 596.

...ผมเคยดูตั้งแต่เด็ก คือว่า คนที่ไปดูละครพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ... ก็มี ทั้งข้าราชการผู้ใหญ่ พระบรมวงศานุวงศ์ ตลอดไปจนถึงพ่อค้า ประชาชน ปฏิบัติยาที่ เกิดขึ้นน่าคิด ก็กลายเป็นว่า ในหลวงเสด็จออกโรงละคร สมเด็จพระพันวษา อัยยิกาเจ้าก็ไปทอดพระเนตรละคร พอในหลวงออกจาก ท่านก็เปิดกระเป๋าข้างของ จนในหลวงเข้ามา ท่านก็เงยขึ้น ไม่ยอมรับรู้ ผมก็ไปกับหม่อมแดง แม่ผมชาววังเก่า พอในหลวงเสด็จออกกลางเวที หม่อมแดงลงหมอบ หมอบแล้วเบือนอีกทางหนึ่ง ไม่ดู มารยาทชาววังไม่สบพระเนตร ไม่มองพระพักตร์...¹¹⁵

อย่างไรก็ตาม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแสดงความเห็น เกี่ยวกับการที่พระมหากษัตริย์ทรงแสดงละครว่า

...การร้องเล่นเต้นรำ เป็นของที่ผู้ดีมักกระทำ เพื่อบำรุงความรื่นเริงบางกาลสมัย โดยไม่นับว่าเป็นการเสื่อมเสียเกียรติยศอย่างใดเลย...¹¹⁶

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดประทับโดยมีเหล่าข้าราชการบริพาร แวดล้อมพระองค์ การแสดงโขนละคร การตั้งสโมสรจัดงานเลี้ยงโดยมีวงดุริยางค์ฝรั่งหลวงบรรเลง ถือว่า เป็นของใหม่ที่ประชาชนยังไม่ค่อยยอมรับ แม้แต่ชาวต่างประเทศก็เคยเขียนถึงพระองค์ว่า "พระองค์ทรงเป็นผู้กระทำการเปลี่ยนแปลงวันตกมากกว่าใคร ๆ ในประเทศ"¹¹⁷

เวลานั้นประชาชนมองว่าพระมหากษัตริย์ใช้จ่ายพระราชทรัพย์สิ้นเปลืองถึงขนาด ตั้งโรงเรียนผลิตศิลปิน เพื่อนำมาบำรุงบำเรอความสุข ความหรูหราในราชสำนัก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงทราบความรู้สึกของประชาชนดี พระองค์ทรงบันทึกจดหมายเหตุ รายวันกล่าวถึงอุปนิสัยคนไทยไว้ก่อนแล้ว ดังนี้

¹¹⁵ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, บทละครเวที เรื่อง ชูสีไทเฮา (กรุงเทพมหานคร: หอรัตนชัยการพิมพ์, 2536), หน้า 46.

¹¹⁶พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, หนามยอกเอาหนามบ่ง (กรุงเทพมหานคร: คุรุสภา, 2515), หน้า 47.

¹¹⁷Walter F. Vella, "Vajiravudh of Thailand : Inadditional Monarch and Modern Nationalist" (Bangkok : Thailand Information Center), p.14.

...เสียเงินมากจริง ไม้ใช้ไม่รู้สึกรู้สีกดี แต่ก็ทำไปทั้งรู้สึกเช่นนั้น เพราะหวังประโยชน์ภายนอก เพราะเชื่อว่าการลงทุนเช่นนี้ไม่เสียเปล่า ไม้สูญเปล่า ต่อไปคงจะได้เห็นผลไม่เร็วก็ช้า การบ้านเมืองสมัยนี้ก็เหมือนการค้าขาย จะคงใช้วิธีอย่างเก่าก็แพ้เปรียบเขาเท่านั้น ถ้าไม่หาลงทุนบ้าง ก็ค้าไม้ขึ้นจันใด ในส่วนชาติบ้านเมืองก็ฉนั้น คนไทยเราโดยมากบกพร่องในพานิชการ ก็เพราะมีความคิดแคบและสั้นนัก ลงทุนไปแล้วนึกน้อยก็ต้องการแลเห็นกำไรทันที...¹¹⁸

จมีนอมรตรุณารักษ์ ข้าราชการบริพารผู้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทได้แสดงความเห็นสนับสนุนพระราชาริชาบายในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังคำกล่าวว่

...การใช้จ่ายพระราชทรัพย์เหล่านั้น แม้จะทรงทำไปหลายสิ่งหลายอย่างที่เป็นรายการใหม่ เช่น กิจการเสือป่ากิติ การสร้างสวนลุมพินีกิติ การนาฏศิลป์กิติ การศึกษาของชาติของดี การสร้างโรงพยาบาลเพื่อประชาชนกิติ พระตำหนักชายทะเลกิติ การพระราชทานทรัพย์สินให้แก่ข้าทาสบริวารกิติ ฯลฯ เป็นการใช้จ่ายส่วนพระองค์ที่ได้แยกออกไปแล้ว จะถือว่าเป็นการเกี่ยวโยงกระทบกระเทือนไปถึงความหมดเปลืองการเงินของรัฐด้วยก็หาไม่ เพราะต้องเป็นเงินคนละส่วน...¹¹⁹

อีกตอนหนึ่ง จมีนอมรตรุณารักษ์ กล่าวว่

...มิได้ท่มเทพราชทรัพย์จ่ายเต็มพระเกียรติอะไรหนักหนา ชั่วแต่การเลี้ยงดูอุปการะข้าคนภายในผู้รับสนองพระยุคลบาทนั้น ย่อมไม่ถึงกับทำให้หมดเปลืองมากมายจนถึงจะควรตำหนิได้ ฉะนั้น การที่มีผู้กล่าวร้ายป้ายสีหาว่าพระองค์บกพร่องทางการเงิน จึงเป็นเรื่องของคนไม่รู้ความจริงทั้งสิ้น...¹²⁰

¹¹⁸จดหมายเหตุรายวัน ร.ศ. 130 ปีกุน จุลศักราช 1272 พุทธศักราช 2453-4 เล่ม 1 วันที่ 1 เมษายน ถึงวันที่ 12 มกราคม.

¹¹⁹จมีนอมรตรุณารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช), พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 6 (พระนคร: ศุภสภา, 2512), หน้า 134.

¹²⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า 184.

อาจกล่าวได้ว่า เวลานั้นคนทั่วไปยังไม่เข้าใจว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์อย่างไรในการลงทุนพระราชทรัพย์ก่อตั้งโรงเรียนพรานหลวง เพื่อผลิตศิลปินบรรจุเข้ารับราชการในกรมมหรสพ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงแก้ปัญหาด้วยการพระราชทานเงินให้พระราชนัดดา ละครุฑ ละครุฑ แล้วให้ข้าราชการกรมมหรสพเป็นตัวแสดง เพื่อถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดในบทบาทของตัวละครไปสู่ประชาชน

อย่างไรก็ตาม โรงเรียนพรานหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์ ยังคงเปิดสอนต่อเนื่องมาด้วยความเจริญก้าวหน้าทั้งการเรียน การแสดงศิลปะ การกีฬา มีผลงานออกสู่สายตาประชาชนอยู่เสมอ

ต่อมาโรงเรียนพรานหลวงต้องพบอุปสรรคในการดำเนินงาน เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2468 ด้วยพระชนมายุเพียง 45 พรรษา นักเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ ข้าราชการกรมมหรสพ และข้าราชการบริพารผู้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทต่างหมดที่พึ่งนักพักพิงและถิ่นฐานที่เคยอาศัยอยู่กันด้วยความผาสุก ทุกคนต่างรอดูพระเจ้าอยู่หัวพระองค์ใหม่ว่า จะทรงดำเนินการอย่างไรต่อชีวิตของตน

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ทรงพระราชดำริว่า เวลานั้นฐานะการเงินของประเทศกำลังประสบภาวะวิกฤต มีความจำเป็นต้องตัดทอนรายจ่ายของกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ จึงทรงมีพระบรมราชโองการให้ยุบเลิกโรงเรียนพรานหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์ เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2469 ดังหนังสือสั่งการของกรมราชเลขาธิการ ถึงเจ้าพระยามารมพ มีว่า

ที่ 24/489

กรมราชเลขาธิการ

วันที่ 1 มกราคม พุทธศักราช 2468

เรียน ท่านเจ้าพระยารามราฆพ

ตามหนังสือที่ 55/2443 ลงวันที่ 28 ธันวาคม ต่อเรื่องการโอนโรงเรียน
 ในพระบรมราชูปถัมภ์ ท่านเห็นควรโอนโรงเรียนมหาดเล็กหลวง เชียงใหม่กับโรงเรียน
 พรานหลวงพร้อมทั้งกรมโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ ไปสังกัดในกระทรวงศึกษาเสีย
 ด้วยนั้น ใต้ความกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท โปรดเกล้าฯ
 ว่า โรงเรียนมหาดเล็กหลวง เชียงใหม่ นั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้
 ทรงพระราชดำริเห็นว่าควรเลิก เพราะฉะนั้น ทรงเห็นว่า ควรเลิกเสีย ส่วน
 โรงเรียนพรานหลวงนั้น ทรงพระราชดำริเห็นว่าโอนไปให้กระทรวงศึกษาธิการ ก็
 จะเปลืองเงินมากนักในเวลาขาดแคลน ควรเลิกเสียเหมือนกัน

(ลงนาม) เจ้าพระยามหิธร¹²¹

นอกจากนี้ยังทรงมีพระบรมราชโองการให้ยุบเลิกกรมมหรสพ ซึ่งบัญชาการ
 โรงเรียนพรานหลวงโดยตรง พร้อมทั้งปลดข้าราชการกรมมหรสพออกเกือบหมดสิ้น งานศิลปะ
 ละคร ดนตรี ที่เคยเจริญรุ่งเรืองในสมัยรัชกาลที่ 6 จึงถึงจุดจบลงทันที

¹²¹ กจช. ม.ร.6 ศ/5 เรื่อง โรงเรียนมหาดเล็กหลวง โรงเรียนสอนกุลบุตร ใน
 กรมมหรสพ ที่สวนมิสกวัน และโรงเรียนพรานหลวง (11 มกราคม 2453 - 20 ธันวาคม 2467).

อาคารโรงเรียนและโรงเรียนหลวงมิสกวันได้ถูกรื้อลงหมดสิ้น เรือนพักครู และนักเรียนในวังจันทร์เกษมก็ถูกรื้อลงเช่นเดียวกัน¹²² นักเรียนและครูต้องแยกย้ายกันไปตาม วิถีชีวิตของแต่ละคน ต่างรู้สึกเศร้าโศกเสียใจเหมือนกับตายจากกัน¹²³

อาคารกาแพนสิงห์ ซึ่งเป็นเวทีสำหรับให้ข้าราชการกรมหลวงแสดงดนตรี สำหรับประชาชนถูกรื้อลงเช่นกัน ดังที่ ศิวะ รัชิต นักเรียนพรานหลวงผู้ต้องออกไปเรียนต่อ โรงเรียนอื่น เล่าไว้ว่า

...อาคารไม้ขนาดย่อมชั้นเดียว พื้นราดปูนเต็มเนื้อที่ไม่น้อยกว่า 50 ตารางวา ครอบสนามหญ้าเขียวขจีโดยรอบเอาไว้ ใต้เท้าอันงามทันสมัย ตั้งบนพื้นหญ้าไม้ ต่ำกว่า 20 ชุด เฉพาะเย็นเสาร์ - อาทิตย์ จะมีดนตรีวงซิมโฟนีมาบรรเลง ให้ ผู้เข้าไปพักผ่อนหย่อนใจ ช่วงที่ผู้เขียนเรียนหนังสืออยู่โรงเรียนมัธยมวัดเบญจมบพิตร อาคารหลังนี้ปิดเงียบเชียบ ไม่มีแม้โต๊ะเก้าอี้ตั้งในสนามรอบอาคารอย่างในอดีต ต่อมาอาคารหลังนี้ถูกรื้อไป...¹²⁴

ครูในโรงเรียนพรานหลวงผู้มีฝีมือ เช่น พระเจนดุริยางค์ ยังไม่ถูกปลดจากราชการเช่นครูท่านอื่น ๆ แต่กระนั้นก็มีผู้ค่อนข้างอดว่า "นี่เมืองไทย จะเอาดนตรีฝรั่งมาไว้ทำไม กัน"

ผู้บัญชาการพระราชสำนักได้เชิญพระเจนดุริยางค์ไปแจ้งว่า ต้องรับการ ฝึกหัดเดินโต๊ะเพื่อทำหน้าที่ราชการ เมื่อมีงานเลี้ยงใหญ่ พระเจนดุริยางค์ก็ถึงกับบารวว่า "ทำให้ข้าพเจ้าวิตกและกังวลเป็นอันมาก ทั้งรู้สึกเศร้าสลดใจ"

¹²²ฉัตร สุนทรายน, "โรงเรียนพรานหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์," มานวสาร 7 (มกราคม 2527): 30.

¹²³ธนิศ อยู่โพธิ์, ศิลปะคอนราท์หรือคู่มืออนุศิลป์ไทย, หน้า 87.

¹²⁴ศิวะ รัชิต, "เรื่องของเด็กชายบุญเอื้อ," ใน 84 ปี ครูเอื้อ สุนทรสนาน, หน้า 26.

อีกตอนหนึ่ง พระเจนดุริยางค์เล่าว่า

...ห้องพักอาศัยของนักดนตรี อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ซึ่งเคยได้รับพระราชทานจากรัชกาลที่ 6 ถูกตัดลงจนหมดสิ้น เงินเดือนที่เคยพระราชทานเพียงเล็กน้อย ก็ถูกจำกัดให้มีระดับคงที่ นักดนตรีได้รับความลำบากในเรื่องเงินที่ต้องใช้จ่ายเป็นค่าที่พัก ค่าอาหาร ค่าเครื่องนุ่งห่ม จนได้รับความยากแค้นลำเค็ญ เพราะหมดหนทางที่จะปลีกตัวไปสู่อื่น...¹²⁵

พระเจนดุริยางค์ได้เล่าถึงสภาพโรงงิ้วในสวนมิสกวันที่เคยใช้เป็นสถานที่สอนโขนแก่นักเรียนพรานหลวงถูกทอดทิ้ง ขาดคนเหลียวแลว่า "หลังโรงงิ้วระเกะระกะไปด้วยฉากละครเก่า ๆ และสกปรกอย่างที่สุด"¹²⁶

เมื่อหมดสิ้นสถานศึกษาแล้ว นักเรียนพรานหลวงที่ยังเรียนไม่สำเร็จการศึกษา ต้องไปหารังเรียนแห่งใหม่ศึกษาต่อด้วยตนเอง หรือไปประกอบอาชีพตามสภาพของตน ดังเช่น ชูบ ยูวะวุฒิ ยังเรียนไม่สำเร็จหลักสูตรของโรงเรียน ต้องกลับไปช่วยญาติค้าขายอยู่ที่โพธาราม และถูกเกณฑ์ทหาร ทำให้ทั้งวิชานาฏศิลป์ไปโดยมิได้ศึกษาต่อ¹²⁷ ส่วน แป๊ะ เต็งสิริ ออกไปฝึกฆาตและใช้ชีวิตสมณะจนถึงปัจจุบัน¹²⁸ เจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์ เสนาบดีกระทรวงวัง ได้พยายามช่วยเหลือนักเรียนให้เข้ามาเป็นข้าราชการในกรมวังบ้าง กรมพระตำรวจหลวงบ้าง เช่น เจียร จารุจรม ก็ได้เข้าทำงานในกรมพระตำรวจหลวง ซึ่งไม่ได้ใช้วิชาความรู้ทางนาฏศิลป์ที่ได้ร่ำเรียนมา จึงมีได้ถ่ายทอดวิชาโขน เพลงหน้าพาทย์ชั้นสูงแก่คนรุ่นหลังไว้ นอกจากนี้จะได้รับเชิญไปสอนในหน่วยงานอื่นเป็นครั้งคราว ดังเช่น ท่านได้ต่อทำรำน้าพาทย์องค์พระพิราพให้แก่ศิลปินรุ่นหลังจดจำไว้เป็นแบบแผนสืบต่อมา

¹²⁵พระเจนดุริยางค์, "บันทึกความทรงจำของพระเจนดุริยางค์ (ปิติ วาทยะกร) ชีวิตประวัติของข้าพเจ้า," ใน 110 ปี ศาสตราจารย์ พระเจนดุริยางค์ ผู้วางรากฐานดนตรีสากลของไทย, หน้า 32.

¹²⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 38.

¹²⁷สัมภาษณ์ ชูบ ยูวะวุฒิ, 3 กันยายน 2537.

¹²⁸สัมภาษณ์ เจ้าคุณวิสุทธิธรรมอาจารย์ (แป๊ะ เต็งสิริ), 23 ตุลาคม 2537.

ส่วนพระนันทพรคพลานุสิษฏ์ เมื่อพ้นสภาพอาจารย์ใหญ่ในโรงเรียนพรานหลวงแล้ว ได้ออกมาตั้งโรงเรียนขึ้นใหม่ชื่อว่า "โรงเรียนราชฎีวิทยสภา" ที่ถนนบรมสิริ โดยรวบรวมครูโรงเรียนพรานหลวงมาช่วยสอน และได้ตั้งสมาคมนักเรียนเก่าพรานหลวงขึ้นด้วย แต่อยู่ได้ไม่นานก็ล้มเลิกไป¹²⁹

ปัจจุบันนักเรียนเก่าพรานหลวงที่ยังมีชีวิตอยู่ได้ร่วมกันจัดตั้งมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อเผยแพร่เกียรติคุณของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า และหาทุนสนับสนุนหอวิชาสุทธานุสรณ์ ซึ่งเป็นหอรวบรวมพระราชประวัติ วัตถุสิ่งของ บทพระราชนิพนธ์ในล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ 6 อย่างสมบูรณ์

นอกจากนักเรียนเก่าพรานหลวงแล้ว ยังมีนักเรียนเก่าในพระบรมราชูปถัมภ์แห่งอื่น ๆ มาร่วมด้วย เช่น นักเรียนเก่ามหาดเล็กหลวง นักเรียนเก่าราชวิทยาลัย โดยเฉพาะมหาดเล็กที่เคยรับใช้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาท เคยร่วมแสดงโขนละครในบางโอกาส แม้มิได้เข้าร่วมเรียนในโรงเรียนพรานหลวง ก็จะมาพบปะมิตรสหาย ที่เคยกินเคยนอนในราชสำนักมาด้วยกัน ดังเช่น ม.ร.ว. เจลิมลาภ ทวีวงศ์ เมื่อครั้งเป็นมหาดเล็กได้เคยแสดงโขนบทตัวนาง เป็นแม่พระคงคา ตอนจองถนน แสดงละครเป็นหุ่นยนต์ของนางสุวรรณเกษมา ในเรื่อง พระเกียรติรถ แต่มิได้มุ่งเอาดีทางโขนละคร จึงไปเรียนที่โรงเรียนมหาดเล็กหลวง ถึงกระนั้นในวัยบั้นปลายของชีวิตท่านจะหาโอกาสมาพบปะในวันชุมนุมนักเรียนเก่าโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์อยู่เสมอ และได้พูดว่า "อุตส่าห์ปลีกเวลามากก็เพื่อจะได้พบเพื่อนเก่า ๆ และคุยกันถึงเรื่องความหลังให้เป็นเครื่องผ่อนคลายอารมณ์สักปีละครั้ง"¹³⁰

บัดนี้ชื่อของโรงเรียนพรานหลวงได้กลายเป็นตำนานที่ยังอยู่ในความทรงจำของนักเรียนเก่าไม่กี่ท่านที่ยังมีชีวิตอยู่ จากอดีตที่เคยสุข เคยเศร้า จะค่อย ๆ เลือนหายไปพร้อมกับชื่อของโรงเรียนที่คนรุ่นต่อมาไม่รู้จักและไม่เห็นความสำคัญ

¹²⁹มนตรี ตรีวิมล, "โรงเรียนพรานหลวง-โรงเรียนเก่าของข้าพเจ้า," มานวสาร 10 (ธันวาคม 2530): 71.

¹³⁰ประเพณีในราชสำนัก (บางเรื่อง) พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี หม่อมทวีวงศ์ถวัลย์ศักดิ์ (ม.ร.ว.เจลิมลาภ ทวีวงศ์) 23 กุมภาพันธ์ 2514 (พระนคร: พระจันทร์, 2514), หน้า 20.

ท้ายสุดของบทนี้ ขออัญเชิญพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตอนหนึ่งในเรื่อง "ตามใจท่าน" ที่ยังคงประทับใจมาจนทุกวันนี้

ทั้งโลกเปรียบเหมือนโรงละครใหญ่
ชายหญิงไซ้เปรียบตัวละครนั้น
ต่างมียามเข้าออกอยู่เหมือนกัน
คนหนึ่งนั้นย่อมเล่นตัวนานา